

2014/2

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM | Journal of Economy & Society

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

A TARTALOMBÓL:

Varga Norbert

Csángók és huszíták a Magyar Királyság periferiáin:
Migráció az aranykorban

Juhász Lajos

Egészségtudatos táplálkozás közgazdasági értelmezése

Lőrinczné Bencze Edit

A válság és a társadalmi konfliktusok összefüggései,
válságmenedzsment Horvátországban

Zsuzsanna Kovács

The cultural 'map' of a micro-region

Vajay Zsuzsanna

Kistérségi szélsőségek Komárom-Esztergom megyében

2014/2

Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó
University of West Hungary Press
Sopron

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

Megjelenik évente négy alkalommal

Főszerkesztő / Editor: Prof. Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Prof. Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors:

Dr. Székely Csaba DSc, Dr. Fábíán Attila PhD, Dr. Joób Márk PhD,
Dr. Kulcsár László Csc, Juhász Zita PhD, Dr. Obádovics Csilla PhD,
Törőné Dr. Dunai Anna PhD.

Szerkesztőségi titkár: Dr. Juhász Zita PhD

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown PhD (Cornell University, USA), Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest), Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr), Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK), Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA), Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest), Dr. Irena Zavrl PhD (FH Burgerland University of Applied Sciences).

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts: Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza!

A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően lásd a folyóirat hátsó belső borítóját. / We accept APA style only.

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk:

/ Send manuscripts and letters by e-mail only to: zjuhasz@tk.nyme.hu

A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll.

/ Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.

A kéziratokat két független anonim bíráló értékeli. / Articles are refereed by anonym reviewers before publication.

Ismertetésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / Send books for review to:

Prof. Kulcsár László

Nyugat -magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar

Sopron Erzsébet. u. 9. 9400 Hungary

Web oldal / web page: <http://gt.nyme.hu>

Előfizetés:

Intézményeknek: 2800 Ft./év

Egyéni előfizetés: 1700 Ft./év

Példányonkénti ár: 700 Ft./dupla szám: 1400 Ft.

ISSN 0865 7823

Copyright © 2014 Nyugat – magyarországi Egyetem Kiadó

A KÉZIRATOK FORMAI ÉS SZERKEZETI KÖVETELMÉNYEI

1. Kéziratokat kizárólag elektronikus formában, e-mailen fogadunk.
2. A kéziratok Microsoft Word 2010, vagy 2003-2007 verzióval, vagy azokkal teljesen kompatibilis szövegszerkesztővel készüljenek
3. A képek, ábrák, térképek, táblázatok a mellékletben szerepelnek, a szövegben csak jelölni kell a körülbelüli helyüket. Pl. „A 18. táblázat körülbelül ide”.
4. **Színes ábrák és táblázatok nem alkalmazhatók**
5. Az alkalmazott betűtípus és méret: **Times New Roman 12. Sortávolság: 1,5.**
6. A formai és irodalmi hivatkozásoknál a kötelezően alkalmazott stílus az **APA**. Lásd részletesen pl.: <http://www2.liu.edu/cwis/cwp/library/workshop/citapa.htm>
7. A kéziratok terjedelme táblázatokkal, ábrákkal, stb. együtt nem haladhatja meg a 20 A4 oldalt (1,5 sortávolság, 12-es betűméret).
8. A cikkek **kötelező** szerkezete:
  - a. Cím, szerző(k) – név, intézmény, beosztás, az első szerző e-mail elérhetősége
  - b. Magyar nyelvű absztrakt (maximum 200 szó címmel együtt) és maximum 5 kulcsszó/**Kötelező**
  - c. Angol nyelvű absztrakt (maximum 200 szó címmel együtt) és maximum 5 kulcsszó/**Kötelező**
  - d. Bevezetés, célok
  - e. A téma felvezetése, a vonatkozó szakirodalom bemutatása, értékelése
  - f. Az alkalmazott módszerek (ha értelmezhető)
  - g. A téma tárgyalása/ Kutatási eredmények (ha értelmezhető)
  - h. Következtetések/Összefoglaló
  - i. Irodalomjegyzék (csak APA stílus)
9. A könyvismertetések terjedelme nem haladhatja meg az öt A4 oldalt (Times New Roman, 1,5 sortávolság). Az ismertetés címe és a szerző neve után szögletes zárójelben meg kell adni az ismertetett könyv, kiadvány teljes bibliográfiai adatait.
10. A követelményekkel nem egyező kéziratokat a szerkesztőség visszaküldi.
11. A szerkesztő fenntartja a jogot a kézirat terjedelmi és minőségi változtatására.
12. Korábbi számok: <http://gt.nyme.hu>

MANUSCRIPT STYLE REQUIREMENTS

The Journal of Economy & Society (JES) is a quarterly publication of the University of West Hungary. It is designed to provide information and fresh perspectives on issues of importance to professional economists and social scientists and to all readers interested in policies affecting economy and society. The editors of The Journal of Economy & Society are looking for papers that inform our readers and engage them in discussion about issues of relevance to the disciplines of economics and social sciences. If you want to publish in JES you must accept the following writing style guidelines for submission.

1. Send manuscript by email to Resperger Richard (resperger@tk.nyme.hu) only. Email attachments are acceptable.
2. We accept papers in English, German and Hungarian.
3. Manuscripts must be sent in Microsoft Word 2010, 2003- 2007 format, or in WordPerfect X3, X4 format.
4. Manuscripts including abstract, footnotes, references, and appendices should be Times New Roman 12, one and half spaced. Papers should be thoroughly checked for misspellings and grammatical errors, and should not exceed 20 pages (including tables, pictures, maps, figures).
5. Papers have to follow the next structure:
  - a. Title, completed with the name(s), host institute(s) and academic position(s) of the author(s) or authoress(es) and **one e-mail address** for further communication.
  - b. An abstract of not more than 200 words (see APA style).
  - c. Introduction, aims
  - d. Explaining the issue and relevant literature.
  - e. Methodology, data sources (if relevant)
  - f. Description, findings
  - g. Summary / Conclusions
  - h. References (**we accept APA style only**). See e. g. <http://www2.liu.edu/cwis/cwp/library/workshop/citapa.htm>
6. Brief footnotes are acceptable only.
7. Required tables, pictures, maps, figures should be enclosed and on separate sheets, following all references. Notify editors of appropriate position of tables, pictures, maps and figures within the text (e.g. **Table one about here**).
8. **We don't accept color tables, figures, charts, maps.**
9. References should be presented in alphabetical order. See **APA** style.
10. The editor reserves the right to edit all submissions for clarity and length.
11. Back issues: <http://gt.nyme.hu>

Gazdaság & Társadalom

6. ÉVFOLYAM

2014.

2. SZÁM

TARTALOM

Table of Contents and Abstracts in English: See page 75

A folyóirat megjelenését a Pallas Athéné Domus Scientiae Alapítvány,
a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán megrendezett
„Makrogazdasági döntések – hálózati szinergiák” nemzetközi tudományos konferencia
támogatója finanszírozta.

TANULMÁNYOK

Csángók és husziták a Magyar Királyság periferiáin: Migráció az aranykorban	3
<i>Varga Norbert</i>	
Egészségtudatos táplálkozás közgazdasági értelmezése	16
<i>Juhász Lajos</i>	
A válság és a társadalmi konfliktusok összefüggései, válságmenedzsment Horvátországban	31
<i>Lőrinczné, Bencze Edit</i>	
The cultural ‘map’ of a micro-region	45
<i>Zsuzsanna Kovács</i>	
Kistérségi szélsőségek Komárom-Esztergom megyében	57
<i>Vajay Zsuzsanna</i>	
KÖNYVISMERTETÉS	69
Globalizáció – válságkezelés – megoldás =”JÓL-LÉT” [<i>Hervainé dr. Szabó Gyöngyvér – Folmeg Márta: Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában</i> Kiadó: Kodolányi János Főiskola Székesfehérvár 2014 332. oldal (ISBN: 978-615-5075-19-3)]	
<i>Kovácsné Henye Livia</i>	
Table of Contents/Abstracts	75

„Csángómagyar, csángómagyar,
Mivé lettél, csángómagyar?
Ágról szakadt madár vagy te,
Elvetette, elfelejtve”
Csángó Himnusz (Horváth 1999 6.)

Csángók és husziták a Magyar Királyság periferiáin: Migráció az Aranykorban

Varga Norbert PhD, egyetemi adjunktus¹

Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar

ABSZTRAKT A magyar történelem kataklizmáinak köszönhetően Magyarország jelenlegi határa nem esik egybe a magyar társadalom, kultúra és nyelv földrajzi elhelyezkedésével. A 21. század elején az is zavart kelthet a történelem iránt kevésbé érdeklődő olvasók körében, hogy a Magyar Királyság határa államiségünk első fél-évezredében sok esetben még a Kárpát-medencét is átlépte. Ennek tanújele a magyarság egy különleges néprajzi, nyelvi csoportja: a csángók. A tanulmányban arra kerestem a választ, hogy a moldvai csángók legősibb elemei milyen történelmi körülmények következtében kerültek a Kárpát-medencén kívülre, illetve hogy a migráció okai közül a politikai, a gazdasági vagy a vallási komponens élvezte-e elsőbbséget.

KULCSSZAVAK: csángó, huszita, vajdaság, egyház, királyság

Bevezetés

A csángó migrációval kapcsolatos dilemma napjainkban is több, nehezen tisztázható kérdést vet fel. A felvetődött nehézségek értelmezése érdekében egy előző tanulmányomban (Varga 2012) az alábbiakat állapítottam meg. A Kárpátok karéjától keletre elterülő részeken a magyarság előbb foglalt szállásterületet magának mint a Kárpát-medencében, hatalmi pozícióját azonban a permanens ellenséges támadásoknak köszönhetően képtelen volt megtartani. Az Etelköz végérvényesen elveszett a 9. század végére, ugyanakkor ez nem jelentette minden magyar csoport

---

¹ vnorberrrt@gmail.com

azonnali kiszorulását erről a területről. Mindehhez a besenyő, úz és kun népekkel való permanens konfrontáció vezetett el. Árpád-házi királyaink tekintetét a politikai praktikum és hadászati megfontolásaik vezették az országhatártól keletre. Lépéseik elsősorban defenzív jellegűek voltak, még akkor is, ha ez újabb területek feletti ellenőrzést jelentett, amely együtt járt a magyar király alattvalóinak kiköltözésével is. A vizsgált korszakban több uralkodónk választott Európa szerte jól ismert hatalomtechnikai megoldást, amikor szerzetes lovagrendekkel kötött szerződést közigazgatási és védelmi feladatok ellátására. A Kárpátok biztosítása a türk és egyéb népek betöréseitől egyben fontos gazdasági funkciót is szolgált. A középkori keresztény királyságokban a vallás és az állam szétválaszthatatlan szimbiózisát láthatjuk. Ezt prezentálja a milkói püspökség felállítása, amely az első Kárpátokon túli egyházmegyéje volt a Magyar Királyságnak.

A kontinuitás jegyében a jelenlegi tanulmányom által vizsgált intervallum a 14. századtól a 16. századig tart, amely korszakban a Magyar Királyság a nemzetközi politikai viszonyok kiemelt szereplője volt. Ebben a több száz esztendő átölelő időszakban azokat a társadalmi okokat fogom feltérképezni, amelyek elvezettek oda, hogy a Kárpát-medencétől keletre napjainkig is jelentős rétegek beszélnek magyarul, vagy ha ezt már nem teszik, kulturálisan hordozzák a magyar attitűdöt. A „csángó” terminus használata az általam vizsgált intervallum idején szinte teljesen problémamentes (Tánczos 2008, Mikecs 1989, Lükő 2002, Benkő 1990, Halász 2008), de a későbbi etnikai – táji – nyelvi – vallási tagolódás egyes elemei már a vizsgált időszak utolsó periódusában megjelenhettek.

A magyar befolyás évszázadai

Altheim (1962) térképezte fel a két hasonló potenciállal rendelkező birodalom találkozásának metodikáját, amely kialakíthat egy puffer zónát, más néven „gyepű” rendszert. Ez a terület vagy a „senki földje” jellegben találja meg funkcióját, vagy másik lehetőségként a nemzetközi politikai viszonyok eszköztárából megjelenik a vazallus államok rendszere.

A 14. században a Magyar Királyság és az Arany Horda vetélkedett a Kárpátokon túli térségért. Havasalföldet és Moldvát, a két román államot, a tatárok elleni előőrsül szervezték meg a magyar királyok. A vajdák a magyar uralkodó hűbéresei voltak, akitől uralkodói jelvényüket kapták, s akinek adót fizettek. A későbbi Havasalföldet Ungro-vlachia néven Károly Róbert hűbérese, Basarab vajda irányította, aki sikeres függetlenségi harcokat folytatott. Basarab fia és egyben utóda, Sándor vajda, viszont 1344-ben meghódolt Nagy Lajos királynak, és a területén élő katolikusok egyházi értelemben az erdélyi püspökség alá kerültek. Radú vajda (1374-84) alatt Nagy Lajos kérésére 1381-ben Argyesben létesült püspökség.

Nagy Lajos 1343-ban a néhai Kunországba küldte Lackfi Endre erdélyi vajdát, hogy zárja le az utat a magyar telepekre törő tatárok elől, aki győzelme

után a területen a magyar király fennhatósága alá tartozó településeket létesített (Domokos 2001 44.). A magyarok azonban nem hódítani mentek a Kárpátokon túlra, hanem kényszerűségből: védekezni a tatárok ellen. Lükő (2002) véleménye szerint a csángók csak a tatár uralom megdőlésével foglalhatták el szálláshelyeiket, amelyek a határ megvédésének céljával létesültek. A kedvező pillanat akkor következett be, amikor Nagy Lajos király a tatárok szövetségeseit, a litvánokat, a lengyelekkel együtt legyőzte.

A 14. század közepén alakult ki Kara Bogdánia, későbbi állandósult nevén a Moldvai Vajdaság, amelynek első uralkodója 1352-ben Dragos lett, aki leszármazottaival együtt Nagy Lajos hűbérese volt. 1359-ben Bogdán máramarosi vajda függetlenségi törekvéseivel megsemmisítette őket és a magyar király hatalmát, saját magát pedig vajdának és dinasztiaalapítónak kiáltotta ki. A vajdák a konstantinápolyi patriarchától kértek támogatást dinasztiaalapítási kísérleteikhez. A moldvai területeken élő magyar alattvalók nem léptek fel a lázadó vajda ellen, ami abból is látszik, hogy a magyar uralkodó csak keveseket tudott hűségéért megjutalmazni. Lükő (2002) szerint a csángók ősei ezzel a harmadrendű életformát utasították vissza, mert mind a magyar királytól, mind az erdélyi vajdától való dependencia akadályozta őket szabadságukban. Ezen csoportok eredetét a kutatók többsége a Szamos- és a Tisza-völgyi területekben határozta meg. A vajdák fokozatosan vették hatalmukba a Kárpátoktól a Dnyeszterig és a Fekete-tengerig elterülő országot. A permanens háborúkkal lekötött Nagy Lajos nem erőltette a vazallusi függést, hiszen célját, a tatárok távoltartását így is elérte. A helyzetet jelentősen megváltoztatta a lengyel-magyar perszónálunió. Dragos fia és utóda, Laczkó vajda (1365-73), minorita szerzetesek közvetítésével a pápának jelezte, hogy felveszi a katolikus hitet, és azt kérte, hogy a pápa a Halics egyházmegyében fekvő Szeret településen állítson fel püspökséget. 1371 márciusában a krakkói minorita András barátot - Nagy Lajos király édesanyjának, Erzsébetnek volt a gyóntatója - Flórián lembergi püspök a szereti katedrálisban püspökké szentelte. Laczkó vajda és népe nem csak katolikus hitre tért, de egyben meghódolt Nagy Lajos királynak, és hűsége jeléül vállalta az adófizetést. Ez kitűnik abból is, hogy az 1370-es években Moldvában vert pénz egyik oldalán az Anjou címer található. A lengyel befolyás erősödött II. Jagelló Ulászló uralkodása alatt, aki a lengyel-litván állam fejeként meghódította Halicsot. A vajdák ezt követő sora ennek megfelelően vazallus esküt tett a lengyel uralkodónak is: Péter (Petru Musat, 1375-91), Roman (1391-94), I. István (1394-1400), Alexandru cel Bun (Jó Sándor, 1400-32). Közülük Petru Musat és Alexandru cel Bun katolikusok voltak. A változást szimbolikus eszközökkel is kifejezték, amikor a vajda elhagyta a katolikus magyar befolyás alatt álló Szeretet, és új székhelyre, Szucsevába költözött. Péterrel együtt az öt legnagyobb hatalmú bojár szintén hűséget fogadott a lengyel uralkodóknak, akik közül Lükő (2002) szerint „Dzula capitaneus” magyar lehetett, ugyanúgy, mint az 1395-ben esküt tevő Mihál és Sandrea bojárok. Ez azonban nem zárta ki, hogy a vajdák a magyar

királynak is hűséget fogadjanak, és más kötelékekkel szintén erősítsék politikai kapcsolataikat. A moldvai bojárok a fejedelemség első évszázadában általában magyar alakban használták keresztnevüket.

A helyzetet tovább nehezítette, hogy 1394-ben az addig a lengyel király fennhatóságát elismerő Havasalföld és Moldva is török vazallussá vált. A következő évben Zsigmond Moldvába vezetett hadjáratot, és István vajdát hűbéresévé tette, Mircea cel Batrin havasalföldi uralkodó pedig Brassóban hódolt be. Jó Sándor vajda feleségül vette Losonczy István erdélyi vajda lányát, Margitot, aki férjével együtt Moldvabányán katedrális létesített, amely egyben egy új püspökség központja is lett. Igaz, ezt a lengyel uralkodópár járta ki XXIII. János ellenpápanál. Sőt, a hagyomány szerint Szabófalván szintén emeltek templomot (Halász 2001). A két ország közötti kapcsolatokat jól mutatja, hogy Margit a háromszéki Esztelneken is építtetett templomot Simon és Júda tiszteletére. (A legújabb kutatások szerint az alapító Margit nem lehetett a vajda feleségével azonos, ezért csupán névazonosságukban felelnek meg a történelmi valóságnak.) Ez azonban nem jelentette azt, hogy a vajda ne erősítette volna országában a görögkeleti egyház bátyáit, sőt politikai okokból híve volt a huszitáknak, legfőképp a táborita szárnynak.

A Kanizsai-liga az 1390-es években adót vetett ki hadsereg szervezésére a török elleni küzdelem jegyében. Ez a hadsereg nem került közvetlenül érintkezésbe a törökkel, de arra elégséges volt, hogy a vazallus államokkal (Moldva, Havasalföld, Bosznia) való kapcsolatát érvényesítve a magyar felsőbbiséget szabályozza. C. Tóth Norbert szerint (2009) 1403 után Zsigmond arra törekedett, hogy a szomszédos fejedelemségeket a magyar állam fennhatósága alá vonva ütközőállamokat hozzon létre, amelyek felfogják a török támadásait. Boszniában ez a vallási megosztottság miatt csak 1410-re sikerült. A témánk számára sem mellékes bogumil eretnek szekta erős befolyással rendelkezett a Balkánon. Az 1408 decemberében Budán megalakult Sárkányrend nem csak belpolitikai, hanem diplomáciai célokot is szolgált, ezért volt tagja Lazarovics István szerb despota, Vitold litván nagyfejedelem vagy II. Vlad havasalföldi vajda. Luxemburgi Zsigmond az 1412-ben megkötött lublói békében jelentős engedményeket tett Ulászló lengyel király javára Moldva államjogi helyzete felől. Zsigmond tudatosan jó viszony kialakítására törekedett ezek után a lengyel uralkodóval. A terület feletti lengyel - magyar versengést Conrad Eubel szerint jól példázza, hogy 1413-ban Róma két embert tett meg egyszerre szereti püspöknek, magyar részről Nicolaus Venatarist (Vadász Miklós) a szentírásudományok doktorát, lengyel részről pedig Ernheber Tamás dominikánust (Domokos 2001 46.). Moldvánál lényegesebb területnek számított Havasalföld, amelynek vajdája, Mircea, már 1395-ben magyar védelem alá helyezte magát. Halála után II. Dán vajda trónon tartásáért - hogy országa megmaradjon ütközőállamnak a török elleni harcban - Zsigmond és hadvezére, Ozorai Pipó több hadjáratot is vezetett.

Moldva virágkorának a 15. századot tarthatjuk, amelyet pozitív exportmértéknek köszönhetett. A 14-15. századi ipart és kereskedelmet Moldvában a magyarok

és a szászok tartották kezükben. A krónikás Miron Costin a magyar szűcsöknek tulajdonítja Szucseva alapítását. A 14. században keletkező Kotnár eredetlegendája jól tükrözi a szaktudás szerepének köszönhető kivándorlás archetípusát (Domokos 2001). Az elbeszélés szerint a moldvai vajda, a magyar király hűbérese, szőlőműveléshez és borkészítéshez értő szakembert kért és kapott a királytól. Így lett egy Gutnár nevű ember a település alapítója, amelyről azt kell tudnunk, hogy a 15-16. században Moldva leggazdagabb városa lett.

Egy ismeretlen dominikánus által 1308-ban készített térképen megyényi terület választja el a későbbi két román fejedelemség területét egymástól, ezt a területet Sicurrite néven jelezte, ahol Mikecs (1989) több mint 70 magyar helységnevet talált. Weigand Gusztáv és a román tudós, Radu Rosetti szerint Moldva jó részének toponímiája magyar (Domokos 2001). Magyar eredetűek a folyók, patakok (Almas, Somuz) és a hegyek (Deleu, Teleu, Halmu) nevei. Kós (1976) feltérképezése szerint a magyar települések Moldva legfőbb útvonalai mellett találhatóak, ilyen volt a Baltikumot Bizánccal összekötő kereskedelmi út, valamint ennek Erdély felé leágazó csomópontjai. Benkő (1990) mutat rá, hogy a román nyelv magyar jövevényszavainak legkorábbi rétege politikai vonatkozású, amely arra utal, hogy főként a társadalmi élet magasabb szintjein élő magyarok lehettek a terjesztői. A román „oras” szó is a magyar „város” kifejezés átvétele. Még 1591-ben is az ország húsz közigazgatási területéből kilencnek valamelyik német vagy magyar mezőváros volt a székhelye.

A Moldvában található települések gazdag okleveles adataiból (Domokos 2001) következtetéseket vonhatunk le a kivándorlás állapotáról. 1408-tól ismertek a legjelentősebb városok (Tatros, Bákó, Románvásár, Németváros, Moldvabánya, Jászvásár), és több fontos falu (Turul, Lökösfalva, Ungurén, Völcsök, Gorzafalva, Stanfalva). Az 1420-50 között keletkezett települések sokasága élénk magyar és szász jelenlétet mutat: Nádas, Szócs, Egyedhalma, Jugán, Kiczkofalva, Aczélfalva, Lukácsfalva stb. 1410-es keltezésű oklevelében Jó Sándor vajda Ghelebi Miklós fiainak öt falut ajándékoz, többek között Gorzafalvát. Mánfalva tulajdonosa egy másik magyar nemes: Tompa Péter. 1414-ből pedig a Veres községgel és a Veres famíliával ismerkedhetünk meg. Forrófalva fatemplomát 1435-ben Bálint Márton csináltatta. Lökösfalva lakóit Nagy István vajda mindenféle adó alól felszabadította három évre. 1497-ben a moldvabányai püspök magyar ember, név szerint a szegedi származású domonkos rendi Batcha.

Mátyás király jelezte a lengyelek Moldvával kapcsolatos igényeire, hogy a vajdaság a 15. század folyamán mindig a magyar uralkodó hűbérese volt. A magyar uralkodó számára a terület relevanciáját mutatja, hogy Péter kalocsai érseket arcul vágta és élete végéig az árvai várba záratta, mert a törökkel kötött békébe nem foglalta bele az 1448-ban elveszített Akkerman helyreállítását (Mikecs 1989). A régi magyar nevén Dnyeszterfehérvárként emlegetett erősséget Hunyadi János vette ki a vajda fennhatósága alól, és saját közvetlen parancsnoksága alá rendelte. Szűcs Jenő

(1987) kiemeli, hogy ez magyar határőrök odatelepítését is jelentette, akik a krími tatárkán hódítása után, annak fennhatósága alá kerülve Csöbörcsökre, a legkeletibb magyar településre költöztek.

Rosetti és Nastase román történészek véleménye szerint a magyar államhatár a középkorban a Szeret folyónál húzódott. Mikecs azonban felhívja a figyelmet arra, hogy míg a „confinia” szó (amely határmentét jelent) nem biztos, hogy a tényleges befolyási övezetre utalt, helyette inkább az „ius regium”-ból eredő megközelítést ajánlja (Mikecs 1989 93.). Ebben az esetben feltételezése szerint a határ nem azonos a gyepevonalal, ami abból is szembeötlő, hogy a magyar uralkodó a gyepe túl is adományozott területeket a Dunáig és a Dnyeszterig. Kantemir Demeter vajda 1716-ban írja a hagyományra támaszkodva, hogy Nagy István vajda (1457-1504) elvette a moldvai területeket Mátyás királytól (Mikecs 1989 94.), utóbb azonban mégis hűségesküt tett Mátyásnak, ezért birtokokat kapott, Csicsó és Küküllővár uradalmait (Köpeczi 1987). A későbbiekben a vajda ügyesen kihasználta a terület feletti dominanciáért folytatott magyar lengyel versengést, de 1484-ben elveszítette országa déli, besszarábiai részét, így Chilia és Akkerman török hadikikötők lettek. Nagy István uralkodásának kezdete külön figyelmet érdemel, mert a kijevi metropolita az ő személyében kent fel először moldvai vajdát, ami már előre jelezte, hogy a térségért előbb-utóbb új szereplők is harcba szállnak. A vajda életútja alkalmas arra, hogy megjelenítse előttünk Moldova lehetőségeit. Az uralkodó egyensúly-politikájából következően hűbérese volt a török szultánnak és a lengyel királynak, de az 1460-as években részt vett Mátyás török elleni kereszties hadjáratában is. A magyar uralkodó haderejének 1479-es felsorolása a moldvai vajda 12 ezer lovasát és 20 ezer gyalogosát vette számba (Kocsis 1986 131.).

Korszakunk utolsó emléke, hogy az 1520-as években II. Lajos magyar király még szerződést kötött a moldvai vajdával, aki ezer forint támogatást kapott a török elleni küzdelmekért.

A husziták

A 15. században a moldvai magyarság sok ezres vérfrissítést kapott egy új vallási irányzat Magyarországról elűzött „fiainak” köszönhetően. A 14. században, Pécselt alapított egyetem fő feladatát Székely György (1954) már az egyház és az állam eretnecség elleni közös küzdelmeként fogalmazta meg, amely a Balkánon terjedő tévtanok ellen ideológiai támaszpontként szolgált. A népet saját nyelvén megszólító husziták felkorbácsolták az addigi társadalmi viszonyokat.

Luxemburgi Zsigmond a konstanzi zsinaton az új vallási nézetek váltotta indulatokat békés módon akarta lecsillapítani. Husz Jánost azonban a számára Zsigmondtól biztosított „salvus conductus” nem tudta megmenteni, mert az uralkodó gyengének bizonyult a zsinati magiszterekkel szemben. Máskülönb Mályusz Elemér (1984) a király jellemzőjeként írta le a kegyetlenkedést, pedig

a király ekkor még nem is sejtette, hogy a kivégzés milyen örvényt indít majd el. Nagymértékben sérthette az uralkodót, hogy Husz a halálos bűnben leledző királyt Isten színe előtt hamisként jellemezte.

1420-ban Zsigmond katonai erővel sikertelen kísérletet tett a megüresedett cseh trón elfoglalására, s ez elindította az élete végéig tartó, husziták elleni küzdelmet. Az 1421-ben indított keresztes háború nem volt képes megtörni az eretnekeket, sőt 1428-ban Jan Zizka vezetésével a husziták átlépték a magyar határt Szakolcánál. 1432-ben Nagyszombat is a kezükre került, s ekkor már számos várat - erősséget birtokoltak a Magyar Királyság területén. Az általuk elfoglalt területeken nem rendszertelen zsákmánylásból éltek, hanem behajtották az egyházi tizedet és a királyi kincstárt illető adókat. Ennek köszönhetően az alsóbb néprétegek között nem tudtak jelentős térítőmunkát végezni. A nemesség azonban megőrizte adómentességét, ezért közülük sokan átálltak a huszitákhoz. A magyar katonai és közigazgatási rendszer alkalmatlannak bizonyult a mozgalom megállítására, így 1433-ban már Késmárk és a Szepesség is a kezükbe került. Az ellenük való harcokban komoly eredményt csak a huszita testvérháborút lezáró lipani csata hozott, amely a kelyhesek győzelmével zárult. A mérsékeltek ugyanis megegyeztek a bázeli zsinat atyáival és elfogadták az un. prágai kompaktákat - kisebb megszorításokkal megengedte a két szín alatt történő áldozást, a halálos bűnt elkövetőkkel szemben büntetőjogi fellépést írt elő, Isten igéjének szabad hirdetését a papoknak és a levitáknak tartotta fenn, a szerzetes papok számára megtiltotta az anyagi és világi javak birtoklását - amelyet a radikálisabb táboríták nem voltak hajlandók elismerni. 1436 júniusában Zsigmond Székesfehérváron elfogadta a prágai egyezséget, és közkegyelmet hirdetett mindenkinek, aki visszatér a király hűségére. A kelyhesek konszolidálódása és az „árvák” felekezetének lassú feloszlása azonban nem hozott végleges megoldást. A táboríták vereségük ellenére is erős ellenzéket képviseltek. A megszállt magyar területeket csak pénzzel történt megváltás után adták fel, közülük sokan zsoldosnak álltak. 1437-ben a Tallóci Matko vezette délvidéki erőknak a táborita seregek bevonásával sikerült a szerb despoták székhelyét, Szendrőt felszabadítani a török ostrom alól.

Zsigmond utódja, Habsburg Albert, rövid uralkodása alatt szintén ellenségesen lépett fel a táborítákkal szemben, akik cseh királyságát blokkolták. Özvegye, Mária királyné, fegyverrel akarta László fia trónigényét megvédeni, ezért Brandeisi Giskra János huszita fegyveres vezetőt fogadta fel zsoldjába. A várnai csata elvesztése után Giskra magát tekintette a Felvidék urának, s nyíltan terjesztette a huszita tanokat egészen 1453-ig. Ebből is látszik, hogy a huszitizmus nem szűnt meg, hiszen a 40-es években az északi részeken egyházközségeket alapítottak, és a lakosokat az új vallás követésére kényszerítették. Az 1445-ben Székesfehérváron megtartott országgyűlésen Giskrát is a hét főkapitány közé választották, akiknek az ország közbiztonságát kellett garantálniuk. Az 1448-ban tartott országgyűlésen a karok és a rendek veszélyesebbnek tartották a huszitákat, mint a törököt.

Erejüket mutatja, hogy 1451-ben Hunyadi János a magyar főméltóságok 16 ezer fős harcedzett seregével sem tudta végleg legyőzni a huszita vezért. A magyar seregben jelen volt Szécsi Dénes esztergomi érsek, Héderváry László egri püspök, Rozgonyi János erdélyi vajda és Vince váci püspök is.

A néhai királyné terveire csak az 1453 januárjában tartott pozsonyi országgyűlés tette fel a koronát, amikor is a 13 éves Lászlót nagykorúnak és királyuknak ismerték el a rendek. Egyben Magyarország királyi főkapitánya Hunyadi János lett, az ausztriai részeket a királyi gyámságot viselő Cillei Ulrik uralta, míg a cseh területeket a huszita Podjebrad György. Ez a triumvirátus kiszorította a László királyhoz mindvégig hűséges Giskrát, akit pénzen akartak rávenni, hogy hagyja el Magyarországot. Végül azonban, mint kamaragróf az uralkodótól megkapta a kassai és körmöcbányai pénzverdéket, és zólyomi várából segítette a bratrik elleni harcot.

Ezt az új mozgalmat a magyarországi huszitizmus második korszakának nevezhetjük. A bratrik nagyrészt Zsigmond vagy Giskra egykori zsoldosaiból kerültek ki. A magyar országgyűlések 1445-től emlékeznek meg bizonyos „csavargókról”, akik nagyobb részt csehek voltak. A '40-es évek második felében társulatokba verődve fenyegették a közbiztonságot. Országos jelentőségre akkor tettek szert, amikor Griskát kimozdították főkapitányi címéből, és zsold nélküli katonái csatlakoztak a bratrikhoz. Egyik kiemelkedő vezetőjük, „főkapitányuk” a cseh nemes, Axamit Péter lett (Griska volt alkapitánya). Számuk 1453-ban már elérte a húszezer főt. A táboritákhöz hasonlóan testvérnek (brati, fraters) nevezték magukat. Magyar megjelölésük nem volt ennyire eufemisztikus, mert latornak, csavargónak vagy koldusnak (zsebrák) nevezték őket. Szervezetüket „oligarchiko-demokratikus”-nak írja le Tóth-Szabó Pál (1917 277.). A táboritákkal külsőleg sok hasonlóságot mutattak mind a rablások és adóztatások tekintetében, mind a katolikus egyházhoz való viszonyukban. A Bibliát azonban csak cégérnek használták, míg velük ellentétben a táboriták komolyan hittek vallási téziseikben. 1456-ban szociális tanításukkal fellázították a Szepességet a földesurak ellen, s ez a lázadás áterjedt Abaúj és Zemplén megyékre is. Politikai és diplomáciai jelentőségüket mutatja, hogy – a véleményem szerint poliarchikusan szervezett – bratrik befolyási övezete a '60-as évek elejére a Keleti-tengertől Lengyelországon, Magyarországon és Ausztrián átívelő rablóállamot jelentett. Vezetőik között számos befolyásos nemes is volt, mint Magyarországon Komorovszky Péter liptói és árvai főispán, Csicséri Zsigmond, Podmaniczki János és Balázs.

Poliarchikusnak azért nevezem társadalmi struktúrájukat, mert csoportjaik külön-külön közösségeket alkottak, de valamennyien organikus módon országhatárokat átívelve összefüggésben álltak egymással. Minden alkalmas magaslatra erősségeket építettek, általában nem várat, mert arra nem volt idejük. Szellemi vezérüknek Podjebrad György cseh kormányzót, majd királyt tartották. Megfékezésükre Hunyadi János vállalkozott, de megtörni nem tudta őket, mert a török elleni harcra kellett koncentrálnia. A magyar nemesek is sokszor igénybe

vették segítségüket egymás elleni vitáik során; még az olyan közméltóságok is, mint Perényi János vagy Hédervári Imre egykori macsói bán – amely döntéssel rokona, Hédervári László egri püspök is egyet tudott érteni. Sőt, a fia halálának megbosszulására készülő Szilágyi Erzsébet szintén fogadott fel bratrikat, magát Axamitot is. V. László király pedig reaktivizálta és Észak-Magyarország főkapitányának nevezte ki ellenük a huszita Giskrát.

Mátyás királlyá koronázása után a bratrik már Giskrával együtt szervezkedtek a magyar uralkodó ellen, és Lengyelországból készültek új királyt hozni. Frigyes császár a huszita vezért oly nagy becsben tartotta, hogy kinevezte Ausztria főkapitányának. Mátyással való kapcsolatuk a permanens harcok, fegyverszünetek és békekötések jegyében telt. Frigyes és Mátyás konfliktusát a Bécsújhelyen 1462-ben megkötött kontraktus zárta le, amelynek folyományaként Giskra hűséget fogadott Vácott a magyar uralkodónak, aki pedig az ország bárói közé emelte az egykori huszita vezért, és feleségül adta hozzá a nádor lányát, Gúti Ország Juditot. A bratrik elleni harcok még ezek után is évekig elhúzódtak, 1463-ban Frigyes császár a soproniakat buzdította, hogy harcoljanak a Macskakővárat elfoglaló csavargók ellen (Vitéz 1939). 1467-ben Mátyás serege Giskrával körbezárta a csavargók utolsó jelentős magyarországi erősségét, Kosztolány várát, és legyőzte a bratrikat, vezérüket Svehla Jánost pedig papjával együtt felakasztatta.

A husziták koherens dogmatikát és morálteológiát nem alakítottak ki a század első felében - a husziták első szinódusukat 1508-ban tartották, és megállapították hitvallásukat tételesen, amelyet megerősített a székesfehérvári országgyűlés - de a mérsékelt irányvonalat képviselő kelyhesek 23 pontban összefoglalt tanításából jól tükröződik a paradigmaváltás: anyanyelven történő istentisztelet és Biblia-olvasás, az úrvacsora két szín alatti vétele, a papok számára a világi javak birtoklásának tilalma, a szentségek közül csak a keresztség és az oltáriszentség elfogadása, a tisztítóhely létének, a szentek képeinek és ereklyéinek elvetése, az egyházi hierarchia szublimálása. Elvetették az egyház tanító tekintélyét, helyébe az egyéni meggyőződés elvét állították. A feudális rendi társadalom kereteinek átlépése azonban az uralkodó keresztény elit számára elfogadhatatlan volt. Tóth Szabó szerint „szocialisták és részben kommunisták voltak” (1917 47.), ugyanis egalitárius nézeteket vallottak. Emancipálták a nőket, akik ugyanazt a munkát végezték mint a férfiak és a harcokból is kivették a részüket. A túlzók eljutottak a nőközösség állapotáig. A táboríták a földön Isten országát akarták megvalósítani, ahol csak Isten törvénye a mértékadó. A népek közötti egyenlőséget tükrözi, hogy a husziták seregeiben a cseh és morva elemeken kívül németek, lengyelek, tatárok, rutének, tótok és magyarok is harcoltak.

1437-ben a Budai Nagy Antal kispap vezette felkelés is huszita jegyeket hordozott magán. A felkelés oka nem a jobbágyi terhek nagysága volt, hanem a szabad költözködés akadályozása, és az erdélyi püspök tizedszedési gyakorlata. Gerő János (1910 83.) mindezek mellett a husziták által terjesztett „demokrata”

szellemet is megnevezte, amely együtt járt a szociális fogalmak ismeretének elterjesztésével (szabadság, egyenlőség, testvériség). A 15. századi erdélyi helyzet fontos lehet számunkra a későbbi korok kivándorlási hullámainak megértéséhez. C. Tóth (2009 107.) rámutat, hogy a 15. századi forrásokban tűnik fel a zsellér (inquilinus) megnevezés, akiknek negyed teleknél kisebb szántóföldjük és csak a belső telken lévő házuk volt. (Az iparosok és a kereskedők kezén is csak a lakóhelyük volt, mivel a külső telket visszaadták a földesúrnak.) A földesúr gazdasága, a major (allodium) ebben az időben még nem volt nagyobb egy-két jobbágytelek méreténél, amely azt jelentette, hogy évi pár napnál több robotra sem volt szükség. A jobbágyok adózása a földesúr részére a külső telek után történt, amelynek mértékét általában a szokásjog szabályozta. A legnagyobb teher a pénzadó (cenzus) volt, amelyen felül az év meghatározott napjain még ajándékkal (munera) is tartozott a jobbágy. A gabona és a bor után kilencedet kellett adnia, amelyet a földesurak időszakonként külön adóval (taxa terraordinaria) is kiegészítettek. A paraszt birtokolhatott irtásföldet és szőlőt, s ezekkel szabadon rendelkezhetett. A jobbágy ezen felül az egyháznak tizedet, az államnak az ún. „kamara hasznát” fizette.

A Magyar Királyság területére Husz tanítását nem a fegyverek hozták el, hanem a prágai egyetem magyar hallgatói. Az ország déli végein a husziták száma magasabb volt, mint a Felvidéken. A szerémi, a boszniai, a pécsi, a kalocsai, a csanádi, a váradi és az erdélyi püspökség területén terjedtek leggyorsabban a táborítakéhoz közelebb álló tanítások. A csíksomlyói ferences kolostor 1441-ben történt alapításának okát Barna Gábor (1993) a székelyek között terjedő huszita tanok visszaszorításában látta. Ezeken a területeken nem ismerték a huszita fegyveresek rablásait, erőszakoskodásait és adószedésüket, valamint jó táptalajt jelentett a bogumilok előző évszázadok során kifejtett előkészítő munkája is. Kamenic szerémségi város lett a husziták vallási értelemben vett fellegvára, amelynek plébánosa a Prágában tanult Balázs pap volt. IV. Jenő pápa Marchiai Jakab ferences szerzetes személyében inkvizítort küldött az érintett püspökségekbe, akinek szolgálataira Zsigmond is számíthatott a prágaiakkal való tárgyalásokon. 1436-ban Lépes György erdélyi püspök segítséget kért az inkvizítortól, mert nyáját a „Moldvából jött rühös juhok megmértejezték” (Tóth Szabó 1917 157.). Marchiai Jakab tevékenysége nem volt akadálymentes, a pécsi egyházmegyében az alsó papság ellene fordult, amit tetézett, hogy Bácsi Simon főesperes, kanonok még ki is közösi tette. Palóczy György esztergomi érseknek kellett eljárnia, hogy visszatérhessen a rábízott feladat elvégzésére. Az eretnokség megfékezésére a verbális eszközöktől (hízelgés, fenyegetés) a lefokozásig, a birtokok elkobzásától és a bebörtönzéstől a máglyahalálíg mindent bevetett. Az inkvizítor által börtönbe záratott bulkeni plébánost elszánt huszita mesterek szabadítottak ki. Vezetőjüket, a kamenici Bálint szabómestert, teljes vagyoneklobzásra ítélték tettéért. Ez a momentum is alátámasztja, hogy az iparosok között szintén terjedt az új vallás, és egyben arra is rámutat, hogy a Moldvába kivándoroltakkal jelentős szakember réteg hagyta el az országot.

A Lőcsei krónika állítását, miszerint 1420-körül huszita nézeteik miatt magyarokat űztek Moldvába Tóth Szabó (1917) nem fogadja el, mert szerinte ez az esemény 1460-ban történt. Benczédi Székely István 16. század közepén keletkezett feljegyzéséből tudjuk, hogy Zsigmond király számkivetette a Husz János tanítását követőket, akik Moldvába menekültek (Domokos 2001). A magyar husziták két lelki vezetője, Pécsi Tamás és Újlaki Bálint Kamenicáról menekült el az 1430-as évek végén Moldvába, ahol magyar nyelvre fordították a Bibliát. (Ennek másolatai maradtak fenn az Apor-kódexben, a Bécsi (Révai)-kódexben és a Németi György által 1466-ban Tatrosban másolt Müncheni (Jászay)-kódexben.)

A Moldvában élő husziták nagy száma miatt panaszkodik 1444-ben IV. Jenő pápa, és 1452-ben Péter moldvabányai püspök. A florenczi zsinaton a görög egyház egyesült a rómaival, de ez nem zavarta a Moldvába menekülő huszitákat, mert az egyesülés nem volt őszinte, csupán János császár erőszakolta a török ellen várt segítség reményében. Kapisztrán János a pápához írt levelében 1456-ban a huszizmus magyarországi és erdélyi terjedéséről számol be. A Codex Bandinusból tudjuk, hogy Mátyás király 1460-ban a törökkel vívott háború után kivégeztette a Sopron és Pozsony környékén élő husziták prédikátorait, követőiket pedig Moldvába száműzte (Tomisa 2002). E csoportok előkelő magyarjai alapították Husz városát. A husziták Erdély felé irányuló befolyása is motiválhatta Mátyás szerencsétlenül zárult, 1467-es moldvai vállalkozását István vajda ellen, ahol Giskra is jelen volt Mátyás seregében, sőt Gerő (1910 150.) szerint ő maga vezette. Még a távoli Szilágy megyében is hódított a huszita hit, amelyet a szamosardódi református templom falán található tulipán formájú kehely reprezentál (Tóth-Szabó 1917 333.).

Az eretnekek az 1430-as évektől fél évszázadon keresztül érkeztek Magyarországról, nagyobb tömegben utoljára a 80-as években Pozsony környékéről. A husziták jelentős számát tükrözi, hogy az 1570-es években Thabuk Mihály tatrosi plébános (szegedi származású ferences) Tatros és Roman városok környékén kétezernél több lelket térített vissza, és munkája segítésére a püspök 12 papot küldött Lengyelországból. A kamenici püspök magyar titkára, Vaszi György 1571-es jelentéséből tudjuk, hogy husziták még a távoli Csöbörccsőkön is éltek.

Befejezés

A dolgozat záró gondolataként megállapíthatjuk, hogy a később Moldvának nevezett vidékre történő kivándorlásnak – migrációnak – a vizsgált több évszázados periódus alatt egyaránt voltak politikai, vallási és gazdasági okai, annak megfelelően, hogy a Magyar Királyság a nemzetközi politikai környezet kihívásaira milyen válaszokat tudott adni. Kérdés azonban az, hogy a migráció okai közül a politikai, a gazdasági vagy a vallási komponens egyenlő mértékben élvezett-e prioritást.

A Magyar Királyságon uralkodó, interetnikus képet mutató uralkodóházak (Anjou, Luxemburgi, Habsburg, Hunyadi, Jagelló) a kihívó birodalmakkal (Arany

Horda, Oszmán Birodalom) szemben az Árpád-házi uralkodók által kevésbé preferált taktikát választottak. Az Anjou királyok megkezdték a vazallus államok rendszerének kiépítését, melynek következtében a Magyar Királyság keleti határán két új vajdaság született: Moldva és Havasalföld. A szövetségi politika egyben a magyar uralkodókhoz lojális csoportok jelenlétét is megkívánta. Láthattuk, hogy minderről kiválóan tanúskodik a vajdaság elitjének névhasználata. A magyar-lengyel perszonálunió, ami egyben utat engedett a lengyel jelenlétnek, a moldvai részen jelentősen mérsékelte a tényleges magyar befolyást, amely leginkább csak de jure, és adók formájában létezett a 15. századtól. A lengyel-litván perszonálunió következtében megszületett Európa egyik legnagyobb kiterjedésű állama, amely mind katonai, mind gazdasági pozícióját tekintve Kelet Európa regionális hatalmává lépett elő. A 15. századi gyengülő magyar politikai jelenlét azonban Moldvában nem jelentette a Magyar Királyság területéről érkező, gazdasági indíttatású migráció megszűnését. Az adott században a pozitív exportmérleggel rendelkező fejedelemségben az ipar és a kereskedelem meghatározó része magyar és szász etnikumúak kezében volt.

Európában a középkori keresztény királyságokban az állam és a katolikus (illetve Kelet-Európában a görögkeleti) vallás szétválaszthatatlan szimbiózisát láthatjuk. A politikai establishment számára minden olyan vallási reform, amely megkérdőjelezte ennek létjogosultságát diabolikus cselekedetnek számított. A 15. század megrázó erejű vallási kísérletét a huszita tanok jelentették, amelyek minden eddigi kísérletnél nagyobb kihívás elé állították a Magyar Királyság elitjét. A husziták több évtizedes küzdelmét nem lehetett egyszerű katonai eszközökkel letörni, főként akkor, amikor több frontos külső és belső háborút vívott a magyar arisztokrácia. A husziták radikális, kompromisszumról hallani nem akaró szárnyainak kiszorításához a katonai eszközökön kívül be kellett vetni a gazdasági, a kánon/jogi és a diplomáciai arzenált is. Az eredmény nem maradt el, a vallási okok által gerjesztett migráció meghatározó vérfrissítést jelentett a moldvai magyar ajkú közösség számára. Ezek a magyar ajkú huszita közösségek Moldvában túlélték a mohácsi csatavesztés kataklizmáját és hosszú évtizedekre missziós munkát adtak a csíksomlyói ferences szerzetesek számára.

Irodalom

- Altheim, F. (1962): *Entwicklungshilfe im Altertum. Die grossen Reiche und ihre Nachbarn*. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg.
- Barna, G. (1993): *Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún*. (45-61.o.) In.: Halász Péter (szerk.): „Megfog vala apám szokcor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter Emlékére. Budapest, Lakatos Demeter Egyesület.
- Benkő, L. (1990): *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből*, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

- C. Tóth, N. (2009): *Luxemburgi Zsigmond uralkodása (1387-1437)*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Domokos, P. P. (2001): *A moldvai magyarság*. Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- Gerő, J. (1910): *A cseh husziták Magyarországon*. Besztercebánya, Machold F. Könyvnyomdája.
- Halász, P. (2008): A moldvai magyarok táji-etnikai tagolódásáról. (191-221.o.) In: Ilyés Sándor – Peti Lehel – Pozsony Ferenc (szerk.): *Lokális és transznacionális csángó életvilágok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- Halász, P. (2001): Szabófalva helynevei. (63-89.o.) In.: Harangozó Imre (szerk.): *„Ott hul éltek vala a magyarok” Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincstárából*. Újkígyós, Az Ipolyi Arnold Népfőiskola kiadása.
- Horváth, D. (1999): *Mivé lettél, csángómagyar?* Bába és Társai, Szeged.
- Kocsis, B. (szerk.) (1986): *Válogatás a magyar hadügy írásából*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.
- Kós, K. (1976): *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- Köpeczi, B. (1987): *Erdély I-II*, Akadémia Kiadó, Budapest.
- Laczkó, M. (2004): *Észre sem vettük, magyarok lettünk. Moldvai csángómagyarok Magyarországon*. Bonyhád, Egyházasközpári Önkormányzat.
- Lükő, G. (2002): *A moldvai csángók*, Táton Kiadó, Budapest.
- Mályusz, E. (1984): *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Mikecs, L. (1989): *Csángók*. Optimum Kiadó, Budapest, Bolyai Akadémia.
- Székely, Gy. (1954): A huszitzmus visszhangja Magyarország népeiben. (135-172. o.) In.: Szabó Imre (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi - Történeti Tanulmányok Osztályának Közleménye*. Budapest, MTA.
- Szücs, J. (1987): *Két történeti példa az etnikai csoportok életképességéről*. (11-29.o.) In.:
- Kiss Gy. Csaba (szerk.): *Magyarságkutatás*. Budapest, A Magyarságkutató Csoport Évkönyve.
- Tánczos, V. (2008): A moldvai csángók lélekszámának és magyar nyelvismeretének történeti alakulása. (255-289.o.) In: Ilyés Sándor – Peti Lehel – Pozsony Ferenc (szerk.): *Lokális és transznacionális csángó életvilágok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- Tomisa, I. (szerk.) (2002): *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17. század*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Tóth – Szabó, P. (1917): *A cseh-huszita mozgalmak és története Magyarországon*. Budapest, Hornyánszky Viktor Császári és Királyi Könyvnyomdája.
- Varga, N. (2012): *A „csángó” migráció kezdetei*. Gazdaság és Társadalom (Különszám), 4. évfolyam, Sopron, 119 – 127.
- Vitéz Házi, J. (1939): *Sopron középkori egyháztörténete*. Sopron.

Az egészségtudatos táplálkozás közgazdasági értelmezése

Dr. Juhász Lajos

Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar

ABSZTRAKT Az egészségtudatos táplálkozással foglalkozó szakirodalomban sokféle megközelítéssel találkozunk. Ezek általában úgynevezett egészségtudatos diéták, melyek létrejöttének legfőbb okai a „járványos” méreteket öltő civilizációs betegségek. A tanulmány rávilágít arra, hogy a modern dietetika elvei és módszerei nem a genetikailag determinált természetes táplálkozási modellekből származtathatók. Következésképpen átmenetileg segíthetnek a betegnek de nem eredményeznek végleges gyógyulást. A témával foglalkozó szakirodalomban azonban fellelhetőek olyan táplálkozási modellek, amelyek egyfelől nem idéznek elő civilizációs betegségeket, másfelől akár a gyógyító-megelőző tevékenységben is segíthetnek. A tanulmány az egészségtudatos táplálkozási modell beazonosításán túlmenően, azt elhelyezi az összhasonelmélet rendszerében, illetve a zsír-fehérje és szénhidrát közömbösségi görbén történő helyettesíthetőségének korlátaival és káros következményeivel is foglalkozik.

KULCSSZAVAK egészségtudatosság, táplálkozás, táplálkozási modell, összhason görbe, tápanyag közömbösségi görbe, tápanyag határhaszon görbe, táplálkozási kumulált relatív gyakorisági görbe

Bevezetés

Az egészségtudatos táplálkozás a mai civilizált társadalmakban sokféle értelmezést kap. Érthetjük alatta a húsmentes táplálkozást, a szénhidrátokban szegény diétát, a gyümölcsökben és zöldségekben gazdag étkezést, de a „fehér húsok” preferálása mellett a „vörös húsok” kerülését, sőt a makrobiotikus étkezési módszer követését is. Ezen egészségtudatos diéták létrejöttének van egy közös oka: a fejlett társadalmakban élő emberek civilizációs betegségei. Az egészségtudatos táplálkozás követői úgy gondolják, hogy megfelelő táplálkozással a betegségek eliminálhatók, következésképpen az egészséges emberek száma növelhető. A létező regenerációs, gyógyító diéták szakirodalmának áttanulmányozása (Hegyi, 1999; Pitchford, 2002; Somer, 1999; Atkins, 2002; Augustin-Schmiedel, 1994) során viszont minden esetben arra következtetésre juthatunk, hogy

- a diéták követése egészségjavulást eredményezhet – ez azonban nem feltétlenül következik be és nem tartós –, a diétáról a „normál” táplálkozásra visszatérve a betegek panaszai ismét felszínre bukkannak, ördögi kört eredményezve a gyógyulási folyamatban (Alford, et al., 1990);
- a regenerációs diéták közös jellemzője továbbá, hogy mindig átmeneti jellegűek, kizárva ezzel a tartós gyógyulás esélyét (Sarver-Wadden, 1999);
- a gyógyító diéták bevezetése és megtartása az esetek túlnyomó többségében ételmegvonással, éhezéssel jár, aminek a végén a „jojo effektus” beindul és a beteg a korábbi állapotához képest még rosszabb helyzetbe kerülhet (Alford et al., 1990);
- a civilizált társadalmakban a „tudományos kutatás” talaján megszületett regeneráló diéták egyike sem a genetikailag determinált természetes táplálkozási módszerek derivátumai, hanem egyfelől a sejts-és-vélés szintjén megszületett táplálkozási szabályok (ADA ajánlás, Hegyi, 1999; Pitchford, 2002), másfelől az élelmiszergyártó monopóliumok lobbiszerű tevékenységének egyenes leképeződései.

A fejlett országokban elterjedt és javasolt „modern táplálkozási piramis” azt sugallja, hogy gabonaszénhidrátokra kell alapoznunk a napi táplálkozásunkat, miközben a túlsúlyosak és elhízottak részaránya (Sturm-Wells, 2001) az egészségügyi ellátásban már kezelhetetlen, a 2-es típusú cukorbetegségben szenvedők száma már nemcsak az időseknel, hanem a fiataloknál is meredeken nő (Brand-Miller-Holt, 2002). Mellékesen megjegyezhető, hogy a gabonákra alapozott takarmányozás vált egyeduralkodóvá az állattenyésztésben is, ami a haszonállatoknál is az emberekéhez hasonló betegségek kialakulásához vezetett. Ki ne halott volna a „kövér tehén” betegségről, a tejelő tehenek acidózisáról, a kutya cukorbetegségről, vagy ki ne látott volna nyomorúságosan vánszorgó elhízott ebeket lógó lila nyelvvel az utcán, a vágóhidakon hirtelen szívhalálban elpusztult „kövér” sertéseket, vagy kukoricával túltáplált, elfaggyúsodott, szaporodásra képtelen juhokat a televízióban.

A fenti példák mivel közös tőről fakadnak – többnyire a gabonaszénhidrátok bőséges bevitelével magyarázhatóak –, a kutató elme számára azt sugallják, hogy a fejlett társadalmakban a gabona eredetű „túlzott” szénhidrát-fogyasztás nagyon fontos megbetegítő faktor a civilizált betegségek kialakulásában. A fentiekből egyértelműen következik tehát, hogy a „tudományos alapokon kifejlődött modern diétetika” nem azért ajánlja a bőséges gabona szénhidrátbevitelt, mert az az emberi egészség megtartásához elengedhetetlen. Az ajánlás legfőbb oka, hogy a mezőgazdaságban megtermelt nagymennyiségű gabonaféléknek fogyasztói piacot találjon, ráadásul alacsony árszínvonalon. Nem nehéz észrevenni tehát, hogy a gazdasági és profit érdekek által sugallt ajánlások kezdenek tudományos köntösben megjelenni, figyelmen kívül hagyva a gyógyulásra vágyó beteg érdekeit.

A „természetes táplálkozás”, mint normatíva

Láttuk, hogy a diétetika „tudományos tételei” nem a természetes táplálkozásból vezethetők le, hanem a jelenkori gazdasági folyamatok által vezérelt lobbierdekekből. Felvetődhet tehát a kérdés, hogyan ismerhető meg az a táplálkozási modell, amelyhez az emberi szervezet a legjobban képes volt alkalmazkodni. Ennek a kérdésnek a tisztázásához tekintsük át az emberi családfa főbb állomásait. Az 1. táblázatból jól megfigyelhető, hogy az emberi lét kezdete mintegy 2-2,5 millió évvel ezelőttre tehető. Ez az ún. „korai ember” (Homo erectus) nagyon hasonlított a mai emberhez, ugyanis szavannákon élt, két lábon járt és vadászó-gyűjtögető életmódot folytatott. A korai ember leszármazottai a „mai emberek” (Homo sapiens), akik a történelemtudósok szerint kb. 200 ezer évvel ezelőtt alakultak ki és még mindig ugyanazt az életmódot folytatták, mint elődeik. Az elkövetkező 190 ezer évben a mai ember az egész földön elterjedt, de még mindig a vadászó-gyűjtögető életmód volt rá jellemző. Az emberi családfából az is látható, hogy 8-10 ezer éve változott meg az ember életmódja drasztikusan, ami az állattenyésztés és a növénytermesztés elterjedésének volt köszönhető.

1. táblázat: Az emberi családfa főbb állomásai

Megnevezés	Idő	Jellemzők, tevékenység
Előemberek	4 millió éve, kőkorszak előtt	1,5 m magas, 50 kg súlyú, jól úszik, jól mászik, kitartó futó, szavannákon él
„Korai” ember (Homo erectus)	2-2,5 millió éve, kőkorszak	magasabb, súlyosabb, két lábon jár, kezei szabadok, agytérfogat megnőtt, vadászó és gyűjtögető
„Mai” ember (Homo sapiens)	200 ezer éve, kőkorszak	Afrikában a szavannákon él, vadászó és gyűjtögető
Neandervölgyi ember	35 ezer évvel ezelőtt kihalt, kőkorszak	az ember fejlődési zsákutcája
„Mai” ember 3 fajtája (fekete, fehér, sárga)	10 ezer évvel ezelőtt, kőkorszak vége	az ember elterjedt az egész Földön
„Bölcs” ember (Homo sapiens)	8-6 ezer évvel ezelőtt, bronzkor, vaskor	fémet, vasat használ, előtérbe kerül a földművelés és az állattenyésztés
„Civilizált” ember (de 230 természeti népcsoport = ma is élő)	civilizált társadalom (de „kőkorszaki életmód” is)	modern technika, intenzív állat- és növénytermesztés (de vadászó-gyűjtögető életmód is)
Az emberi génállomány ideje a kőkorszakban és a civilizált korban	civilizált társadalomban: 10/2,5=4 %	az emberi génállomány 96 %-ban a kőkorszakban, 4 %-ban a „civilizált” korban fejlődött és kb. 1,5 % aktív!

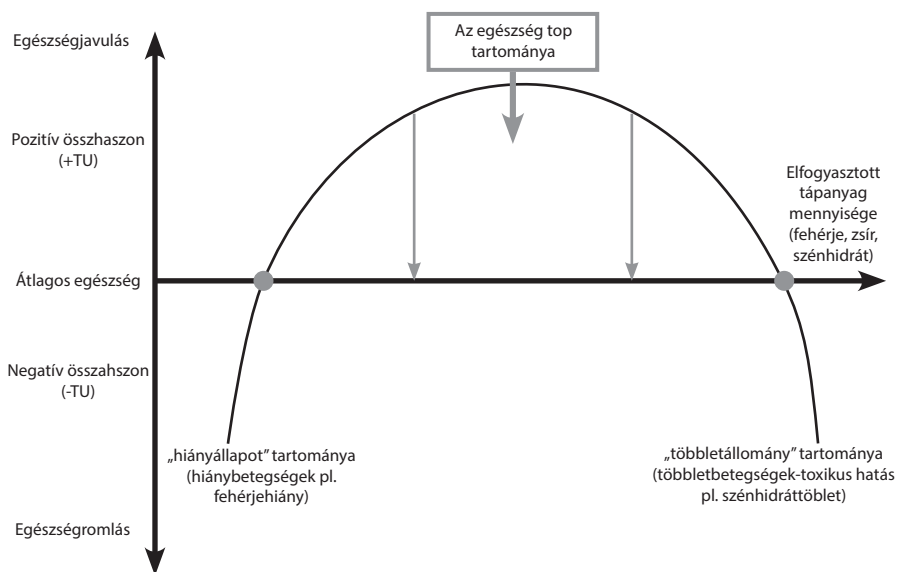
Forrás: Wald-Scheucher-Scheipl, 2010 alapján

Érdekes tény viszont, hogy a mai kor civilizált életmódja mellett több százra tehető azon természeti népek száma, akik lényegében a vadászó-gyűjtögető életmódot folytatják ma is és nyoma sincs a korunkra jellemző intenzív állattenyésztésnek és növénytermesztésnek. Az 1. táblázatból összefoglalva tehát az állapítható meg, hogy az emberi lét és génállomány 96%-ban a kőkorszaki életmód viszonyai között létezett és mindössze 4%-os az ún. civilizált létformában való élet. Ebből természetesen az következik, hogy a környezeti tényezőkhöz való alkalmazkodás genetikai programja alapvetően a kőkorszakban rögzült. Az, hogy a kőkorszaki életmód és táplálkozás ma is ragyogóan működik, a mai természeti népek léte a bizonyíték. A gondolatmenetet természetesen tovább kell fűznünk, hiszen az alapvető kérdés az: Hogyan ismerhető meg a természetes táplálkozási modell és miért van erre szükség? A választ a ma élő természeti népek és a fejlődő-fejlett társadalmakban élő emberek egészségügyi állapotának összehasonlításával kaphatjuk meg. Az egészségügyi állapotra vonatkozó statisztikai adatokból tudjuk, hogy a „modern társadalmakban” élő emberek gyakorta ún. civilizációs betegségekben szenvednek: magas vérnyomásuk van, cukorbeteg, túlsúlyosak és elhízottak, allergiás-asztmás légúti betegségeik vannak, fájdalomtól elcsigázottak a reumatológia betegségei miatt, gyakorta rákos folyamatok indulnak meg szervezetünkben, szív és érrendszeri betegségeik mindennaposak, változatos kórképeket mutató idegrendszeri betegségek jellemzőek, meddőségi zavarokkal küszködnek nem beszélve az úgynevezett autoimmun betegségekről (Cordain et al., 2000; Mojibian et al., 2006; Invernizzi et al., 2009; Hadjivassiliou et al., 2002; Mowat, 2003). Az érem másik oldalán lévő természeti népeknél ezek a betegségek soha semmilyen formában nem jelennek meg (Lindenberg et al., 1997). Hogyan lehetséges ez? – kérdezheti az Olvasó. Ugyanolyan génállománnyal rendelkező ma élő emberek egy része állandóan beteg – mely betegségek megjelenése progresszív növekedést mutat –, a ma élő emberek másik részénél pedig a fenti betegségek még nyomokban sem jelennek meg. Ez a tény a civilizációs betegségek genetikai elmélete ellen szól. A fenti gondolatmenet úgy folytatható, hogy a civilizációs betegségek fő okozója a civilizált életmód, melyen belül a táplálkozási szokások számítanak a legfőbb patológiai faktornak, míg a többi állandóan hangoztatott tényező alárendelt szerepet játszik a civilizációs betegségek kialakulásában és annak fenntartásában.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a modernkori tudomány dietetikai elméletei helyett a természeti népek táplálkozási modellje tekinthető normatívnak, hiszen az az evolúciós fejlődés jól bevált és kipróbált modellje (Cordain, 2000 Dec).

Mikroökonómiai törvény kiterjesztése a normatív táplálkozási modellre

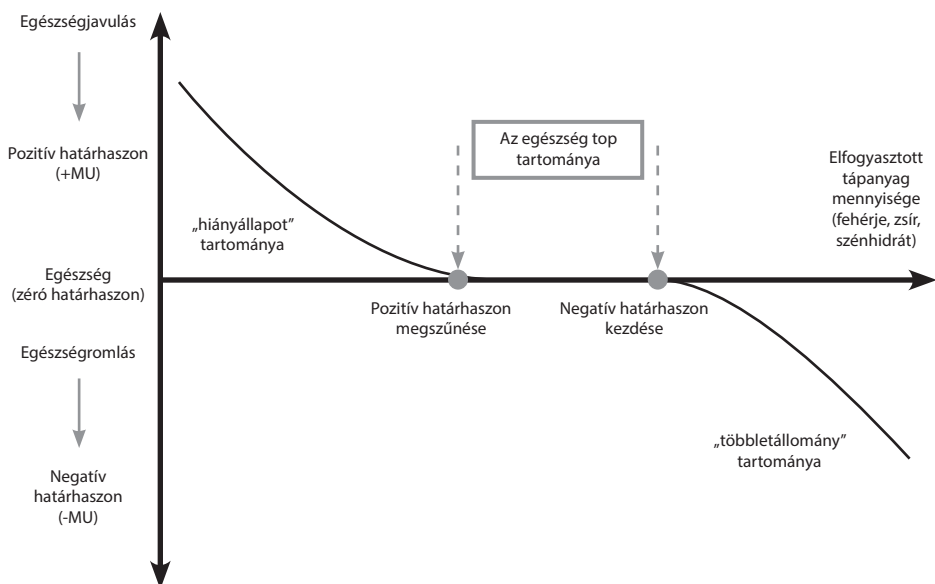
A mikroökonómiában a fogyasztás – elméletről szóló részben ismeretes egy olyan törvény, amely a fogyasztói hasznosságot és határhasznosságot mutatja be. Ezt a törvényt Gossen I. törvényének nevezzük, ami azt mondja ki, hogy valamely termékből (pl.: tápanyag), minél több áll rendelkezésre, annál kisebb mértékben növeli a fogyasztó összhaszon-szintjét, sőt nagy mennyiségben már nem haszonnövelő, hanem haszoncsökkentő hatásával kell számolnunk (Schumann, 1998). Az 1. ábrán az ember számára fontos tápanyagok általános összhaszon görbéje (TU) tanulmányozható. Az általános törvényszerűség az, hogy a különböző tápanyagokból (fehérje, zsír, szénhidrát) egy táplálék komponens hiánya („hiányállapot”) ugyanúgy egészségromlást eredményez, mint egy táplálék összetevő többletbevitel („többletállapot”). A civilizált társadalmakban általában a fehérje- és zsírhányos táplálkozás mellett a szénhidráttöbblet bevitel okozhat egészségügyi problémákat. Természetesen a hiányállapotok és a többletbevitel tartománya között létezik egy olyan viszonylag széles egészséges sáv, melyen belül ugyan megszűnik az összhaszon emelkedése, de még nem következik be az összhaszon csökkenése. Hogy az egészséges top- tartományon belül milyen mennyiségű táplálék összetevőkre van szükség, a természeti népek táplálkozási modellje lehet az irányadó az előző alfejezetben leírt tények miatt.

1. ábra: A tápanyagok összhaszon görbéje (TU-görbe)

Forrás: Jaminet, 2012 módosítva

A 2. ábrán a tápanyagok ún. határhaszongörbéje (MU) tanulmányozható. Ebből jól látható, hogy valamely tápanyag hiányakor annak bevitele javítja az egészségi állapotot, többletállapot esetén viszont az egészség rohamos romlásával kell számolni a bekövetkező „toxikus hatás” miatt.

2. ábra: A tápanyagok határhaszon görbéje (MU görbe)

Forrás: Jaminet, 2012 módosított

A ma élő természeti népek táplálkozási modellje

A ma élő, kőkorszaki életmódot folytató (vadászó- gyűjtögető), nem civilizált népek táplálkozási szokásait legbehatóbban Loren Cordain és munkatársai (2000) tanulmányozták, melynek összefoglaló eredményei a 2. táblázatban láthatók. A táblázatban 187 népcsoport szerepel, melyeket táplálkozási mód szerint három kategóriába lehetett besorolni: az elsőbe a túlnyomórészt állati eredetű táplálékot, a másodikba a többségében állati eredetű táplálékot és a harmadikba a többségében növényi eredetű táplálékot fogyasztók kerültek. Az egyes élelmiszerek beltartalmi értékeiben meglévő nagy különbségek miatt az elemzést a táplálékok energiabevitelének figyelembevételével végezték.

A vizsgálatok eredményei a következőkben foglalhatók össze (Jaminet, 2012):

2. táblázat: A ma élő néhány természeti nép energia bevitelének megoszlása az állati és növényi eredetű táplálékokból (187 népcsoport)

Természeti népek száma	Állati eredetű táplálék energia (%)	Növényi eredetű táplálék energia (%)	Állat/növényi eredetű táplálék energia hányados
46	85	15	5,67
133	65	35	1,86
8	35	65	0,54
Átlag (n=187)	70	30	2,33

Forrás: Cordain et al., 2000 March

A vizsgált vadászó- gyűjtögető népcsoportok 25%-ánál az összes energiabevitel minimum 85%-a húsból, halból és tojásból áll, de vannak olyan népcsoportok (Numamiut (Alaska), Eszkimó (Grönland)) melyeknél ez a szám a 96- 99%-ot is kiteszi. Ezeknél a természeti népeknél az állati eredetű táplálékból származó energiabevitel hatszorosa a növényi eredetű energia-bevitelhez képest.

A vizsgált népcsoportok 71%-nál az energiabevitel legalább 65%-a származik húsból, halból és tojásból, ami a jelentős fehérjebevitel mellett tetemes zsír bevitelt is jelent. Ennél a csoportnál az összes energiabevitel közel kétszeresét az állati eredetű táplálékok adják.

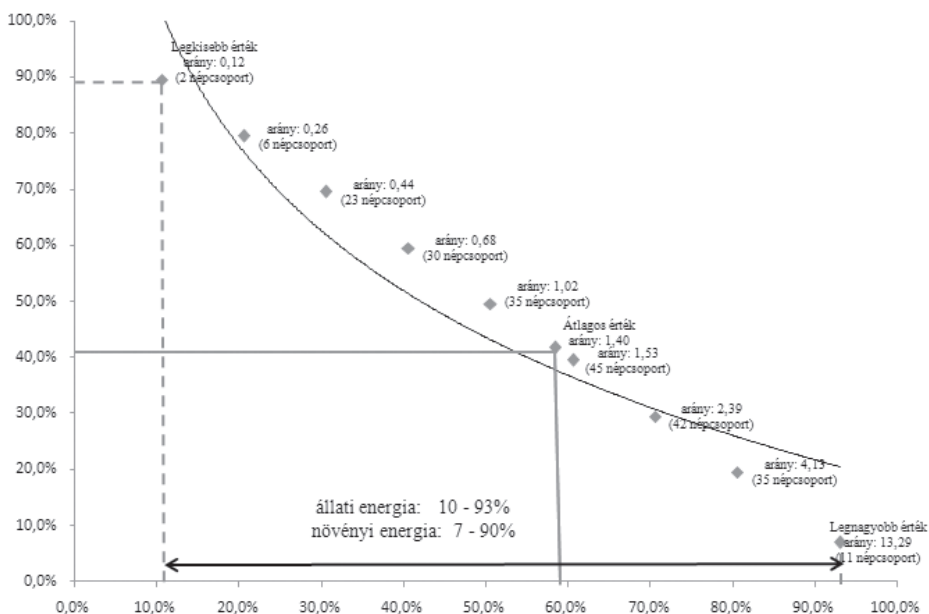
Az evolucionista táplálkozást folytató népeknél abszolút kisebbségben vannak (4%) azok, akik összes energiabevitelének kb. 60-65%-a növényi eredetű táplálékokból származik. Mellékesen megemlíthető, hogy vegetáriánus vadászó-gyűjtögető törzs nem létezik.

A 187 természeti népcsoport a bevitt táplálék energiának 70%-át állati és 30%-át növényi eredetű táplálékokból fedezi. A ma élő természeti népek (229 természeti népcsoport) táplálékosztási modelljét figyelembe véve elkészíthető az állati és növényi eredetű energia helyettesíthetőségét leíró fogyasztási görbe (3. ábra az 1. mellékletből). Az ábrából jól látható, hogy a természetes táplálékosztási modellben az állati eredetű energia aránya átlagosan 55-60 %-ot is eléri, miközben a jelenlegi táplálékosztási ajánlásokban ez legfeljebb 30-40 %. A túlnyomórészt állati eredetű (zsíros hús, hal, tojás) tápanyagbevitel mellett a szervezetben a zsírokból képződő zsírsavak (nagyon alacsony szénhidrátbevitel mellett a máj által termelt ketontestek (aceton, acetecetsav, β -hydroxi-vajsav)) szolgálnak fő energiaforrással. Ez a „zsírsav üzemmód” – extrém esetben „ketogén üzemmód” az emberi anyagcsere ősi és természetes állapotának tekinthető. A máj speciális működésének következtében a fehérjéket felépítő aminosavakból, a zsírokat felépítő glicerinből „glükoneogenezis” (cukorképződés) útján a szervezet képes szénhidrátokat felépíteni. Ez azt jelenti, hogy az alacsony vagy relatív alacsony szénhidrátbevitel mellett szőlőcukor hiánnyal nem kell számolni.

A civilizált társadalmakra jellemző gabona-és cukorszénhidrátokban bőséges táplálkozás (neolit táplálkozási modell) mellett a szervezet egy olyan „szénhidrát üzemmódban” működik, amely lényegében egy „toxikus” szénhidrát többletes állapot.

A problémát nem a „szénhidrát üzemmód” jelenti, hanem az, hogy a szervezet a folyamatosan nagy mennyiségben rendelkezésre álló szénhidrátokat nem képes anyagcserezavar (cukorbetegség, metabolikus szindróma stb.) nélkül kezelni, mert néhány évezred alatt az anyagcsere nem tudott az ilyen típusú szénhidrátbőséghez alkalmazkodni.

Az ábra láttán joggal kérdezheti az Olvasó: Melyik „anyagcsere üzemmód” mellett képes a szervezet egészségesen működni? A természeti népek tápanyag-energia közömbösségi görbéje (3. ábra) ismeretében a válasz egyszerű: mind a két anyagcsere állapot biztosítja az egészség fenntartását, hiszen a természeti népek körében a zömében zsírsavakból illetve a zömében szénhidrátokból történő energianyerés egyaránt előfordul (Nestle, 1999). A kitavai pápuák – a minimális halfogyasztást nem számítva – vegetáriánusoknak tekinthetők (2. melléklet). A napi összes energia-bevitel 70 %-át ugyanis szénhidrátokból fedezik, az állati és növényi eredetű táplálékok aránya 5:95-höz. A tápanyagokat az édesburgonya, zöldségek, gyümölcsök és a viszonylag nagy mennyiségben fogyasztott kókuszdió képezik (Lindenberg et al., 1997).

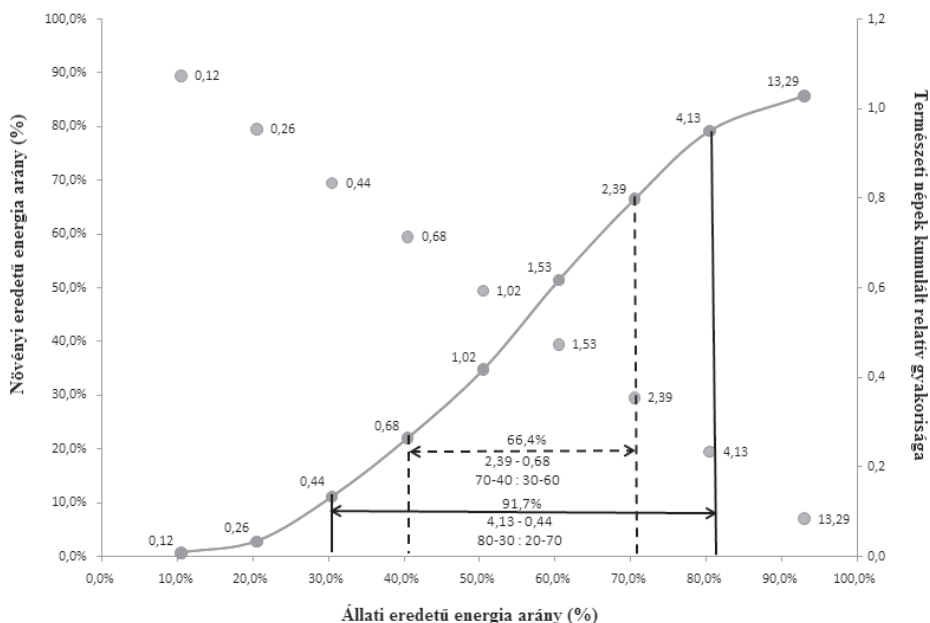

3. ábra: A tápanyagok helyettesíthetősége fogyasztási görbe mentén a ma élő természeti (civilizálatlan) népeknél

Forrás: saját szerkesztés, 2014

Első látásra a természeti népeknél ritkábban előforduló nagy mennyiségű növényi eredetű energiabevitel-szokás teljesen megegyezik a neolit táplálkozási móddal. A valóságban azonban óriási különbség van a kettő között. A civilizált társadalmakra jellemző szénhidrátból táplálkozás elsősorban gabonaalapú (búza, kukorica, rizs, stb.) és sok keményítőben gazdag élelmiszer fogyasztásával jár (nemesített burgonya). További problémát jelent, hogy a modern ember sok tejet és tejterméket valamint „üres kalóriának” nevezhető cukrokat, édességeket is napi rendszerességgel fogyaszt. A természeti népek ezzel szemben a szénhidrátokat tartalmazó zöldségeket és gyümölcsöket részesítik előnyben és soha nem fogyasztanak tejterméket, gabonaféléket és nagy mennyiségű keményítőt tartalmazó nemesített gumókat, nem beszélve az édességekről.

A különbségek tárgyalásakor nem hagyhatunk figyelmen kívül egy további fontos ténytet sem. A gyűjtögető természeti népeknél az élelmiszerek „beszerzése” napi hosszú órákat igénylő, fizikailag kimerítő tevékenység. Ez egyfelől jelentős nagyságú kalóriát elégető folyamat, másfelől a gyűjtögetés sikertelensége esetén mindennapos vagy akár többnapos rövidebb- hosszabb böjttel jár. A sok kalóriát felemésztő fizikai tevékenység és böjtölés időszakában a test zsírraktárai mobilizálódnak, amelyek a túlélést úgy biztosítják, hogy „zsírsav ill. ketogén üzemmódba” kapcsol át a szervezet. Ez azt jelenti, hogy a zömmel növényi eredetű energiabevitelt preferáló „kőkorszaki népek” szervezetében is bizonyos esetekben (éhezés a száraz évszakban) alapvetően a ketontestek biztosítják a napi energiafelhasználás jó részét. Mellékesen megemlíthető, hogy a szervezet szénhidrát raktárai egy napig sem elegendőek, míg zsírraktárai hosszú időn keresztül képesek biztosítani a túlélést. Úgy tűnik, hogy a zsírok vonatkozásában az evolúciónak és a természetnek egészen más a „véleménye”, mint a modernkori dietetikának. A ma élő természeti népek táplálkozási jellegzetességeik elemzése során még „finomabb képet” kaphatunk, ha a „táplálkozási szokások” kumulált relatív gyakorisági görbéjét megszerkesztjük (4. ábra). A grafikon jól mutatja, hogy a kőkorszaki népek kétharmadánál (66 %) – a környezetben fellelhető változatos táplálékforrásokhoz jól alkalmazkodva – az állati és a növényi eredetű energiaforrások széles spektrumú helyettesíthetőségi lehetőségeivel találkozunk. Ebben a vizsgált sáv szélességben az állati-növényi eredetű energiaforrások aránya 70:30 %-tól 40:60 %-ig terjednek. Még „meglepőbb eredményt” kapunk, ha a görbe teljes „releváns” szakaszát vesszük górcső alá. Ez azt mutatja, hogy a természeti népek több mint 90 %-a a 80:20 % és a 30:70 % állati-növényi eredetű energia-arány közötti kombináció szerint táplálkoznak a mindennapokban. A vadászó-gyűjtögető népek táplálkozási szokásait leíró kumulált relatív gyakorisági görbe ismeretében lebonthatjuk azt a ma elterjedt mítoszt, miszerint az egészséget garantáló evolucionista táplálkozás a „sok hús sok zsír” vagy „sok zsír” napi bevitelével jellemezhető.

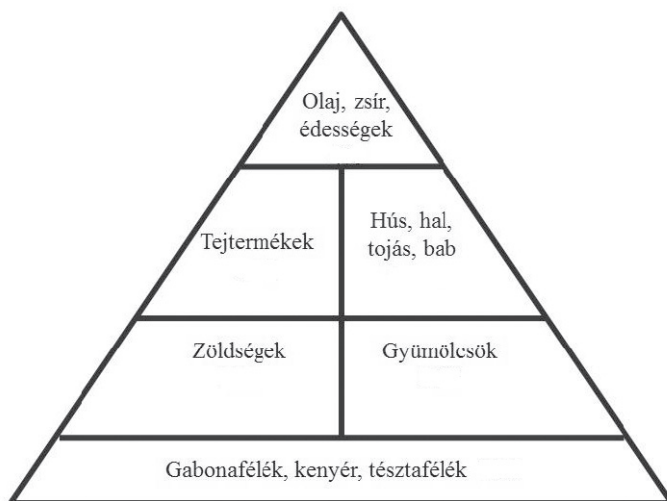
4. ábra: A természeti népek táplálkozási szokásait leíró kumulált relatív gyakorisági görbe

Forrás: Szendi, 2013 nyomán; saját ábra (2014)

A táplálkozási piramis neolit és evolucionista modellje

Az egészség megőrzéséhez szükséges dietetikusok által javasolt táplálkozási piramis „neolit” modelljét az 5. ábrán tanulmányozhatjuk.

A népesség által jól ismert étkezési ajánlásokat a modern, egészségtudatos táplálkozás alappilléreinek tekintik. Ez a táplálkozási piramis azt sugallja, hogy az összetett szénhidrátokban gazdag élelmiszerek (kenyér, tésztafélék stb.) képeznek a tápanyagbevitel bázisát, a napi táplálkozásunkban már sokkal kevesebb zöldségre van szükség, de viszonylag nagyobb mennyiségű gyümölcs napi fogyasztása is elengedhetetlen az egészség fenntartásához. A neolit modell preferálja a tejtermékek napi fogyasztását, de óvatosságra int a fehérjefogyasztással (hús, hal, tojás) kapcsolatban. Kifejezetten csekély mennyiséget javasol a zsírfélésegekből és az édességekből (Popp, 1993; Pirllet, 1992).

5. ábra: A táplálkozási piramis „neolit” modellje

Forrás: Hegyi, 1999 módosítva (2014)

6. ábra: A táplálkozási piramis evolucionalista modellje

Forrás: Szendi, 2009; módosítva (2014)

A táplálkozási piramis „paleolit” modelljéről a 6. ábra ad áttekintést, melyből kiderül, hogy az emberi szervezet energiaforgalmában a zsír sokkal nagyobb szerepet játszik, mint a neolit modellben. A paleolit módon táplálkozó ma is élő

emberek átlagosan a napi energiaforgalmuk kb. 65 %-át húsfélékből és zsirból biztosítják (Jaminet, 2012). Ebben a táplálkozási modellben igen fontos szerepet játszanak a zöldségfélék illetve azok szénhidrát-tartalma. Érdekes, hogy a gyümölcsök elfogyasztott mennyiségének az energiaforgalomban kisebb szerepe van. Úgy tűnik, hogy a természet a gyümölcsöket csak a szezonális időszakban és rövid ideig biztosítja mintegy „jutalomként” az emberi szervezet számára. Feltűnő továbbá, hogy ez a normatívnak tekinthető modell egyáltalán nem tartalmaz gabonaféléket, magas keményítőtartalmú genetikailag agyonmanipulált élelmiszereket, tejtermékeket, hüvelyeseket és édességeket.

Összefoglaló

Az egészségtudatos táplálkozás témaköre korunkban felértékelődött, hiszen a civilizációs betegségek „járványszerű” méreteket öltenek. A tanulmány közgazdasági szemléletben kísérli meg bemutatni a gyógyító diéták civilizációs betegségekkel folytatott sikertelen harcát. A sikertelenség legfőbb okaként azt jelöli meg, hogy a mai dietetikai megközelítések nem a természetes táplálkozási modellből indulnak ki, hanem a nemzetgazdaságokban megtermelt táplálékjóságok mennyiségéből, amelyeknek piacot kell találni. Ez természetesen azt is jelenti, hogy figyelmen kívül marad a beteg ember szervezetének igénye. A fentiek eredményeképpen az összetett, gabonaeredetű szénhidrátok viszonylag nagymennyiségű fogyasztását ajánlják, és ezt tekintik az emberi szervezet energiaforgalmában a legfontosabb tényezőnek.

A tanulmány foglalkozik továbbá azzal, hogy beazonosítsa az ún. természetes táplálkozási modellt. Itt abból indul ki, hogy genetikailag a túlélést biztosító modell csak az evolúció, a természetes fejlődés derivátuma lehet és a modell nem képezhető le az ún. tudományos tézisek segítségével. Ennek az az oka, hogy az evolúció folyamán olyan sok tényező szimultán együtthatásával kell számolnunk, melynek lekövetése a tudományos vizsgálat szimplifikált eszköztárával lehetetlen.

A tanulmány követi a közgazdaságtan normatív szemléletmódját. Korunkban csak a ma élő természeti népek nem szenvednek civilizációs betegségekben, miközben a civilizált társadalmakban a népesség 80%-a beteg, 15%-a cukorbeteg, 40%-a allergiás, a meddőségi problémák a lakosság 40%-át érintik, a szív-érrendszeri betegségek az összes halálok 55%-át adják és hihetetlen mértékben megnőtt az autoimmun betegségekben szenvedők száma. A fenti okok miatt az evolúcionista táplálkozási modell tekinthető etalonnak. Feltétlenül el kell oszlatni azt a tévhitet, miszerint a természeti népek rövid ideig élnek. A közel 240 ma élő természeti nép vizsgálatának összesített adatai szerint a csecsemő- és gyermekhalandóságot kiiktatva – melynek okai alapvetően nem táplálkozási hanem higiéniai és baleseti eredetűek –, az átlagéletkor 68-76 év között van (Tóth, 2013).

A tanulmány rávilágít arra is, hogy az evolúcionista táplálkozási modellben az állati és növényi eredetű energia egymással gyakorlatilag tetszőlegesen helyettesíthető (3. ábra) egészségkárosodás nélkül. A bőséges gabonaalapú és cukoreredetű szénhidrátbevitel – ami a civilizált társadalmakra jellemző – súlyos civilizált betegségek kialakulásához vezet, miközben az emberi szervezet a természetes állati és növényi eredetű táplálékforrások mellett akár „zsírsav” akár „szénhidrát üzemmódban” zavartalanul és betegségektől mentesen működik.

A tanulmányból leképezhető konklúziók ismeretében összefoglalva megállapítható, hogy az egészségtudatos táplálkozás bevezetése a mindennapokban, közgazdasági értelemben nagyon nehéz. Egyfelől ez a táplálkozási mód nemcsak nagyobb odafigyelést (körültekintőbb alapanyag-beszerzés, egyes konyhatechnikai módszerek elsajátítása stb.), hanem a háztartási budgetből többlet kiadást is jelent. Másfelől a modernkor szénhidrátjait (gabonafélék, burgonya, cukorrépa stb.) előállító vállalkozások és a modernkori diétetika erős lobbitevékenysége erősen fékezi a termékpiacokon és a médián keresztül a társadalom tagjainak az egészséges táplálkozásra való áttérését.

Irodalom

- Anton Wald – Alois Scheucher – Josef Scheipl: *Zeitbilder von der Urgeschichte bis zum Mittelalter*. Österreicher Bundesverlag Schb. GmbH & Co. KG, Wien 2010
- Alford, B.B., Blankenship, A.C., Hagen, R.D.: *The effects of variations in carbohydrate, protein and fat content of the diet upon weight loss, blood values and nutrient intake of adult obese women*. Journal of the American Dietetic Association, 1999, 90. 534-540.
- Atkins, Robert C.: *Dr Atkins' New Diet Revolution*. New York, 2002, Quill.
- Augustin, M. – Schmiedel, V.: *Praxisleitfaden Naturheilkunde. Methoden, Diagnostik, Therapieverfahren in Synopsen*. 2., neu bearbeitete Auflage. 1994. Jungjohann Verlagsgesellschaft GmbH, Neckarsulm, Stuttgart
- Brand-Miller, J.C., Holt, S.H. et al: *Glycemic index and obesity*. American Journal of Clinical Nutrition, 2002. July, 76(81). 281-285.
- Cordain, L., Miller, J.B., Eaton, S.B., Mann, N.: *Macronutrient estimations in hunter-gatherer diets*. American Journal of Clinical Nutrition, 2000, Dec; 72 (6.) 1589-1592.
- Cordain, L; Eaton, SB; Miller, JB; Mann, N; Hill, K: *The paradoxical nature of hunter-gatherer diets: meat-based, yet non-atherogenic*. Eur J Clin Nutr, 2002, 56 (1): 142-152.
- Cordain L. et al: *Plant-animal subsistence ratios and macronutrient energy estimations in worldwide hunter-gatherer diets*. The American Journal of Clinical Nutrition 2000 Mar, 71(3):682-692.
- Cordain L., Melby CL., Hamamoto AE., O'Neil S., Cornier MA., Barakat HA., Israel RG., Hill JO.: *Influence of moderate chronic wine consumption on insulin sensitivity and other correlates of syndrome x in moderately obese women*. Metabolism 2000, 49. 1473-1478.

- Gray JP. *A corrected ethnographic atlas World Cultures* 1999, 10, 24-85. Murdock GP, *Ethnographic atlas: a summary Ethnology* 1967; 6:109-236.
- Hadjivassilion M., Grünewald RA., Davies-Jones GA.: *Gluten sensitivity as a neurological illness*. *Neurology*. 2002 May; 72(5.) 560-563.
- Hegyí Gabriella et al: *Természetes gyógymódok*, Komplementer Meliana K.u.K. Kiadó, 1999. 466.pp.
- Invernizzi P., Gershwin ME.: *The genetics of human autoimmune disease*. *Journal Autoimmun* . 2009 Nov-Dec; 33(3-4.) 290-299.
- Lindenberg S., Berntorp E., Nilson-Ehle P., Terént A., Vessby B.: *Age relations of cardiovascular risk factors in a traditional Melanesien Society: the Kitava Study*. *Am J Clin Nutrition* 1997, Oct; 66(4.) 845-852.
- McCullough, M.L., Feskanish.,D. et al.: *Adherence to the Dietary Guidelines for Americans and risk of major chronic disease in men*. *American Journal of Clinical Nutrition*, 2000 Nov; 72(5). 1223-1231.
- Mojibian M., Chakir H., MacFarlane AJ., Lefebvre DE., Webb JR., Touchie C., Karsh J., Crookshank JA., Scott FW.: *Immune reactivity to a glb1 homologue in a highly wheat-sensitive patient with type 1 diabetes and celiac disease*. *Diabetes care*. 2006 May; 29(5.) 1108-1110.
- Mowat AM.: *Anatomical basis of tolerance and immunity to intestinal antigens*. *Nat. Rev. Immunol*. 2003 Apr; 3(4.) 331-341.
- Nestle, M.: *Animal v. plant foods in human diets and health: Is the historical record unequivocal? Proceedings of the Nutrition Society*, 1999, May; 58 (2.) 211-218.
- Paul Jaminet – Shon-Ching Jaminet: *Perfect Health Diet*, First published by Scribner, a Division of Simon & Schuster, Inc. 2012.
- Pirlet, K.: *Zum Problem der Vollwerternährung*. *Erfahrungsheilkunde* 5. 1992, 345-356.
- Pitchford, Paul. *Healing with Whole Foods*. North Atlantic Books, 2002
- Popp, F.A.: *Die Botschaft der Nahrung*. Fischer alternativ. 1993
- Rodler Imre: *Kalória- és tápanyagtáblázat*. Medicina Könyvkiadó Zrt. Budapest, 2008.
- Sarver, D.B. – Wadden, T.A.: *The treatment of obesity: what's new, waht's recommended*. *Journal of Women's Health and Gender Based Medicine*, 1999, May; 8(4) 483-493.
- Schumann, J.: *Grundzüge der mikroökonomischen Theorie*. Auflage Springer-Verlag Berlin Heidelberg 1992.
- Somer, Elizabeth: *Food and Mood: The Complete Guide to Eating Well and Feeling Your Best*. New York, 1999, Henry Holt
- Sturm,R., Wells, K.B.: *Does obesity contribute as much to morbidity as poverty or smoking?* *Public Health*, 2001 Mai, 115(3). 229-235.
- Szendi Gábor: *Paleolit táplálkozás. A nyugati életmód és civilizációs betegségek* Jaffa Kiadó, 2009, 320.pp.

Szendi Gábor: *Félreértések a paleóban*. <http://www.tenyek-tevHITEK.hu/felreertesek-a-paleo.korul.htm> (2013.12.12.) 1-3.

Tóth Csaba: http://www.nyugat.hu/paleolit_megoldas (2013.10.17.)

1. melléklet: A ma élő természeti népek állati és növényi eredetű táplálék összetétele (energiában kifejezve)

Természeti népek száma	Állati eredetű táplálék energia (%)	Növényi eredetű táplálék energia (%)	Állati és növényi eredetű táplálék energia arány
2	10,5	89,5	0,12
6	20,5	79,5	0,26
23	30,5	69,5	0,44
30	40,5	59,5	0,68
35	50,5	49,5	1,02
45	60,5	39,5	1,53
42	70,5	29,5	2,39
35	80,5	19,5	4,13
11	93	7	13,29
Összesen: 229	58,3	41,7	1,40

Forrás: Gray, 1967; Szendi, 2013

2. melléklet: A kitavai pápuák napi átlagos étrendje

Táplálék megnevezése	Napi adag (g)	Fehérje (g)	Zsír (g)	Szénhidrát (g)	Fehérje (kcal)	Zsír (kcal)	Szénhidrát (kcal)	Energia összesen (kcal)	Energia (%)
Yam taró, édesburgonya	1200	25	2	300	100	18	1200	1318	62
Zöldségek	200	5	-	14	20	-	56	76	3
Gyümölcs	400	3	-	50	12	-	200	212	10
Kókuszdió	110	4	43	7	16	387	28	431	20
Hal	85	17	4	-	68	36	-	104	5 ^x
Összesen	1995	54	49	371	216 (10%)	441 (21%)	1484 (69%)	2141 (100%)	100

^x 5:95 állati:növényi eredetű táplálék

Forrás: Lindenberg et al., 1997

A válság és a társadalmi konfliktusok összefüggései, válságmenedzsment Horvátországban

Lőrinczné Bencze Edit , PhD

Kodolányi János Főiskola

Társadalom- és Bölcsészettudományi Intézet

ABSZTRAKT Horvátország a Nyugat-Balkán régió legfejlettebb államaként 2013. július 1-től az Európai Unió tagja lett, de a csatlakozással egyidejűleg mélyülő gazdasági problémákkal kell megküzdenie. Ezek csak részben köszönhetőek a világméretű gazdasági válságnak, melynek hatásai 2009 elejétől gyűrűztek be az országba. Valójában a válság csak felszínre hozta azokat a súlyos és megoldatlan kérdéseket, melyek a piacgazdaságra történő átállás során keletkeztek. Bár az állam hosszú idősoros gazdasági mutatói az ezredfordulótól kezdve pozitív mérleget mutattak, valójában a válsággal súlyosbított későn megkezdett és be nem fejezett reformoknak, a részlegesen megvalósuló strukturális átalakulásnak, a prociklikus gazdaságpolitikának köszönhetően, a 2009-ig tartó expanzív időszakot követően Horvátország hanyatló növekedési pályára állt és hosszantartó és mély válságba került.

KULCSSZAVAK horvát gazdaság, prociklikus gazdaságpolitika, makrogazdasági mutatók, munkanélküliség, szegénység

Bevezetés

A gazdasági válságot megelőzően Horvátország hosszú idősoros gazdasági mutatói alapvetően jónak bizonyultak, a gazdaság látszólag stabil és erős volt, melyet alátámaszt, hogy a krízis előtti öt év átlagát vizsgálva a GDP éves növekedése meghaladta a 4%-ot. Az EU csatlakozás gazdasági kritériumainak teljesítése során sikerrel vette az akadályokat, így a Nyugat-Balkán térségének legfejlettebb állama 2013. július 1-től az EU 28. tagja lett. Eközben azonban a 2008-ban kezdődő gazdasági válság, és annak a Közösségre való negatív hatásai az országban éppen elkezdett és szükségszerű szerkezeti átalakulást és a gazdasági reformokat megakasztották, s ez Horvátországot hosszú távú, immár 5 éve tartó hanyatló növekedési pályára állította.

Az ezredfordulótól a válságig terjedő időszakban a térségben egyedülállóan sikeres makroökonómiai eredményei ellenére a horvát gazdaság fő jellemzője, hogy az ország strukturális átalakítás gondjaival néz szembe, s e problémák a válság idején hatványozottan vetették vissza Horvátország versenyképességét.

A recesszió felszínre hozta azokat a belső problémákat, amelyek a horvát gazdaságban magában rejlenek, s mára már egyre inkább nyilvánvaló válik, hogy elsősorban nem a világgazdasági válság hatásai, hanem sokkal inkább a horvát gazdaságpolitika korábban említett negatív trendjei állnak a jelenlegi nehézségek hátterében. Így a jelentős mértékű külföldi tőkebefektetések hiánya miatt nem jött létre modern nagyipar, a meglévő cégek állandó likviditási gondokkal küszködnek, s nem képesek még a hazai igények kielégítésére sem, nemhogy megfelelő exporttevékenységre. Az ipar megkésett szerkezetátalakítása, a versenyképtelen export iparágak következtében még a gazdasági fellendülés időszakában is csak korlátozott mértékben tudott termékeivel megjelenni a világpiacon, s ennek megoldása a horvát gazdaság recesszió utáni teljesítésének is kulcseleme. Mindehhez hozzájárul a korszerűtlen mezőgazdaság, melynek a kedvezőtlen birtokstruktúra, az elaprózott, tőke- és eszközhiányos kisbirtokok miatt hatékonysága meglehetősen alacsony fokú és a legkevésbé sem versenyképes. Az idegenforgalom és az ahhoz kapcsolódó magas színvonalú szolgáltatóipar, valamint a közlekedési infrastruktúra mindig is kiemelkedő szereppel bírt, de a válság idején ezek is visszaestek és az ország nem képes ezen ágazatokból olyan előnyt kovácsolni, ami versenyképességének megőrzését biztosítani tudná.

A válságot megelőző időszak látszólagos prosperitása ellenére a horvát gazdaság tehát strukturális problémákkal küszködik, mert a függetlenné válás után a nagy szerkezeti reformok elmaradtak, vagy felemás módon mentek végbe. A gazdasági nehézségek a külső válság következtében felerősödtek és a belső problémák miatt a válság hosszabb, a kiigazítás költségesebb és lassúbb folyamat, s ezáltal mély recesszió jellemzi a horvát gazdaságot.

Ljubo Jurčić mindezek alapján atipikusnak tartja Horvátország gazdaságát, mely ellentétben a tipikus² gazdaságpolitikával, a fogyasztást, a kereskedelmet, az importot ösztönzi és erőteljes külső eladósodást, túlzott költségvetési hiányt, valamint a termelés és foglalkoztatás csökkenését eredményezi. (Jurčić 2011)

A 2008-ig tartó pozitív gazdasági mutatókat elsősorban a bővülő hazai kereslet és a belső fogyasztás növekedése eredményezte, melyet fokozott a nagy mennyiségű külföldi tőke beáramlása és az olcsó hiteleknek köszönhetően az emelkedő hitelállomány, amely fokozatos és növekvő eladósodáshoz vezetett. A növekedés motorjai között a magánbefektetéseket, a külkereskedelem és a

---

2 A tipikus gazdaságpolitika a termelés bővítését, a foglalkoztatás növelést, az életszínvonal emelését, vagyis a fenntartható növekedést és versenyképességet állítja középpontba, s az import helyett az exportot ösztönzi.

pénzpiacok liberalizációját, az import nagyarányú bővülését tarthatjuk még számon, ezek azonban hosszú távon nem képesek az ország versenyképességét fenntartani. Mindemellett olyan iparágak erősödtek meg – építőipar, pénzügyi szektor, kiskereskedelem – amelyek termékei nem a kereskedelmi forgalom részeként eredményezték a gazdaság bővülését. Így nem csoda, hogy a válság hatására a horvát gazdaság emelkedése már 2008-ban 2,1%-ra mérséklődött, mely az előző évi 5,1 %-os növekedéshez képest hatalmas visszaesés, ennek ellenére azonban még pozitív mutató. A gazdaság 2009-ben vett ténylegesen negatív irányt, amikor is -6,9%-on állt meg. (CNB 2014)

A válságból való kilábaláshoz a gazdaságpolitika teljes átalakítására, strukturális változtatásokra van szükség. Ezt támasztják alá a horvát makrogazdasági mutatók, melyek szerint 1996 és 2009 között a GDP 47%-kal, a személyes fogyasztás 92,4%-kal, a közületi fogyasztás 114,6%-kal, az export 125,6, míg az import 72,4%-kal növekedett. Ezen eredmények bár a laikus szemlélő számára pozitív kicsengésűek, és a növekedés jeleinek tűnnek, mégis hosszú távon fenntarthatatlanok, s a visszaesés mindenképpen bekövetkezett volna, a válság csupán hatványozta ezek negatív hatásait. (Jurčič 2011)

A horvát makrogazdaság a válság időszakában

A globális válság 2008-ban még csak kis mértékben érintette az országot, gazdasága ekkor még stabilnak volt mondható, s számottevő visszaesés csak 2009-től következett be, mely az állam makrogazdasági mutatói is egyértelműen tükrözik. Az első táblázat adatai alapján érzékelhető, hogy a 2009 és 2010-es mélypont után 2011-ben lassú javulás kezdődött és az előrejelzések 2012-t már a válságból való kilábalás, a növekedés megindulása évének prognosztizálták. Ezen remények azonban nem váltak valóra, 2012-ben újabb visszaesésnek lehetünk tanúi, vagyis Horvátország is beleillik azon államok sorába, ahol a válság „W” alakot öltve, a gazdaság kisebb fellendülés után ismét mély depresszióba esett.

Az idősoros gazdasági mutatók azt tükrözik, hogy a 2009-ig tartó expanzív időszakot követően Horvátország hosszantartó és mély válságba került. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság előtérbe helyezte azokat a megoldatlan, vagy csak részlegesen véghezvitt strukturális problémákat, melyek az ország rendszerváltó jellegéből és a piaczgazdaságra történő átállás nehézségeiből fakadt. Ezek közül kiemelkedik a relatíve magas államháztartási hiány, mely a 2009-2013 közötti időszakban átlagosan a GDP 6%-ában állapodott meg. A magas állami kiadásokban nagy szerepet játszanak a helyi önkormányzatoknak nyújtott támogatások, az állandó forráshiánnyal küszködő egészségügy (GDP 7,7%-a), a nyugdíjrendszer fenntartásának nehézségei (GDP 11,5 %-a), és más szolgáltató ágazatok számára biztosított hitelek és támogatások, továbbá a még mindig magas állami tulajdonrészesedés.

1. táblázat Horvátország makrogazdasági mutatói 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
népesség (millió)	4 436	4 434	4 429	4 418	4 403	4 268	4 268
1 főre jutó GDP (euró)	9 781	10 722	10 111	10 060	10 043	10 241	10 155
reál GDP (%)	5,1	2,1	-6,9	-2,3	0,2	-1,9	-1,0
infláció	2,9	6,1	2,4	1,1	2,3	3,4	2,2
államháztartás egyenlege GDP %-a		-3,3	-4,6	-5,4	-5,5	-4	na.
folyó fizetési mérleg GDP %	-7,3	-8,9	-5,1	-1,1	-0,9	-0,1	1,3
államadósság GDP %	33,3	30,0	36,6	44,9	51,9	55,8	66,8
export GDP %	42,1	41,7	36,4	39,9	42,4	43,7	43,2
import GD %	49,3	49,7	39,8	39,8	42,3	42,8	41,9
munkanélküliségi ráta (ILO)	9,6	8,4	9,1	11,8	13,5	15,8	17,6
foglalkoztatási ráta	44,2	44,5	43,3	41,1	39,5	38,1	-

Forrás: Croatian National Bank (2014) Bulletin 201. Year XX, March 2014. The Institute of Economics: Croatia Economic Outlook Quaterly 2007-2013, Eurostat – Tables, Graphs and maps Interface. <http://epp.eurostat.es.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>, Ministry of Finance of the Republic of Croatia (2012) Economic and Fiscal Policy Guidelines for the 2014-2016 period; NATIONAL Strategic Reference Framework 2013. Zagreb June 2013

Mindezek következtében az állami kiadások csökkentése alapvető prioritásként fogalmazódott meg az ország Stratégiai Fejlesztési Keretprogramjában, valamint a válságkezelő tervezetekben, melyek célul tűzték ki az államháztartás nagy rendszereinek reformját, a szociális kiadások csökkentését, a jóléti rendszer átalakítását, valamint a közszolgáltatások szerkezeti átalakítását és részleges liberalizációját, működésük piaci alapokra való helyezését és nyereséggé tételét. A válságkezelő intézkedések között az állami szubvenciók nagyfokú csökkentése is célként jelentkezett, hiszen az államháztartás növekvő hiányában ez a tétel is nagy összeggel szerepel. Szükségesnek tartják mérsékelni azon állami garanciákat, melyeket elsősorban a közszolgáltatásokban és a közlekedési ágazatban veszteségesen működő állami vállalatoknak nyújt a kormány. (National 2013)

A folyó fizetési mérleg hiányának növekedése és az eladósodás 2000-től kezdve állandósult, melyek nem kis mértékben annak köszönhetőek, hogy a horvát bankok külföldi kézbe kerültek és a külföldi működő tőkebefektetések is elsősorban a befele orientált ágazatokban valósultak meg. Így amikor a válság következtében a tőkebeáramlás hirtelen visszaesett, ennek számtalan negatív következménye lett, többek között az export csökkenése, a beruházások, különös tekintettel a külföldi tőkeberuházások visszaesése. A recesszió hatásaként a belső fogyasztás erőteljesen visszaszorult, s mindez kombinálva a gyorsan romló munkaerőpiaci környezettel, a munkanélküliség növekedésével, a csökkenő arányban rendelkezésre álló

jövedelemmel és a szigorúbbá váló banki hitelezéssel tovább mélyítették a visszaesést. A gyenge belső gazdaság tovább csökkentette a felhalmozott adósságalomány visszafizetésének esélyeit, s ez mint egy gazdasági spirál a válság további mélyülését és az állam sebezhetőségének növekedését eredményezte. (COM 2014)

Mivel láthatóan mind a költségvetés hiánya, mind az államadósság tartósan átlépi a stabilitási és növekedési paktumban lefektetett, a bruttó hazai termék (GDP) 3, illetve 60%-ában megállapított küszöbértéket, így a Bizottság javaslatára a Tanács 2014-ben túlzottdeficit- eljárást indított az éppen tagságának első hónapjait számláló Horvátország ellen. Brüsszel szerint 2014-ben a horvát kormánynak 4,6 százalékon kellene tartania a deficitet, 2015-ben 3,5 százalékra szorítania a hiányt, hogy a költségvetés 2016-ban már csak a GDP 2,7 százalékával tartalmazzon több kiadást, mint bevételt. (Council 2014, Lévassieur 2014)

A piacgazdaságot építő Horvátország a prociklikus fiskális politika mellett tette le a voksot, mely azt jelenti, hogy egyrészt a 2008-ig tartó fellendülés időszakában a gazdasági expanziót és gazdaságélénkítést helyezte az előtérbe, miközben az állami kiadások növekedtek az adók pedig csökkentek, vagyis éppen akkor élénkítette a gazdaságot, amikor a legkevésbé volt szükség az expanzióra. A prociklikusság másrésztől abban nyilvánult meg, hogy a recesszió idején – amikor a legnagyobb szükség lett volna a gazdaság élénkítésére – a horvát kormányzat fiskális megszorításokat vezetett be. Ezen elhibázott gazdaságpolitika következtében tartós nyomás nehezedett az államháztartási hiányra, mely probléma a válság idején kulminálódott. Azok a reformtörekvések, melyek az államháztartás strukturális hiányosságainak kiküszöbölésére – főként a kiadások csökkentésére – irányultak nem hozták meg a megoldást. Tovább növekedett a költségvetési hiány és ennek következtében az állam eladósodása, mely 2008 (30%) és 2013 között megduplázódott és elérte a GDP 66,8%-át. A 2011 decemberében beköszönő új kormányzat 2012-ben ugyan konszolidációs intézkedéseket vezetett be, de a következő évben ismét lazult a költségvetési fegyelem, és a kormány két alkalommal is felülvizsgálta és módosította a költségvetési hiánycélt. (COM 2014)

Az első táblázat adatai tükrözik, hogy az állam makroökonómiai és versenyképességi mutatói 2009-től kezdve negatív irányt vettek és az azt követő négy évben ez a tendencia folytatódott. Habár a 2011-es év reményekkel kecsegtetett, hiszen a GDP 0,2-es növekedést produkált, a következő év ismét visszaesést eredményezett és a makroökonómiai mutatók minden tekintetben a válság további mélyülését tükrözték. A GDP az előző évi növekedés után ismét -1,9%-ra csökkent, melynek háttérben a kedvezőtlen munkaerőpiaci feltételek – a foglalkoztatás 2,4%-kal esett vissza –, valamint a lakossági fogyasztás, és a bruttó állóeszköz-felhalmozás további csökkenése áll. A negatív tendenciákat 2012-ben csak részben mérsékelte az export növekedése és az import csökkenése. (Government 2013, Bertelsmann 2014)

Bár az infláció még mindig alacsony, 2012-ben a válság időszakában legmagasabb értéket, 3,4%-ot mutatott, mely az előző évinél 1,1 %-kal magasabb volt és jelentősen meghaladta a 2012-2014-re vonatkozó Előcsatlakozási Gazdasági Programban feltételezett 2,4%-ot. Az inflációs mozgásokat részben az általános forgalmi adó 23%-ról 25%-ra való emelése okozta (2012. március 1), bár az is igaz, hogy bizonyos termékcsoportoknál – étolajak, zsírok, gyermekeledel, fehér cukor és vezetékes víz – az ÁFA-kulcs 10%-ra történő csökkentését is végrehajtották. Továbbá emelték a lakossági villamos energia és gáz hatósági árát is (2012. május 1), valamint a világgpiaci hatások következtében jelentősen növekedtek az élelmiszerárak. (Government 2013)

A kedvezőtlen gazdasági környezetre utal, hogy 2014 első negyedében – először az elmúlt két év viszonylatában – több cég került bezárásra (3 083), mint amennyi az új vállalkozások száma (2 778). A Stockholmi székhelyű Bisnode Csoport horvátországi szervezetének felmérése szerint további negatívum, hogy 2014 első negyedében (7 185) nőtt a befagyasztott bankszámlával rendelkező vállalatok száma is, mely a 2012-es mélypont (7 174) után 2013-ban (6 409) ugyan csökkent, de a kedvező tendencia 2014 elején nem folytatódott. (Bisnode 2014)

Az állami szektor magas aránya, továbbá az állami tulajdonban lévő cégek liberalizációjának és szerkezetátalakításának lassúsága a munkanélküliség további növekedésébe torkollottak, s tovább nehezítették az ország munkaerőpiaci helyzetét, mely a megelőző évtizedben is az EU28-ak viszonylatában az egyik legalacsonyabb értéket produkálta. A munkanélküliség nem egyformán sújtja a különböző társadalmi rétegeket, akik közül elsősorban a fiatalok és az alacsony szakképzettségűek a leginkább érintettek. A 19-24 éves korosztályból a munkanélküliség megközelítette az 50%-ot. A munkaerőpiac erőteljesen fragmentált, a munkába lépést számos megszorítás nehezíti, többek között a munkavállalók határozott idejű szerződéssel történő alkalmazása. A munkanélküliség fokozatos növekedése a válság időszakában romló társadalmi mutatókat eredményezett és tartósan negatívan befolyásolja a szociális kohéziót. Ezt olyan adatok is igazolják, mint a szegénységi küszöb alatt élők számának emelkedése, mely 2011-ben 21,3 %-on tetőzött, vagy az alacsony munkaintenzitású családok EU-átlaghoz viszonyított (10,3%) magas, 16,1%-os aránya 2012-ben. (COM 2014, Bertelsmann 2014)

A versenyképesség hiányát jól tükrözi az állam export-import képessége. Összehasonlítva az EU többi kis tagállamával, akárcsak a közép- és kelet-európai térség szereplőivel, jól látható, hogy a horvát gazdaság az egyik legkevésbé nyitott a külső piacok irányába. Az ország állandó külkereskedelmi hiánnyal küszködik, mely a gazdasági fellendülés időszakában is súlyosan terhelte a horvát gazdaságot, s a válság előtti utolsó évben az export-import aránya 46%-os volt. A divergencia különösen láthatóvá vált a válság időszakában, s míg a szomszédos államok a 2009-es exportvisszaesésből hamar kilábalnak, addig Horvátországban még 2012-ben is 10%-kal alatta maradt a kivitel a 2008-as csúcserőtelnek. (COM 2013)

Az okok az exporttermékek versenyképességének alacsony szintjére és a horvát valuta, a kuna túlértékelésére vezethetőek vissza, mely nem kedvez a horvát exportnak az importtal szemben. Így a külkereskedelmi mérleg hiánya állandósult, s az elmúlt 13 év viszonylatában a horvát termékexport stabilan a GDP 22%-án maradt. Mivel a késztermékek – gépek, elektromos ipari termékek, kémiai és ásványipari cikkek – teszik ki a horvát exportnak a felét, így mindez negatívan hat a külkereskedelmi mérleg hiányára. Horvátország egykori vezető iparága, a hajógyártás az EU csatlakozási tárgyalások utolsó pillanatában végrehajtott privatizáció után még mindig szerkezetátalakítási problémákkal küzd. Nem kedvezett az exporttevékenységnek az sem, hogy az uniós csatlakozás megszüntette a CEFTA államok területén megszerzett pozícióit, különös tekintettel Bosznia-Hercegovinára, az állam 2. legnagyobb külkereskedelmi piacára. (COM 2014)

A húzóágazatnak számító turizmus, mely a horvát export egyharmadát teszi ki és kétharmada a szolgáltatási exportnak, az árukivitelnél sokkal jobban teljesített az elmúlt 13 év alatt. 2008-ig ez az ágazat erőteljes növekedést tudhat magáénak, de 2009-ben itt is jelentős visszaesés következett be. A recesszió 2010-ben érte el a mélypontját, azóta lassú növekedés tapasztalható, de még nem sikerült elérni a válságot megelőző csúcst. (HOLZNER 2013)

A turizmus esetében is igaz, hogy csak jelentős fejlesztések és beruházások révén tudja megőrizni pozícióit, így nagyobb energiát szükséges fordítani a szezonális kiegészítő termékekre, melyekkel egyrészt meg lehet hosszabbítani a turistaszezon időszakát, másrészt vonzóvá tenni a magas fizetőképességgel bíró vendégek számára. Az idegenforgalmi fejlesztések szükségességét támasztja alá a Világgazdasági Fórum a Turizmusra vonatkozó 2013-as versenyképességi indexe, melyben a vizsgált 140 ország rangsorában 2011-ben a 34. pozíciót, 2013-ban pedig a 35. helyet sikerült elfoglalnia. A változtatások szükségességére utal, hogy kiváló természeti adottságai ellenére az európai regionális rangsorban csak a 23. helyet szerezte meg. Ugyanakkor a turista desztináció szempontból a világ ranglistáján a 29. helyen áll, melyben a tengerpart vonzereje mellett a 18 kulturális világörökség, tovább az 1 természeti világörökség részének tekintett attrakció is nagy szerepet játszik. Az 5. pozíciót vívta ki magának a turizmust támogató infrastruktúra vonatkozásában, s jól szerepelt az egészségügyi turizmus (31) és a szabadidő turizmus (44) terén is. A jelentés is aláhúzza, hogy kiváló helyzetének megőrzéséhez, illetve javításához a további infrastrukturális fejlesztésekre van szükség, különös tekintettel a vasutak, a kikötők és a légi közlekedést illetően, továbbá az ágazatot támogató jogszabályi környezet és a bürokrácia (96) területén. (World Economic 2013)

A válságot enyhítő körülmény, hogy a jórészt külföldi tulajdonú bankrendszer és a korábbi időszak makroprudenciális intézkedései következtében a pénzügyi intézetek meglehetősen jelentős tőke- és likviditási tartalékokkal rendelkeztek, és a válság időszakában megőrizték stabilitásukat, habár csak a nagy és közepes

méretű pénzintézetek tudtak nyereséget produkálni. A gazdaság bővítéséhez így pénzüpiaci oldalról megfelelő erőforrások állnak rendelkezésre, kérdés az, hogy ezekkel mennyire tud élni a horvát gazdasági irányítás és a gazdaság szereplői. (National 2013)

A kormányzat által megfogalmazott feladatok és intézkedések megvalósításában külső kényszerítő erővel lép fel Horvátország európaizációja, hiszen a Közösséghez való csatlakozás kritériumai és a tárgyalási fejezetek előírják a közösségi vívmányok átvételét és hazai gyakorlatba történő beültetését. Nem véletlen, hogy az elhúzódó tárgyalási folyamatokban éppen azok a dossziék kerültek utoljára ideiglenesen lezárásra, mely ezen kérdéseket tartalmazták.

A korábbiakban is láttuk, hogy a versenyképességet erősen negatív irányba befolyásoló tényező a privatizáció, mely felemás módon ment végbe és befejezetlen. Ezen a hiányosságon az uniós kritériumok teljesítése sokat lendített, s bár az állam, mint tulajdonos visszavonulóban van, mégis a gazdaság néhány ágazatában továbbra is meghatározó a szerepe. Ezt támasztja alá, hogy csak az uniós csatlakozási tárgyalások utolsó szakaszában fejeződött be a hajógyártás magánosítása, s ez a magyarázata annak is, hogy a magyar elnökség utolsó napján, 2011. június 30-án, utolsóként került lezárásra a 8-as számú versenypolitikai fejezet, hiszen a közösségi versenyjog tiltja az állam ilyen jellegű beavatkozását a gazdaságba. A kérdés rendezése még jelenleg is folyamatban van, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy horvát Csatlakozási Szerződés negyedik, az Egyéb rendelkezések címet viselő fejezete alapján a Bizottság szoroson nyomom követte Horvátország valamennyi kötelezettségvállalását, amelyeket a csatlakozás időpontjára (2013. július 1) kellett teljesítenie. Ezek között találhatóak a versenypolitika terén tett kötelezettségvállalások, valamint az acél- és hajóépítő-ipar szerkezetátalakítása is. Utóbbiak kiemelt helyzetére utal, hogy a Csatlakozási Szerződésben külön (a nyolcadik és kilencedik) mellékletek foglalkoznak a hajóépítő- és acélipar szerkezetátalakítására vonatkozó horvát kötelezettségvállalásokkal, s ezek végrehajtásának ellenőrzésére a csatlakozásig bezárólag a Bizottság bármikor független szakértőt küldhetett az országba. (Council 2011)

Bár az export már 2008-ban jelentősen, mintegy 20%-kal esett vissza, mégis a kivitelnek a GDP-hez viszonyított alacsony aránya következtében a válság kevésbé érintette. A recesszió kísérőjelenségét, az eladósodást erősítette az országban lezajló beruházások szerkezete, melyek nem termelő beruházások voltak, hanem az infrastruktúrát, kultúrát, oktatást és sportot érintették, s mivel ezek alapvetően hitelekkel épültek a megtérülésük is csak hosszú távon lehetséges. Az autópálya-építések kapcsán különösen érezhető az az ellentmondás, hogy egyrészt pozitív hatással bírt a gazdaságra, az idegenforgalomra, másrészt fokozta az állam külföldi eladósodását.

A horvát gazdaság egyik sarkalatos problémája a munkaerőpiac és a tágabb értelemben vett üzleti környezet gyengesége, melyet a válság felerősített.

A foglalkoztatási ráta 2010-től kezdve az EU28-ban a legalacsonyabb értéket mutatja. (COM 2014) Amíg a válságot megelőzően a munkaképes korú férfiak 70, míg a nők 56%-a volt foglalkoztatott, addig a recesszió jelentős visszaesést (2011-ben 67 és 54%) okozott, s erősebben érintette a férfiakat, tekintettel arra, hogy a válság-sújtotta ágazatokban elsősorban ők dolgoztak. (WORLD BANK 2013) Az elhúzódó recesszió következtében a munkanélküliségi ráta 2013-ban már 17,5% volt, s a Horvát Statisztikai Hivatal jelentése szerint 2014 januárjában elérte a 22,4%-ot. (Državni 2014) Ez azt jelenti, hogy a válság időszakában megduplázódott a munkanélküliek száma, hiszen 2007-ben még csak 9,6% volt. A problémát fokozza, hogy igen magas – 30-40% között mozog – a fiatalok közötti munkanélküliség, továbbá hatalmasak a regionális különbségek, miközben a horvát lakosság meglehetősen immobil. (MINISTRY OF HEALTH 2012) További negatív tényező, hogy a munkanélkülieknek több mint a fele, 2012-ben 65%-a hosszú távon nem talál munkát, s ez az arány az EU-ban mindössze 44,4%. 2012-ben a 20-64 éves korosztálynak mindössze 55,45-a rendelkezett munkával, miközben az uniós átlag 68,5% volt, s a Közösségben csupán Görögország rendelkezik rosszabb mutatóval (55,3%). A helyzet azért is aggasztó, mert 2008-ban a foglalkoztatási ráta még 62,95 volt. (EP 2013) Mindennek következtében a gazdaság súlyos problémája, hogy egyrészt a fogyasztás (nagyobb) nem áll arányban a termeléssel, másrészt az állami bevételek kis számú foglalkoztatottól származnak, amely állandósítja az államháztartási és folyó fizetési mérleg hiányát. (Jurčić 2011)

A válságból való kilábalás elhúzódása negatívan hat az emberek életkörülményeire, a jól-lét mutatói minden tekintetben rosszabbak lettek, és a szegénység növekedett. A recesszió előtt a szegénység elsősorban a három évnél hosszabb ideje munkanélkülieket és az alacsony képzettségűeket érintette. Napjainkban az elhúzódó válságnak köszönhetően a probléma elérte a gazdaságilag aktív, a jobban képzett és a városi fiatalok rétegeit is. A válság következtében növekvő és tartós munkanélküliség és a csökkenő reálkeresetek következtében a horvát népesség mintegy 18%-a esik a szegénységi küszöb alá (WORLD BANK 2014) és 32,7%-át fenyegeti a szegénység és/vagy a társadalmi kirekesztettség. A horvát kormány 2013. évi programjában az Európa 2020 Stratégia szellemében meglehetősen merészen 1 millió 282 ezer főben jelöli meg a szegénységi küszöb alá esők számát, s a foglalkoztatási rátát is a 2012. évi 55,5 %-ról 59 %-ra kívánja növelni. (GOVERNMENT 2013) Súlyos szociális problémát jelent, hogy a horvát társadalom az egyik leginkább idősödő társadalom Európában. A két legutolsó népszámlálás (2001 és 2011) között az idősek (64 év feletti) száma 15,7 %-ról 17,2 %-ra nőtt, míg a fiataloké (0 és 14 év közöttiek) 17,1 %-ról 15,0 %-ra csökkent. (MINISTRY OF HEALTH 2012) Az előrejelzések szerint a 65 feletti népesség – mely 2010-ben a lakosság 17%-át tette ki – 2060-ra várhatóan 27%-ra növekszik, míg a munkaképes lakosság (15-64 év) a jelenlegi 67%-ról 59%-ra fog csökkenni 2060-ra. (EP 2013)

Növekszik a prekariátus (a latin precarius=bizonytalanság, átmenetiség és a proletariátus szavak összetételéből) társadalmi réteghez tartozók száma, akiket a nehéz anyagi helyzet, a nélkülözés kiszolgáltatott helyzetbe hozott, ezáltal az érintettek társas kötelezései fokozatosan megszűnnek, magányossá, elszigeteltté válnak, a társadalmi kirekesztettség folyamata pedig visszavonhatatlan lesz. (Standing 2012)

Strukturális reformok és válságmenedzsment

Mint a korábbiakban láthattuk, a gazdasági válság felszínre hozta a horvát gazdaság strukturális problémáit, a reformok befejezetlenségét, melyek az immáron EU-tag Horvátország számára elengedhetetlenek, hiszen ezek nélkül nem csak a válságból való kilábalás a kétséges, de az is, hogy a prosperitás időszakában képes lesz-e megbirkózni a Közösségen belüli versennyel. Az EU-tól való lemaradása tetten érhető abban, ha összevetjük az uniós és a horvát teljesítményeket az Európa 2020 Stratégia fő indikátorainak vonatkozásában.

2. táblázat Az EU és Horvátország az Európa 2020 Stratégia célkitűzései tükrében

	EU	Horvátország	Cél EU	Cél Horvátország.
1. Foglalkoztatási ráta (%)	68,6	57	75	59
2. Kutatás-fejlesztés (GDP %)	2,03	0,75	3	1,4
3. Klímaváltozás, energia				
3. a) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása (%)	85	95,2	80	106
3. b) megújuló energia aránya (%)	12,5	13,8	20	20
4. Oktatás				
4. a) Korai iskolaelhagyók (18-24 év)	12,9	4,1	10	-
4. b) A felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (30-34 év)	35,5	24,5	40	40
5. Szegénység	~ 23	1 382 000	20 millió	1 282 000

Forrás: Government of the Republic of Croatia (2013) 2013 Economic Programme of Croatia

A táblázat adataiból látható, hogy Horvátország jelentősen elmarad az EU átlagától a foglalkoztatottság, a kutatás-fejlesztés, az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (30-34 év) és a szegénység mutatóinak vonatkozásában, míg a megújuló energia használatában megelőzi, a korai iskolaelhagyók tekintetében pedig nem csak megelőzi, de szignifikánsan is jobban teljesít az EU 27-eknél.

A válság kezelésére a 2011 decemberében hatalomra kerülő kormányzat célul tűzte ki a fenntartható gazdasági növekedés feltételeinek megteremtését. A megvalósítás kereteit a gazdasági minisztérium által kidolgozott és a parlament által 2012. február 23-án elfogadott új gazdasági terv, valamint a horvát kormányzat által 2013. április 8-án beterjesztett 2013. évi gazdasági program adja, mindkettő szoros összhangban a millenniumi célkitűzésekkel és a 2020 Stratégiával. A 2013. évi program merőben más, mint a korábbi hasonló dokumentumok, hiszen a horvát gazdaság jellemzésén alapulva számba veszi egyrészt a szerkezeti átalakításból és a gazdaság reformokból adódó feladatokat, másrészt a válságból fakadó célokat, s mindezt az ország konvergencia-programjával, a Nemzeti Reformprogrammal, és az EU által szorgalmazott gazdasági kormányzással szoros összefüggésben. (GOVERNMENT 2013)

Mindezek alapján megállapításra kerülnek a gazdaság növekedése előtt álló fő akadályok és a legfontosabb feladatok. Minden korábban felsorakoztatott adat azt tükrözi, hogy a versenyképesség egyik fő gátja az alacsony foglalkoztatottság és a magas munkanélküliségi ráta, melynek megoldása a 2020 Stratégiában is kiemelten szerepel. Ez egyrészt a gazdaság élénkítésével, másrészt a munkaerőpiac átalakításával, a munkavállalók korszerűbb és a piac igényeihez igazodó ismeretivel, az oktatás átalakításával és reformjával, az élethosszig tartó tanulás megteremtésével, vagyis a tudás alapú társadalommal orvosolható. Ennek érdekében a 2009/38/EC27 rendelet előírásainak figyelembe vételével kiegészítésre került a Munka Törvénykönyve, továbbá a szürkegazdaság visszaszorítása és a rugalmas munkaformák megerősítése a szabor elfogadta az Ideiglenes és Részmunkaidős Foglalkoztatásról szóló törvényt. (HRVATSI SABOR 2013A)

A versenyképes tudásra hívja fel a figyelmet az Éves Növekedési Felmérés, kiemelten kezelve az infokommunikációs technológia alacsony fokát, mely különösen hátrányosan érinti a vidéki területeket, s további fejlesztését elengedhetetlennek tartja a korszerű hivatali struktúra kialakítása szempontjából is. (ANNUAL GROWTH 2013) Mindez szoros összefüggésben van a kutatás-fejlesztéssel, hiszen láthattuk, hogy a költségvetés csak a GDP mintegy 0,75%-át fordítja eme, a gazdaság versenyképességének növeléséhez szükséges alapvető eszközre. Így nem csoda, hogy minden fejlesztéssel kapcsolatos dokumentumban prioritásként szerepel az R&D-re fordított kiadások növelése. Ehhez kapcsolódóan került elfogadásra 2013-ban a Horvát Köztársaság Nemzeti Innovációs Stratégája (2013-2020) és annak 2013-14. évi Akcióprogramja, mely célul tűzi ki a gazdaság innovációs potenciáljának, a tudományos és technológiai fejlesztéseknek és a humán erőforrás innovációs kapacitásának növelését, továbbá a gazdaság szereplőinek és a tudományos kutatóközpontok munkájának közelítését és összehangolását. (MINISTARSTVO 2014)

Korábban láthattuk, hogy az elhúzódó válság fő okai a megoldatlan szerkezeti átalakításokból fakadnak. A válságmenedzselő programok mindegyike kiemelt figyelmet fordít a strukturális átalakításokra, az állami vállalatok privatizációjának

befejezésére és az állami szociális támogatások korszerű rendszerének kialakítására, melyek jelenleg a gazdasági növekedés fő akadályai, s hosszú távon csak így lehet a horvát gazdaság versenyképes. Mindemellett ezen feladatok végrehajtása rövid távon negatív hatással lehet mind a gazdaságra, mind a munkaerőpiacra, ezért átgondolt, hatástanulmányokkal alátámasztott intervencióra van szükség.

A jól-léti szolgáltatások rendszerének átalakítása nem csak Horvátország, hanem az egész rendszerváltó térség feladata, melynek anomáliáit a válság még inkább felszínre hozta és nyilvánvalóvá tette az állami szerepvállalás csökkentésének szükségességét, különös tekintettel az egészségügyre és a nyugdíjrendszer átalakítására. Ennek érdekében napvilágot látott az új Szociális Jól-léti Szolgáltatásokról szóló törvény, mely egyetlen hatósághoz rendeli az eddigi szétszabdalt ügyintézt. (HRVATSI SABOR 2013B)

További feladat a kis- és középvállalkozások támogatása, melyet a regionális operatív programok hivatottak kezelni. Jogi háttérét a 2013-ban életbe lépett Befektetési Környezet és a Befektetések Támogatásáról szóló törvény biztosítja, mely nagy mértékben megkönnyíti a vállalkozások alapítását, jelentősen csökkentve az előfeltételeket. (HRVATSI SABOR 2012)

A stratégia dokumentumok mindegyike problémaként jeleníti meg Horvátország régióinak eltérő fejlettségét és a nagy regionális különbségeket. A regionális, fejlettségbeli választóvonalak nem az állam nyugati és keleti részei között húzódnak, mert mindkét irányban találhatóak fejlett és kevésbé prosperáló térségek. A centrum szerepet négy nagyváros és vonzáskörzeteik töltik be, míg a periférikus területek a ritkán lakott, alig járható hegyvidékek és szigetek, a rurális és a határ menti térségek, s ezek között hatalmas szakadékok húzódnak meg, akár a gazdasági, akár a népességi, a foglalkoztatottsági, a jól-léti, vagy az iskolázottsági mutatókat vesszük figyelembe. Az egyes területek konvergálása nélkül az ország gazdasági versenyképessége nem valósítható meg. (LŐRINCZNÉ 2013)

Összefoglalás

A horvát gazdaság jól példázza azt, hogy a rendszerváltó és piacgazdaság kiépítését célul kitűző országokban a gazdaság strukturális átalakítása, a reformok maradéktalan bevezetése, melyek nem csak a gazdaságot, hanem a nagy szolgáltató-rendszereket is érintik elengedhetetlen feladat. Ha ez nem valósul meg, ideig-óráig akár jól is működhet a gazdaság, amint ez láthattuk Horvátország esetében is. Csak idő kérdése volt azonban, hogy a befejezetlen szerkezeti átalakítások következtében mikor kerül leágazó pályára a gazdaság. A válság felgyorsította ezen negatív folyamatokat, és éppen a reformok megvalósításának hiánya sokkal mélyebb, tartósabb és elhúzódó recessziót eredményezett. A kilábaláshoz a 2011 decemberétől hatalmon lévő kormányzat aktív törvénykezéssel megteremtette a jogszabályi feltételeket, az ország gazdasági programja felismerve a

gazdaságpolitika korábbi hibáit és a strukturális problémákat megfelelő választ adott, mely jó alap lehet a válságból való kilábalásra.

Irodalom

- Annual Growth Survey (2013) Republic of Croatia
- Bertelsmann Stiftung (BTI) (2014) – *Croatia Country Report*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014.
- Bisnode, Analiza (2014) *1 Q 2014 Godine te analitički osvrt na ista razdoblja 2013. te 2012. godine*;
- COM (2013) Directorate General Ecfm Economic and Financial Affairs. *Statistical Annex of European Economy*. Autumn 2013.
- COM (2014) Directorate General for Economic and Financial Affairs: *Macroeconomic Imbalances. Croatia 2014*. Occasional Papers 179.
- Council of the European Union (2011) *Accession Treaty: Treaty concerning the accession of the Republic of Croatia*. Brussels, 13 September 2011. AC 31/11;
- Council of the European Union (2014) *Council opens excessive deficit procedure for Croatia*. Brussels, 28 January 2014, 5646/14, Presse 29.
- Croatian National Bank (CNB) (2014) *Bulletin 201*. Year XX, March 2014.
- Državni Zavod za statistiku (2014) *Stopa registrirane nezaposlenosti*. <http://www.dzs.hr/default.htm>
- EP (2013) Directorate General for Internal Policies: *The Employment and Social Situation in Croatia*. Brussels, September 2013.
- Government of the Republic of Croatia (2013) *2013 Economic Programme of Croatia*;
- Government of the Republic of Croatia (2014) *National Reform Programme. 24 April 2014*;
- Holzner, Mario (2013) *Impact of Croatian EU Accession on Regional Trade Patterns*. The Vienna Institute for International Economic Studies. Policy Notes and Reports, No. 10 June 2013;
- Hrvatsi Sabor (2013a) *Act on Temporary and Part-Time Jobs*;
- Hrvatsi Sabor (2013b) *Zakon o Socijalnoj Skrbi*. Narodne Novine 13 december 2013. (Social Welfare Act);
- Hrvatsi Sabor (2012) *Act on Investment Promotion and Improving the Investment Climate* Official Gazette NN 111/12;
- Institute of Economics: *Croatian Economic Outlook Quarterly 2007-2013*, Eurostat – Tables, Graphs and maps Interface.
- <http://epp.eurostat.es.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

- Jurčić, Ljubo (2011) *Hrvatska - atipičan model gospodarenja*. Ekonomski Pregled 61 (12) 852-880.;
- Levasseur, Sandrine (2014) *Croatia under the Excessive Deficit Procedure. Which measures should be implemented?* OFCE Briefing Paper, No. 6/ January 27, 2014.
- Lőrinczné Bencze Edit: *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Aposztróf Kiadó Bp. 2013.
- Ministry of Finance of the Republic of Croatia (2012) *Economic and Fiscal Policy Guidelines for the 2014-2016 period*;
- Ministry of Finance of the Republic of Croatia (2012) *Pre-Accession Economic Programme (PEP) 2012 – 2014*
- Ministry of Health of the Republic of Croatia (2012) *National Health Care Strategy 2012-2020*.
- Ministarstvo Gospodarstva (2014) *Nacionalne strategije inovacija u Republici Hrvatskoj 2013-2020, s akcijskim planom za period 2013-2014* (National Innovation Strategy of the Republic of Croatia. Action Plan 2013-2014)
- National Strategic Reference Framework 2013. Zagreb June 2013
- Standing, Guy (2012) *Prekariátus. Lakosokból állampolgárok?* In: *Fordulat*, 2012. No. 19. 28-51.
- WORLD BANK (2013) International Bank for Reconstruction and Development and International Financial Corporation and Multilateral Investment Guarantee Agency *Country Partnership Strategy for the Republic of Croatia for the period FY14-FY17*. June 27. 2013.
- WORLD BANK Group (2014) – *Croatia Partnership*. Country Program Snapshot April 2014.
- WORLD Economic Forum (2013) *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013*.

The cultural 'map' of a micro-region

Zsuzsanna Kovács PhD Student

University of West Hungary, Faculty of Economics

ABSTRACT In December 2012 the first library, which is located in a mall, was opened in Hungary. The library operates in Eger. All standard services are available there. Besides tourists can get public information about the city and the surrounding towns, places of interest, programmes. It has become a kind of community space.

The study aims to take into account the factors which can affect access to the cultural goods and services. In addition it highlights those which depend on the number of inhabitants. Moreover it attempts to introduce the regional inequality in this regard.

KEYWORDS: culture, community, regional inequality, interview

Introduction

This 'map' shows the mainly quantitative characteristics regarding institutionalized culture and community culture of the micro-region of Szombathely. The micro-region of Szombathely is located in West Hungary, in Western Transdanubia, in Vas County.

First some related concepts must be clarified: A territorial unit is an item where homogeneity of settlement in the matter of the roots of local historical and cultural; socio-economic facilities and natural, ethnographic values is the largest within a greater territorial unit. (Egyed, Krisztián 2009) According to the Law 1996/XXI.: Territorial unit is an item, which can be included on the bases of existing functional connection systems among the settlements.

In anthropology sense: 'Culture, or civilization, taken in its broad, ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society.' (Tylor, Edward 1920 [1871] 1) That set of the knowledge, values, behaviours, reflexes, models and schemas, customs and beliefs which the individuals acquire during their socialization process which are partly observable, and unperceived in their foster medium. (Józsa. Péter 1976)

The culture is the concept which its participants think it is. (Fábián, Attila 2009). The three wording I think, although to some extent overlap, also complement each other.

One of the cultural sectors and institute system which do meditation of the active community culture, cultural goods and services. It functions thanks to pecuniary resources of the state and self-government on the bases of general and special law. It is a self and community activity system. (Nemzeti Erőforrás Minisztérium Közművelődési Főosztály 2012)

Methodology

After the review of technical literature I collected basic data from the system of the KSH Territorial Statistics Data, of the GKIE NET Internet-kutató és Tanácsadó Kft., of the Magyar Közút Nonprofit Zrt., of the CData-Térképtár Kft., of the Kulturális Örökségvédelmi Hivatal and database Vasi Volán Zrt. I interviewed Éva Nagy who is deputy headmistress of Berzsenyi Dániel County and Town Library; and András Handler who is the cultural manager of the Savaria County and Town Museum on May 22nd 2013.

As the micro-region of Szombathely consist of 38 villages, 1 town and 1 county town, I studied the regional inequality among the villages on the bases of their roles in the settlement's network.

I used the range rate, the dispersion, the relative standard deviation and entropy of the regional inequality indicators.

In case of some ratios it would have been more sensible to focus on households but it was not successful as in case of households the typology on settlement level is missing, anyway according to the roles in the settlement's network *Average number of household member's* indicator usage caused such a distortion which made the usage of *Number of households* indicator useless.

Enterprises in sections which attach to culture

Within the group of villages the lowest level of supply can be observed in case of enterprises in information and communication activities whereas the highest level of supply in case of enterprises is in accommodation and food service activities. The biggest inequality can be experienced in the number of firms in the information and communication area. Education- and hospitality-related indicators are affected most by the number of inhabitants in villages.

From the point of view of accommodation and service supply Vép is on the top however enterprises of education stand lowest.

1. Table: Number of enterprises in sections which attach to culture (2011)

	Villages		Town: Vép	County town: Szombathely
The number of registered enterprises per hundred inhabitants in <i>information and communication activities</i>	Average: 0.18 pcs Dispersion: 0.21 pcs Relative standard deviation: 1.17% Correlation: 0.63		0.27 pcs	0.50 pcs
The number of registered enterprises per hundred inhabitants in <i>education</i>	Average: 0.26 pcs Dispersion: 0.25 pcs Relative standard deviation: 0.97% Correlation: 0.86		0.24 pcs	0.91 pcs
The number of registered enterprises per hundred inhabitants in <i>arts, entertainment and recreation activities</i>	Average: 0.22 pcs Dispersion: 0.25 pcs Relative standard deviation: 1.12% Correlation: 0.77		0.30 pcs	0.53 pcs
The number of registered enterprises per hundred inhabitants in <i>accommodation and food service activities</i>	Average: 0.51 pcs Dispersion: 0.34 pcs Relative standard deviation: 0.68% Correlation: 0.83		0.39 pcs	0.74 pcs

Source: Own calculation on the bases of the KSH Territorial Statistics Data

In Szombathely – opposite of Vép – this supply's indicator in education is the biggest, but in information and communication sector it is in last place.

Communication equipments

Communication is a mean, with the help of it the content of culture can be handed down by one generation to the next one, and the individual can acquire. (Kertész, Zsuzsa 2013, 6)

The electric power supply – which needs to operate equipments – is certainly not available in all households in some villages – in Szentpéterfa, Vassurány and Vasszilvág.

The highest supply is in case of the Internet within the group of villages and all three settlement types too. The rate of Internet subscriptions per hundred inhabitants is bigger within the group of villages than in Vép and Szombathely. The biggest difference can be experienced in cable television subscriptions. The measure of all three supply indicators depends on the number of inhabitants in point of view of villages.

2. Table: Communication equipments I.

	Villages	Town: Vép	County town: Szombathely
The number of individual analogue telephone lines (main line of flat) per hundred inhabitants (2011)	Range-rate: 2.28 Average: 18.65 pcs Dispersion: 3.91 pcs Relative standard deviation: 0.21% Correlation: 0.95	19.92 pcs	23.95 pcs
The number of cable television subscriptions per hundred inhabitants (2011)	Range-rate: - Average: 8.73 pcs Dispersion: 9.14 pcs Relative standard deviation: 1.05% Correlation: 0.87	21.11 pcs	30.73 pcs
The number of Internet subscriptions per hundred inhabitants ¹ (2010)	Range-rate: 2.99 Average: 44.41 pcs Dispersion: 13.23 pcs Relative standard deviation: 0.30% Correlation: 0.93	35.65 pcs	41.33 pcs

Source: Own calculation on the bases of the KSH Territorial Statistics Data and the data of the GKINeT Internet-kutató és Tanácsadó Kft.

In the micro-region level there is 129.4 pieces mobile phone subscription per hundred inhabitants. The PC supply is 56.5 pieces in case of hundred inhabitants, but the internet subscription is 123.9 pieces, 51.0% of inhabitants of micro-region is Internet user, while there are 123 users in case of 100 subscriptions.

3. Table: Communication equipments II.

	Entropy within the group of villages	Entropy of micro-region
Individual analogue telephone lines (main line of flat)	1.07	0.62
Internet subscriptions	1.59	0.48

Source: Own calculation on the bases of the KSH Territorial Statistics Data and the data of the GKINeT Internet-kutató és Tanácsadó Kft.

It can be ascertained if we study the rate of inequality only within the group of villages it will be bigger than in all the micro-region.

Road network and means of transport

The features of the road network, the quantity and quality of different vehicles also play a role in how many people want to know and enjoy the pleasures provided by the cultural goods and services.

4. Table: Road network and means of transport

	Villages	Town: Vép	County town: Szombathely
Road network's expansion within the settlement (2010)	Range-rate: 7.69 Average: 67.55% Dispersion: 23.37% Relative standard deviation: 0.35% Correlation: 0.23	93%	82%
The number of cars per hundred inhabitants (2011)	Range-rate: 1.66 Average: 31.86 pcs Dispersion: 3.79 pcs Relative standard deviation: 0.12% Correlation: 0.99	31.51 pcs	32.33 pcs
The number of direct bus services per day to/from the centre of the micro-region /Szombathely/ (2009) ²	Range-rate: 6.00 Average: 8.35 pcs Dispersion: 4.28 pcs Relative standard deviation: 0.51% Correlation: 0.16	7 pcs	

Source: Own calculation on the bases of the KSH Territorial Statistics Data and the data of the Magyar Közút Nonprofit Zrt., of the CData-Térképtár Kft.,

The biggest difference is among the number of departing and arriving buses in the centre of the micro-region within the group of villages. The number of inhabitants of villages defines clearly measure of car's ratio.

There is the lowest inequality in point of view the car's supply within the group of villages and all three settlement types too.

Vép has the best situation in the case of road network's expansion.

We should consider that there are not bicycle lanes or shared footpath and cycle path in the 29 settlements of 38 villages. Vép is in the same situation. However it is surprising that Pornóapáti – a village – has 20 kilometres cycle lanes, or shared footpath and cycle path with which it outnumbers even Szombathely.

5. Table: Length of the local cycle path, of the local shared footpath and cycle path 2011 (km)

Balogunyom	1.1	Táplánszentkereszt	2.6
Csempeszkopács	4.0	Torony	0.5
Pornóapáti	20.0	Vaskeresztes	0.2
Rum	1.1	Vasszécseny	0.6
Tanakajd	0.3	Szombathely	13.9

Source: Own edit on the bases of the KSH Territorial Statistics Data

I studied how people can get to the Weöres Sándor Theatre in Szombathely from each settlement by bus. The performance, which I chose, is called Black Comedy, by Peter Shaffer which started at 7 p.m. on Saturday on 11 May 2013. It finished at 8:50 in the evening.

6. Table: Getting out and back in order to see a theatrical performance by bus (11 May 2013)

		Villages	Town: Vép	County town: Szombathely			
				North-Western suburb	North-Eastern suburb	South-Western suburb	South-Eastern suburb
There	Bus services	Yes, in 30 villages	Yes	Yes, coach	Yes, local	Yes, coach	Yes, coach
	The earliest	From Rum at 4:56 pm	At 6:09 p.m.	At 6:32 p.m.	At 6:00 p.m.	At 5:40 p.m.	At 5:47 p.m.
Back	Bus services	Yes, in 19 villages	Yes	No	Yes, local	Yes, coach	Yes, coach
	The earliest	At 10:25 p.m.	At 10:25 p.m.	-	At 9:30 p.m.	At 10:30 p.m.	At 10:30 p.m.

Source: Own collection on the bases of the local bus timetable and coach timetable of Vasi Volán Zrt.

The bus service is ideal solution only in half of the villages. It is worth using the bus but only from three suburbs of Szombathely and this service means mainly coach. Moreover after the performance there are not earliest bus services to the suburbs than towards villages and Vép.

Education

In point of view of education you can consider the following facts on the bases of the KSH Territorial Statistics Data 2011. In case of villages³ 9 out of ten settlements have their own nursery school, 6 out of ten have elementary school and 4 out of ten settlements have a nursery school with Internet access. Each elementary school has Internet access. The worst situation is in Csempeszkopács as there is not either nursery school or elementary school. There is an elementary school in Vát but it lacks a nursery school. One nursery school and two elementary schools operate in Szentpéterfa. The luckiest of all is Rum where there are two nursery and elementary schools, besides the only vocational school among all villages. The number of institutes of public education which is provided with library is 10. Rum rises above the other villages, as this settlement can take pride in 2 such an institute.

One nursery school is maintained in Vép which does not have Internet access. Vép operates even an elementary school and a vocational school. But there is library only in one institute of public education.

21 institutes function as nursery school in Szombathely, but only 3 institutes can access the World Wide Web. So in this sense the villages are provided better. Out of the 17 elementary schools then is one which misses Internet access which means that the villages and Vép are ahead in this issue. The institute's system of secondary schools consists of 9 vocational schools, 13 technical secondary schools and 8 secondary grammar schools. There is a library in 30 institutes of public education.

4224 people take part higher education in different form – as regular students, correspondent and evening students, participants of distance learning.

Libraries, museums, theatres and cultural events

7 out of ten villages have their own community cultural institute, in which on average 88 free time activities are held regularly and 5.27% of inhabitants take part in them. Although Dozmat, Salköveskút, Sorkifalud, Sorkikápolna, Torony, Vassurány have their own community centre they do not organize regular activities. Vép operates only one community cultural institute where the number of regular activities reach 661 in addition the local population participate the highest number. The figures concerning Szombathely are the following: 14 community centres, 5,325 activities, but only 7.43% of inhabitants take part in them. (7. Table)

---

3 There was no data in the case of the following villages: Bucsu, Gyanógeregye, Dozmat, Horvátlovó, Kisunyom, Meszlen, Narda, Nemeskolta, Rábatöttös, Salköveskút, Sé, Sorkikápolna, Tanakajd, Vasasszonyfa, Vasszilvagy, Zsennye.

On average there might count 1 creative cultural community; however the fact is that it can be found only in 12 settlements of 38 villages. The largest number of communities – 10 pieces out of 52 – is in Szentpéterfa. 4 communities are registered in Vép while 47 pieces in Szombathely. The number of participants per 1 creative cultural community expressed as a percentage of inhabitants is the highest within the group of villages. (7. Table)

5 villages do not have settlement's library, but Sorkifalud operates two. 9 out of hundred inhabitants are registered reader. This figure is the lowest in Vép which is 2, and tenfold in Szombathely. (The county town has 4 national and technical libraries; just the same quantity is the workplace's libraries and libraries of higher education and others; moreover 2 settlement's libraries.) The number of library's unit one person is the lowest in case of villages, but it is the largest in Vép. The library's unit can be for example book, audio and DVD. (7. Table)

7. Table: A few more interesting ratios of 2011

	Villages	Town: Vép	County town: Szombathely
The number of readers per hundred inhabitants who are registered in settlement's library	Average: 9.37 persons Dispersion: 6.80 persons Relative standard deviation: 0.73% Correlation: 0.69	1.85 persons	20.14 persons
The number of library's units per one registered reader in case of the settlement's library	Average: 16.33 pcs Dispersion: 15.48 pcs Relative standard deviation: 0.95%	33.19 pcs	24.07 pcs
The number of participants taking part in regular free time activities expressed as a percentage of inhabitants	Average: 5.27% Dispersion: 9.48% Relative standard deviation: 1.80% Correlation: 0.44	8.13%	7.43%
The number of participants per 1 creative cultural community expressed as a percentage of inhabitants	Average: 0.57% Dispersion: 1.11% Relative standard deviation: 1.94% Correlation: 0.54	0.34%	0.03%

Source: Own calculation on the bases of the KSH Territorial Statistics Data

The number of registered reader of Berzsenyi Dániel County Town Library was 14,253 persons in 2012. 38.91% of them were under the age of 14, 54.30% were between the ages of 14 and 65, 6.78% were over the age of 65. The number of library's unit one person is 4.5 pieces. 304 events and activities in all were

organized in 2012. The adult's service got up 67 programmes, of which there were 10 exhibitions and 14 free computer courses. 11 groups take part in the library's introduction. The number of visitors in all was 8,254, on average this means 27 people. The Library joined three country-wide events. It is very difficult to decide, which types of events are visited by a lot of people. The topic of programmes, popularity of performers and events of local interest do not change this fact. The programmes of children's department sometimes attract large number of visitors, such as puppet-shows, activities of Children's Day, workshops for preparation before religious and national holidays. Readers borrow both classics and technical literature on every field almost the same range. For spending free time the most favoured are the so called popular literature like crimes, romantic novels and fantasies. Among fiction these count the highest range. Readers prefer the IT and esotericism on social science concerning technical literature.

Among the villages in Csemepeszkopács there is the Helytörténeti Museum, of which collection is located in the renaissance Balogh-Castle. Besides you can visit a museum institute in Vasasszonyfa. 7 exhibitions were set up altogether in these scenes which were attended by 594 people in 2011. Vép does not have a museum, but Szombathely operates 8 museum institutes, which were found to be interesting by 57,331 visitors.

The majority of visitors of the Savaria County and Town Museum are pupils and students, who attend this institution mainly on the extraordinary biology and history lessons, in addition on the annual occasion of the Múzeumok Éjszakája programmes. Elderly people come in this museum primarily in organised form. They also like participating in the Múzeumok Éjszakája, or looking around in the tents of the Múzsák Kertje event. Visitors tend to arrive individually or in small groups. The permanent exhibition was displayed in '82. The Museum has two associations. 250 people have already joined the Vasi Múzeumbarát Egylet, which hold a presentation every two week. Recently the Vasi Múzeumbogár Klub can take pride in 16 active members. Activities and trips are got up by them. The extraordinary lessons, presentations and activities are hold in an exhibition hall, which is equipped with an interactive board and ICT points.

On average two monuments and ten archaeological sites can be found in each village on the bases of data of Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2009. Vép has both objects threefold. In these issue 88 monuments, one monumental significance area and 359 archaeological sites are recorded concerning Szombathely.

Both theatres of the micro-region – Mesebolt Puppetry and Weöres Sándor Theatre – operate in Szombathely. We can state on the bases of KSH Territorial Statistics Data 2011 that on average 161 people enjoy a performance.

If we study the above mentioned database we can take note that cultural events are not organized in 14 villages. But when we count that on average which types of settlements organisations are more popular, we can claim that those set up by

villages are more popular than those got up by Vép, however Szombathely is the leader also in this sense.

Savaria Historical Carnival is the prominent annual cultural event of Szombathely, this is highlighted heritage tourism event of Western Transdanubia, and it is also the largest costume and historical event of Central Europe. According to the official website 130.000 participants attended this historical game in 2012. 250 programmes were organized in 20 different scenes. András Handler said that the actual exhibition of Savaria Museum was visited exclusively by participants from the countryside during the Carnival; moreover the majority of people chose the admission free programmes.

What is needed and how can be achieved that demand for cultural goods, services and events would be increased?

During the interviews I got the following answers for this question:

'We would need such a standard of education that those who finish their basic education would be able to read. Its prominence ought to be emphasized not only in words, but support education which prepares children to be able to understand each field of culture on a basic level. Enforcing the general culture ought to be given particular importance in higher education. People with the ability of understanding of culture and those who even culture lovers can not be from instinct they should be educated for this. It can happen in case of some fortunate in family circle afterwards on any level of education. Until the general culture has such a little acknowledgement we can not expect that a lot of people, who have too little free time, not to spend it on 'easy' entertaining. What cultural institutes can do in recent difficult circumstance to foster traditional culture through small communities, to try to make education more popular, organize programmes which might arouse the interests of audience (familiar names) or support local artists, poets, craftsmen, but avoid superficial provincialism.'

'The cultural market is much enlarged, nowadays not only community cultural institute get up programmes – regardless of the quality – but also for example malls. The audience can choose from plenty of and several types of programmes. However, in many cases, the programmes of events have become rather tabloid. The question is actually, that a community cultural institution will follow this trend or try to reach a reasonable quality. It is no longer enough to display the objects themselves. Community culture and scientific theories are closely related, and this requires the technique, the proper installation of modern age.'

Summary

In many cases, it is not true that it a settlement plays greater role in the settlement's network; the better is the conditions of access to cultural goods and services. These factors are as follows:

- The number of registered enterprises per hundred inhabitants in education
- The number of Internet subscriptions per hundred inhabitants
- Road network's expansion within the settlement
- The number of cars per hundred inhabitants
- Length of the local cycle path, of the local shared footpath and cycle path
- Getting out and back in order to see a theatrical performance by bus
- The proportion of nursery schools with Internet access

In addition you can state on the bases of data that a settlement with a more modest position in the network, the larger proportion of the population join in some creative community. Interviews also confirmed this fact.

This 'map' could serve as a basis for the culture-based development of any settlements in micro-region of Szombathely. Besides it can also be extended to other micro-regions, such as the micro-region of Győr and Zalaegerszeg micro-region. After having done the comparison it could be established that among the 3 county towns located in the Western Transdanubian region, which has better conditions of access to cultural goods and services in their near; and what is the demand in each micro-region. Moreover more information could be obtained from a survey of the residential demand.

References

- Bourdieu, Pierre (1983). *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. Soziale Ungleichheiten (Soziale Welt, 2.)* 183-198. Göttingen: Otto Schartz & Co.
- Egyed, Krisztián (2009). *A kistérségek kialakulása, kialakítása hazánkban: NUTS 4, újabban LAU 1 szint az Európai Unióban. Területi Statisztika*, 1, 19–39.
- Fábián, Attila (2009). *Kultúraalapú városfejlesztés – kreatív városok. Economica*, 3, 16–26.
- Józsa, Péter (1976). *Kód – kultúra – kommunikáció*. Budapest: NPI.
- Kertész, Zsuzsa (2013): *A kultúrdiplomácia története ázsiai kitekintéssel avagy az ázsiai kultúrdiplomácia története a kezdeti időktől az első évezredig*. 6. Debrecen.
- Nemzeti Erőforrás Minisztérium Közművelődési Főosztály (2012. február 5.): *Közművelődési Fogalomtár*. Retrieved: May 11, 2013, from website http://www.erikanet.hu/system//adatbazis_fajl.php?fajl_id=92943&meret=5
- Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer*. (2013, May 11). Retrieved: <https://www.teir.hu/>
- Savaria Történelmi Karnevál: *Értékeljük a karnevált*. Retrieved: May 11, 2013, from Savaria Történelmi Karnevál website: <http://savariakarneval.hu/?p=68>
- Tylor, Edward (1920 [1871]). *Primitive Culture*. New York: J.P. Putnam's Sons. Volume 1, 1.

Vasi Volán Zrt.: *Helyi menetrend – Helyközi és távolsági menetrend.*

Retrieved: May 11, 2013, from Vasi Volán Zrt. website: <http://www.vasivolan.hu>

1996. évi XXI. Törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről

Kistérségi szélsőségek Komárom-Esztergom megyében

Vajay Zsuzsanna⁴

Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, Sopron

ABSZTRAKT A közép-dunántúli régió, és egyben az ország legkisebb megyéje Komárom-Esztergom megye, mely több szempontból is különleges helyzetben van. A fejlett régióon belül egy közepesen fejlett megye, melyben a legszélsőségesebb kistérségek találhatóak meg.

Tanulmányomban a szélsőséges területek, a tatabányai és a kisléki kistérség összehasonlítását fogom elvégezni, a területi egyenlőtlenségek vizsgálatának segítségével. Az elemzésekhez, illetve a következtetések levonásához a KSH adatbázisai, valamint a Kereskedelmi és Iparkamara által közölt adatokat használom.

KULCSSZAVAK: kistérség, területi egyenlőtlenség, iparági fejlettség

Bevezetés

Komárom-Esztergom megye a Bécs-Budapest kereskedelmi útvonalon található. Éppen ennek az előnyös feltételnek köszönhetően gazdaságilag a második legfejlettebb régióhoz tartozik az országban. A megye az ország legkisebb területű, és a második legsűrűbben lakott megyéje. Komárom-Esztergom megyének 11 városa van, valamint az országban itt a legnagyobb az úgynevezett szocialista típusú lakótelepek aránya, közel 25%.

Történelmét tekintve a megye jogelődeinek számító Komárom vármegyét és Esztergom vármegyét Szent István király alapította. Mindkét vármegye jócskán átnyúlt a mai Szlovákia területére is. Történelmük során a két vármegye határai többször módosultak, és több ízben is egyesítették őket. A terület 1990-től vált ismét Komárom-Esztergom megyévé. 1994-ben létrejött a megye hat kistérsége, amelyek száma 1997-ben a Dorog-Esztergomi kistérség szétválása nyomán hétre emelkedett (Esztergomi, Komáromi, Tatai, Tatabányai, Dorogi, Oroszlányi, Kisléki).

A Komárom-Esztergom, Fejér és Veszprém megyéket magában foglaló Közép-Dunántúli Régió 1998-ban jött létre. 2003-ban Bábolna, 2004-ben Lábatlan,

---

⁴ vajay.zsuzsanna@gmail.com

2007-ben pedig Ács kapott városi rangot, így a megye városainak száma tizenegyre emelkedett.

2005-ben ebben a megyében volt a legmagasabb az egy főre jutó GDP értéke: 7,6 millió forint, ami az országos átlag 4,7-szerese. A megye legnagyobb nyereségű cégei a 2006-os adózott eredmény szerint:

1. Nokia Komárom Kft. (országos szinten a 8.),
2. Magyar Suzuki Zrt. (országos szinten az 59.),
3. Coloplast Hungary Kft. (országos szinten a 62.).

Komárom-Esztergom megye területén 7 kistérség található, Pest megye után Magyarország második legsűrűbben lakott megyéje.

1. táblázat: Komárom-Esztergom megye adatai

Kistérség neve	Székhelye	Terület (km ²)	Lélekszám (2007)	Lélekszám (2009)	Település
Dorogi kistérség	Dorog	232,45	40 392	40 158	15
Esztergomi kistérség	Esztergom	304,86	56 259	56 840	9
Kisbéri kistérség	Kisbér	510,77	21 090	20 607	17
Komáromi kistérség	Komárom	379,04	40 862	41 065	9
Oroszlányi kistérség	Oroszlány	199,36	27 414	27 036	6
Tatai kistérség	Tata	306,69	40 314	40 493	10
Tatabányai kistérség	Tatabánya	331,70	88 502	88 454	10

Forrás: Wikipédia

Ezek közül a tatabányai és a kisbéri a két legszélsőségesebb lélekszám adattal rendelkező, melyek összehasonlítását fogom elvégezni.

2. táblázat: A vizsgált kistérségek települései

Tatabányai kistérség		Kisbéri kistérség			
Gyermely	Tarján	Ácsteszer	Bakonyszombathely	Ete	Tárkány
Héreg	Tatabánya	Aka	Bársonyos	Kerékteleki	Vértesszőlős
Környe	Várgesztes	Ászár	Császár	Kisbér	
Szárliget	Vértesszőlős	Bakonybánk	Csatka	Réde	
Szomor	Vértesszőlős	Bakonysárkány	Csép	Súr	

Forrás: Wikipédia

2013. január 1.-jétől újra bevezették a járási rendszert, így a megyét érintően mindössze annyi változás történt, hogy a 7 kistérségből 6 járás lett.

Természeti adottságait tekintve a két kistérség teljesen ellentétes képet mutat. Míg Tatabánya és környéke a Vértes-Gerece által körülölelt dombvidéki terület, addig a Kisbér környéki településeket inkább síksággként lehet jellemezni. A Kisbértől délre található települések azonban már ismét a dombvidékes Bakony nevét viselik.

A megye legfejlettebb és legfejletlenebb kistérségei minden szempontból összehasonlításra adnak okot, akár a természeti adottságokat vesszük figyelembe, akár a vállalkozói potenciált, vagy az innovációs hajlandóságot. Vizsgálom, hogy a kistérségek milyen módon képesek fejlődni, előrelépni, a helyi lakosságot megtartani és foglalkoztatni. Fontosnak tartom annak elemzését is, hogy a vállalkozói potenciál hogyan alakul, illetve milyen hatása van a vizsgált területekre az autópályának, mely kettészeli a megyét.

Módszertan

Szekunder elemzéseket végzek, elsősorban a KSH által rendelkezésre bocsátott adatokból. Emellett fontosnak tartom a Kereskedelmi és Iparkamara adatbázisának vizsgálatát és használatát, amely korrekt képet mutat a kistérségi vállalkozásokról, az iparági sajátosságok szerint.

Megvizsgálom, hogy hogyan alakul az ipar és a mezőgazdaság aránya, megoszlása a két területen, milyen könnyítő és nehezítő tényezők befolyásolják a területi jelleg kialakulását. Az iparági sajátosságok mellett az NFÜ által rendelkezésre bocsátott adatokat is elemezni fogom, ugyanis az Európai Unió által biztosított lehetőségekben is várható eltérés a vizsgálatok során. Azonban ez nemcsak az Unió források esetében igaz, hanem a hazaiaknál is.

Demográfiai és foglalkoztatási helyzet a két kistérségben

Tatabányai kistérség:

A központi település, Tatabánya, a kistérséget kettészelő M1-es autópálya mellett fekszik, az 1-es számú országos főút pedig átszeli a várost. A Duna és Budapest közelsége, jó elérhetősége szintén kedvezően hat a kistérség életére. Ez a terület évezredek óta kedvező természeti feltételeket nyújtott az emberi letelepedésre.

A gazdasági rendszerváltás a tatabányai térséget, mint bányászati és nehézipari régiót az átlagosnál is jobban sújtotta. A Tatabányai Szénbányák Vállalat szétesése és több gyár bezárása miatt a város és környéke súlyos munkanélküliséggel küzdött az 1990-es évek elején. A város és térsége ma már kedvező hely a beruházások számára: fejlett az infrastruktúra, valamint a nemzetközi főutak és vasutak közelsége és a beruházásbarát politika is egyaránt ebbe az irányba hat.

2004-ben a Tatabányai kistérség lakónépessége 89064 fő volt, ez Komárom-Esztergom Megye népességének 28,43 %-a, a szám napjainkra 85054 főre csökkent.

3. táblázat: A megye kistérségeinek 2013.01.01.-jén aktuális adatai

Kistérség neve	Népesség (fő)	Arány (%)
Dorogi kistérség	38 851	12,84
Esztergomi kistérség	54 051	17,87
Kisbéri kistérség	20 221	6,69
Komáromi kistérség	39 559	13,08
Oroszlányi kistérség	25 973	8,59
Tatabányai kistérség	85 054	28,12
Tatai kistérség	38 742	12,81
Összesen:	302 451	

Forrás: Wikipédia

A 3.táblázat alapján elmondható, hogy a megyei szintű létszámcsökkenés ellenére a tatabányai kistérség vezető pozíciója megmaradt. A lakosság éppen a kedvező közlekedési és infrastrukturális feltételek miatt dönt úgy még ma is, hogy ezen a területen telepedik le.

A kistérség munkaképes korú lakosságának mintegy 60–70%-a aktív kereső, a fennmaradó 30–40%-ot a továbbtanuló 18 éven felüliek, a munkanélküliek, az egészségügyi okokból nyugdíjazottak és a háztartásbeliek teszik ki.

A kistérségben létező munkahelyek zöme Tatabányán illetve a környék városaiban található, így a falvak aktív keresői 40–85%-ban ingázók. A községek közül a legtöbb munkahellyel Környe és Gyermely rendelkezik, amelyek megtudták őrizni illetve fejleszteni mezőgazdasági és élelmiszeripari üzemeiket. Ezekben, valamint a hozzájuk kapcsolódó szolgáltatások területén van a legtöbb munkalehetőség.⁵

A különféle vállalkozási formák számának gyors növekedésében főként Tatabánya járt az élen, a kistérség összes gazdasági szervezetének több mint 83%-át tömöríti. A megyeszékhelyen az 1990-es évek elejének vállalkozás-alapítási dinamizmusa oda vezetett, hogy az évtized közepére 5000 fölötti magáncég, ill. egyéni vállalkozó lett a városban. A növekedési folyamat pedig az ezredfordulón is tartott.

2008-ban, a városban bejegyzett vállalkozások (8891 db), több mint felét az egyéni vállalkozók tették ki (5733 db), miközben a kft.-k és a bt.-k száma 3464 db volt. A kistérség 32 rt.-jéből 18 Tatabányán volt bejegyezve, a községek részvénytársaságai agrárjellegűek voltak. A községekben a vállalkozások száma arányos a községek méretével, így Környe, Vértesszőlős és Tarján rendelkezik a községekben működő összes gazdasági szervezet 2/3-ával.

5 A Tatabányai Kistérség Kulturális Konceptiója

A kisvállalkozások lakosságszámra vetített mennyisége a kistérség településeinek többségében 50-100 között változik. Várgesztes kiemelkedő értéke a Villapark egységeinek kft. formában való működtetéséből ered, Gyermely esetében pedig a Gyermely Rt. és a hozzá kapcsolódó vállalatcsoport szerepe kiemelkedő. A kistérségben az alkalmazotti és a vállalkozói szférában képződő lakossági jövedelmek növekedési üteme az 1990-évek közepétől egyre jobban meghaladta a megyei átlagot, ami a kistérség fejlődési dinamizmusának tartósságára utal. A kistérségben működő vállalkozások csaknem háromnegyede Tatabányán található.⁶

Kisbéri kistérség:

A kistérség a Veszprém-Tatabánya-Székesfehérvár-Győr által alkotott nagyvárosi öv belsejében található. Méretét tekintve jelentős mértékben alulmarad a szintén ezen övben található másik két kistérségtől, melyek a szomszédos megyékben találhatóak. A terület a megyeközpontok által lehatárolt ipari területhez viszonyítva peremterületnek számít a mezőgazdasághoz illeszkedő természeti adottságaival.

A kistérség gazdasági lehetőségeit elsősorban a környező nagyvárosok szabják meg. Kisbér vonatkozásában jelentős hatást gyakorol a foglalkoztatottak számának alakulására Győr, illetve Komárom, mely két település viszonylag gyorsan, körülbelül fél óra alatt elérhető közúti közlekedés igénybevételével. Emellett annak köszönhetően, hogy a kistérség több települése mellett is elhalad a 81-es főút, Mór és Székesfehérvár elszívó ereje is egyre jobban erősödik.

A kistérségből történő ingázást az aktív lakosság 33-45%-a választja. A népesség ezen csoportja – főként a középkorú lakosság – nem a lakóhelyváltás mellett dönt, és döntött, hanem inkább napi több órát utazik, a biztos otthon háttérének tudatában. Az ingázók számának érdekessége, hogy Budapest is sokaknak biztosít munkahelyet.

Az elvándorlás mellett döntők száma elenyésző, köszönhetően elsősorban annak, hogy a Győrben dolgozók 10-15%-a dönt úgy, hogy inkább a környező, vagy akár kicsit távolabbi településeken telepedik le. Azonban még ez az arány sem elegendő ahhoz, hogy az elnéptelenedést – ami a kistérséget egyre jobban fenyegeti – megállítsa. A régiós átlagot nézve is elmondható, hogy az 1990-es évek végén felállított prognózis, miszerint a kisbéri kistérség 10 települése van veszélyeztetett helyzetben, továbbra is fennáll, sőt tovább rontotta a helyzetet, hogy a továbbtanuló fiatalok nem térnek haza tanulmányaik befejezése után, hanem máshol keresnek munkát.

---

6 Tatabányai kistérség foglalkoztatási stratégiája

4. táblázat: Kisbér demográfiai adatai

	65 év feletti állandó lakosok száma (fő)	0-14 éves korú állandó lakosok száma (fő)	Öregedési index %
2001	1438	1231	116,8
2008	852	786	108,4
2009	845	747	113,1
2010	858	735	116,7
2011	861	739	116,5
2012	n.a.	n.a.	n.a.

Forrás: TeIR, KSH-TSTAR

A 4. táblázat alapján elmondható, hogy Kisbéren, ahol a kistérség lakosságának közel 45%-a lakik folyamatosan csökkent a lakosság száma, és emellett egyértelműen észrevehető az elöregedés folyamata is.

Iparági sajátosságok a két kistérségben

A kistérségek mindegyikében számos vállalkozás működik. Azonban elmondható, hogy amíg a tatabányai területen ipari parkok, termelő és szolgáltató vállalatok uralma a jellemző, addig a kisbéri térségben még mindig inkább a mezőgazdaságra épülő termelő vállalkozások, termelő szövetkezetek az elterjedtek.

Ipari csoportosulások ugyan ott is megvalósultak, és folyamatosan bővülnek, de jelentőségük messze nem éri el a Tatabánya környéki településeket.

A KSH adataiból jól látható az 1. ábrán, hogy a megyei adottságok, sajátosságok kihasználására épülő mezőgazdaság teszi ki a vállalkozások jelentős részét. A területi egyenlőtlenségeknek köszönhetően azonban ez is eltérést mutat az egyes kistérségek között, és annak ellenére, hogy a tatabányai kistérség inkább dombvidékes, erdőben gazdag, mégis jelentősebb itt a megművelt területek mennyisége, mint a területileg kedvezőbb kisbéri kistérségben. A rurálisnak tekinthető kisbéri kistérségben, ahol a működő vállalkozások 29%-a agrár jellegű, a fő gazdasági formák a következők:

- mezőgazdasági egyéni vállalkozó,
- mezőgazdasági jogi személyiségű vállalkozó,
- mezőgazdasági jogi személyiség nélküli vállalkozó.

A területi sajátosságot mutatja az is, hogy míg Tatabánya környékén inkább a gazdasági szervezetek (volt TSZ-ek, Bt-k, Kft-k) birtokolják a megművelhető földterület szinte 100%-át, addig Kisbér környékén a hagyományos családi és egyéni gazdaságok jelenléte a megszokott. Éppen ennek köszönhetően a mezőgazdaságra épülő ipari és szolgáltatási szektor is az elmaradottabbnak, hátrányos helyzetűnek mondott kistérségben a legjelentősebb. Császáron például, a sütőipari

tevékenységet hosszú évek óta a Császári Pékáru Sütő Kkt. végzi; egyre több településen válik elérhetővé az általuk készített termékek széles választéka. Több mintaboltot is nyitott az elmúlt években, többek között Tatabányán is, ahol a Tatabányai Sütőipari Zrt. bezárta üzemét, és a Lipóti Pékség vette át helyét. Ennek ellenére a császári pékárukat sokkal szívesebben vásárolja a lakosság, mint a többi, kisebb-nagyobb pékséget.

A településen működik még ezen kívül a Császári Csemegegyártó üzem is, ami szintén mind a termelő tevékenység, mind a foglalkoztatás szempontjából kiemelkedően fontos vállalkozás. A cég szintén több évtizedes múltra tekint vissza, a mindig kedvelt puffasztott kukorica termékek kereslete és gyártása töretlen maradt, a chipsek megjelenése sem tudta ezt visszavetni.

Emellett a településtől nem messze található a tejkarameella gyár is, illetve az önkormányzat tervei között szerepel egy ipari park létesítése, mely kifejezetten az élelmiszeriparra fókuszálna.

Kisbéren, a kistérség központjában már inkább ipari csoportosulások figyelhetők meg a település szélén található ipari parkban, azonban sajnos a bővítése stagnált az elmúlt években. Az 1990-es évek végén az ipari üzemeket részekre bontották, és privatizálták, ezt követően a régi, veszteséges üzemek helyén vagy jogutódjaként, valamint a 2000. évben kialakított Batthyány pusztai iparterületen megjelent:

- a DRAT Kft,
- a Fém-Művek Kft,
- SEWS Autókábel Magyarország Kft,
- a Propos Kft,
- az Ipari Gyártó és Kereskedelmi Kft,
- USHIN Europe Kft,
- Konkáv Műszergyártó Kft.

A már jelen levő cégek mellé csak kevesen, szinte senki nem költözött a válság kirobbanása óta. A szolgáltató szektor ugyanakkor nagyobb jelentőséggel bír, főként az egyéni vállalkozások és 1-2 személyes gazdasági társaságok formájában. A szolgáltatások sokszínűségét lehet felfedezni, az autószereléstől kezdve az optikán át egészen a szállítmányozó tevékenységig minden megtalálható. Több cég található az ászári település felé, illetve Ászáron, de kifejezett klaszteresedés és csoportosulás nem figyelhető meg.

A legutóbbi statisztikai kimutatások Kisbéren 449 működő egyéni és társas vállalkozást tartottak nyilván, ezen belül is 58 korlátolt felelősségű társaságot, 7 szövetkezetet, 42 betéti társaságot és 333 egyéni vállalkozót.

A 90-es években a kistérségi központ közepes méretű iparági foglalkoztatónak számított, de a termelőszövetkezetek és a gyárak megszűnésével jelentősen csökkentek a munkalehetőségek. Az iparszerű növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozó vállalkozások azonban kezdenek ismét feléledni, magukra találni.

A térség többi települését főként a mikrovállalkozások jelentős száma jellemzi, csak néhány nagyobb, gazdaságilag is jelentősebb cég üzemel a Bakonyalján. Az erdőgazdálkodás is egyre nagyobb hangsúlyt kap a Bakony nagy kiterjedésű erdőinek köszönhetően.

Tatabánya és környéke ezzel szemben ipari központnak tekinthető országos szinten is. A Környe és Tatabánya között található ipari parkokban főként az autóiparra fókuszáló cégek telepedtek le. Üveggyártól kezdve a kábelgyáron át minden folyamathoz kapcsolódó tevékenység elérhető, az autógyárak szinte egy helyen megtalálhatják összes beszállítójukat. Az ipari területről hiányzó gyárak, mint például a motorokhoz készített turbók, pedig az Oroszlányi Ipari Parkban szerezhetőek be.

Ennek a területnek az ipari jelentőségében nagy szerepe van a központ mellett elhaladó autópályának, ami könnyebb megközelíthetőséget biztosít a szállítás során. Éppen ezért az utak minőségére, állapotára is sokkal inkább odafigyelnek, többször kerül felújításra és javításra, mint a megye többi kistérségében. Abban, hogy a dombok közötti szerpentinekkel tarkított utak helyreállítását is elkezdték, Esztergom és az ottani Suzuki gyár az egyik legnagyobb befolyásoló tényező. Ezáltal a kistérséghez tartozó, korábban az elhelyezkedése miatt háttérbe szoruló települések felvirágoztatása is megkezdődött.

A megye központja, Tatabánya vonzza leginkább a vállalkozásokat, a működő cégeknek körülbelül 50-60%-a itteni székhellyel rendelkezik, aminek következtében a területi egyenlőtlenségek csak jobban erősödnek. A kistérség községekben csak csekély mértékű ipari tevékenység folyik, a munkavállalók nagy része Tatabányára, vagy a megye más, lakóhelyéhez közeli városába jár dolgozni. A községek viszonylag kevés dolgozót foglalkoztató, többségükben vegyes profilú cégei és vállalkozásai közül csak kevesen foglalkoznak ipari termelő tevékenységgel, azok is csak kisipari méretekben.

Az agráriumban ma már a lakosság csekély százaléka dolgozik. Összességében az iparban foglalkoztattak aránya változatlanul magas, bár a nehézipar helyett manapság a feldolgozó-, és újabban az elektronikai üzemek a legnagyobb foglalkoztatók. Valamint jelentősen emelkedett a kereskedelmi-szolgáltató szektorban dolgozók aránya.

Tovább fokozza az egyenlőtlen lehetőségeket és feltételeket, hogy a vasúti közlekedés szinte teljes egészében megszűnt Kisbér irányába, a szállítmányozás ilyen téren történő kihasználása tehát teljesen lehetetlenné vált.

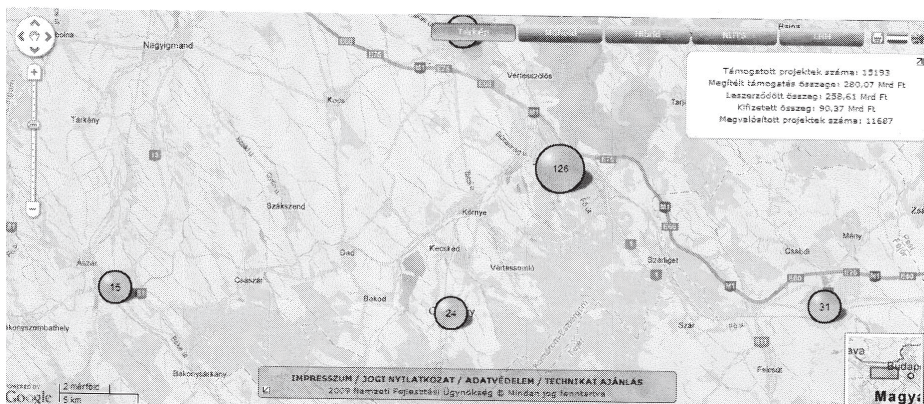
Egyenlőtlen lehetőségek

Az állami és egyéb támogatási lehetőségek igénybe vétele is megosztja a vállalkozni szándékozókat és a vállalkozókat. Sokkal több lehetőség van a nagyobb településeken, illetve ipari területeken működő cégeknek, mint azoknak, akik mikrovállalkozásként kistelepülésen kívánnak érvényesülni. A hazai támogatások esetében nem is annyira

szembetűnő már ez, ugyanis napjainkban egyre több olyan lehetőséget próbálnak biztosítani, ami a hátrányos helyzetű kistérségek felzárkóztatását célozza.

Az Uniós források igénybe vétele esetén azonban ez a közelítés nem valósul meg. Abban az esetben, ha valaki nem városi rangú településen kíván fejleszteni, sokkal kevesebb lehetősége van.

1. ábra: Nyertes vállalkozásfejlesztési pályázatok a vizsgált kistérségekben

Forrás: NFÜ TÉRKÉPTÉR

Az Európai Unió külön forrásokat biztosít a mikro-, kis- és középvállalkozások számára, a településmérettől függően, amit a 2. ábra szemléltet. A Vidékfejlesztési Minisztérium és a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium hatáskörébe tartozik ezeknek a forrásoknak a kiosztása, folyósítása. Azonban mindenképpen fontos különbség a két lehetőség között, hogy amíg az Új Széchenyi Terv pályázatai a keretösszeg kimerülé- séig érhetők el, addig a Vidékfejlesztési Program keretében a pályázat csak 1 hónapra van évente kinyitva. Ennek az eltérésnek köszönhető az is, hogy viszonylag kevesen tudják igénybe venni, nem készülnek el a szükséges dokumentumok. Illetve nagy hátrány, hogy a pályázat nem ad lehetőséget a hiányosságok, elmaradások pótlására.

A vállalkozások finanszírozása éppen ezeknek az egyenlőtlen lehetőségeknek köszönhetően inkább a szokványos belső finanszírozási eszközökkel valósul meg, vagy a kevésbé hosszú hitelezési folyamatot veszi igénybe.

Klaszteresedés a vizsgált kistérségekben

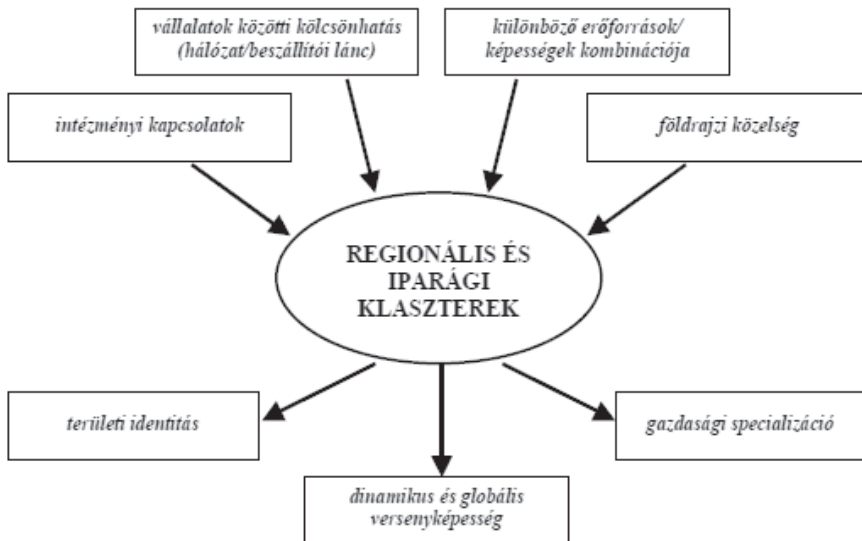
Az állami vezetők a vállalkozói szektor erősítési lehetőségének tartották és tartják jelenleg is a klaszterek kialakítását. Az első klaszterek megalakulása Magyarországon a 2000-es évek legelejére datálható. Ezen klaszterek jellemzően

részben vagy egészben az állam által felülről szervezett, főként a nagy multinacionális cégek köré szervezett beszállítói hálózatok voltak.

A 2. ábrán jól látható, hogy „A speciális támogató vállalkozások alkotta hálózatokat, egyértelműen a klasztermaghoz ezer szállal kötődő beszállító láncok háttérparágak és kapcsolódó iparágak által érintett – többnyire kis- és közepes méretű – vállalkozások jelentik. A kapcsolódó vállalkozások szerepe a klasztermag legkülönbözőbb általános és speciális inputokkal való ellátása.”⁷

A MAG Zrt 2012-es összefoglalója alapján „A hazai klaszterfejlesztési „politika” előtt álló talán legnagyobb kihívás annak elősegítése, hogy az eddig támogatásban részesült nagyszámú klaszterkezdeményezés közül minél több számára biztosítson továbbfejlődési lehetőséget, úgy hogy azok fenntartható módon nem pedig a fejlesztési források rendelkezésre állásától függően működjenek. Ennek első lépése lehet az egyes iparágakban viszonylag széttagoltan működő, alacsony taglétszámú klaszterkezdeményezés közötti kapcsolat erősítése, az eredményes működéshez szükséges kritikus tömeg elérése.”⁸

2. ábra: A különböző klaszter megközelítések közös dimenziói

Forrás: Grosz András (2005)

7 Grosz András: Klaszteresedés és klaszterorientált politika Magyarországon

8 A magyar klaszteresedés elmúlt 3 éve az akkreditált innovációs klaszterek példáján keresztül

A Komárom-Esztergom megyei Metál Klaszter a gazdasági kamara szervezésében alakult két évvel ezelőtt.

Az alapító tagok:

1. Tatabányáról:
  - a. ASG Gépgyártó Kft.,
  - b. BAV Acélszerkezet Vállalkozás Kft.,
  - c. DL STAHL Rozsdamentes Gépeket Gyártó Kft.,
  - d. DELTOP Rács és Fémszerkezetgyártó Kft.,
  - e. Ká-Té Drótfonó Bt.,
  - f. Kovács Károly egyéni vállalkozó;
2. Tatáról:
  - a. Fogaskerékgyár Kft,
  - b. BNB Kft.,
3. Esztergom-Kertvárosból:
  - a. MS-Metal Kft.,
4. Ászárról:
  - a. Intermotor Kft.,
5. Bakonybánkáról:
  - a. SFT Kft.,
6. Csolnokról:
  - a. CSZ Szerelvénygyártó Kft.,
7. Kisberről:
  - a. Terimforg Kft.

A klaszter összefogja a két vizsgált kistérség fémiparban vezető szereppel rendelkező cégeit, de külön a két kistérség nem tudott volna gazdaságilag jelentős klasztert felállítani. A jelenlegi helyzetben azonban, ki tudják használni a kapcsolattrendszerüket, új megrendelőket találva, és egymást segítve.

A megyében azonban nem működik több, akár több kistérségen átnyúló együttműködés. A régióban vannak még induló, illetve működő klaszterek is, de ezek Fejér és Veszprém megyében találhatóak.

Összefoglaló

A vizsgált két kistérség Komárom-Esztergom megye két legszélsőségebb területe. Mind népességét tekintve, mind a vállalkozási potenciál szempontjából. A működő vállalkozások helyzete sem a legkedvezőbb, hiszen a válság minden szektort megviselt.

Jelentős különbségek tapasztalhatók az itt tevékenykedőket vizsgálva. A helyzet javítására vonatkozóan elkezdődött néhány program és kezdeményezés, azonban kézzel fogható eredmények még nem születtek.

A kistérségek eltéréseinek leginkább a közlekedési szempontú elérhetősége, a logisztikai lehetőségek összehangolása ad alapot. Mivel a Bécs-Budapest vonalon fekvő fejlett tatabányai térség az autópálya vonzásának köszönhetően elvonja az ipari főszerepet, a kistérség inkább a mezőgazdasági tevékenységet preferálja, illetve az erre épülő feldolgozóipart és értékesítést.

A legnagyobb probléma éppen ebből fakadóan a munkaerő elvándorlása, melyet tovább erősít a nyugati elszívó-erő, Győr és ezáltal többek között az Audi jelenléte, amely számos családnak biztosít megélhetést. Ez azonban azt eredményezi, hogy a helyi vállalkozások és a helyiek vállalkozói kedve háttérbe szorul. A munkanélküliségi ráta ennek ellenére magas mértéket mutat a térségben, ugyanis sokan vannak, akik nem tudnak elhelyezkedni, vagy az életkorukból adódóan, vagy a tapasztalatlanságuk miatt. Erre vonatkozóan indított és indít folyamatosan újabb és újabb pályázatokat a Munkaügyi Központ, melyek egyrészt a helyben történő elhelyezkedést célozzák meg, másrészt a lokális gazdasági élet beindítására, fellendítésére törekkenek. Sajnos azonban ez nem elegendő, hogy a különbség, és a lemaradás a tatabányai kistérségtől csökkenjen, ugyanis ehhez mindenképpen elengedhetetlen egy szemléletbeli váltás is, hogy a lokálpatrióta szellem erősödjön, a helyi fejlődés mindenkinek szívügyévé váljon.

Irodalom

- A Tatabányai Kistérség Kulturális Konceptiója. Kézirat 2010.
- Domokos Tamás, Kulcsár László: *Zirc, Kistérség és Mór térségének társadalmi és gazdasági helyzete az ezredfordulón*. Echo Network Innovációs Műhely. 1999
- Grosz András (2005): *Klaszteresedés és klaszterorientált politika Magyarországon*, Doktori értekezés
- Helyi esélyegyenlőségi program, Kistérség város Önkormányzata (2013)
- Kistérség város honlapja
- Kistérségek a Közép-Dunántúlon (2009)
- MAG Zrt: A magyar klaszteresedés elmúlt 3 éve az akkreditált innovációs klaszterek példáján keresztül
- Statisztikai tájékoztató Komárom-Esztergom megye, 2012/1
- Statisztikai tájékoztató Komárom-Esztergom megye, 2012/2
- Statisztikai tájékoztató Komárom-Esztergom megye, 2012/3
- Tatabányai kistérség foglalkoztatási helyzetének feltárása, elemzése. Kézirat. 2013.
- Tatabányai kistérség foglalkoztatási stratégiája (2010).

Könyvismertetés

Globalizáció – válságkezelés – megoldás =”JÓL-LÉT”

[Hervainé dr. Szabó Gyöngyvér – Folmeg Márta: Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában Kiadó: Kodolányi János Főiskola Székesfehérvár 2014 332. oldal (ISBN: 978-615-5075-19-3]

Kovácsné Henye Livia PhD hallgató

*Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar
Széchenyi István Doktori iskola*

A “Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában” című tanulmánykötet szerkesztője Hervainé dr. Szabó Gyöngyvér és Folmeg Márta. A kiadvány a Támop-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 (Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság) projekt keretében készült el.

A könyv különös figyelmet fordít a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségekre, a politikai államfelfogások és modellek konfliktusainak, a közbiztonságérzet romlásának, valamint a versengő államfelfogásokból fakadó közpolitikai és szociális paradigmák kiforratlanságának vizsgálatára. A projektben részt vevő szakemberek által - a társadalmak kutatásakor - feltárt eredményeket a könyv 13 fejezetben mutatja be:

Hervainé Szabó Gyöngyvér (Phd, dr. habil., politológus, főiskolai tanár Kodolányi János Főiskola Szociális tanulmányok tanszék): A konfliktusok és társadalmi mozgalmak a jól-lét kontextusában: elméleti és módszertani keretek - a társadalmi mozgalmak kutatása a globalizáció okozta társadalmi konfliktusok a társadalom elitcsoportjainak mobilizációja és a jól-lét problematika, mint mozgalom értelmezése szempontjából vizsgálendő. A társadalmi mobilizáció a globális elitek szintjén, a globális érdekcsoportokban, a társadalmi civil mozgalmakban egyaránt jelen van. A kutatás fő kérdése az, hogy a jól-léti mozgalom milyen típusú mozgalom, a tagjai miként élik meg a részvételt, mi a mozgalom hajtóereje.

Zachar Péter Krisztián (PhD, főiskolai tanár Kodolányi János Főiskola Nemzetközi tanulmányok és Történelmi tanszék): A magyar kamarai rendszer, mint a mezoszféra meghatározó szereplője – a kamarai mozgalmak vizsgálata, az érdekképviseleti munka és a gazdasági-szakmai önkormányzatiság tárgykörének elemzése nemcsak hazai, de nemzetközi szinten is új, mindeddig szűk szakmai körök megmozgató tudományterületnek tekinthető. Azonban a mozgalmak jelenkori hatása és jelentősége – nemcsak a kamarákban érintett csoportok, de az egész társadalom szempontjából – oly mértékű, hogy vizsgálatuk a jól-lét problémák és a válságkezelés kontextusában is immár megkerülhetetlen. A különböző kamarák

a társadalmak mezoszférájában helyezkednek el, az állampolgárok által alkotott mikroszféra és a politikai döntéshozatal makroszférája között. A mezoszféra az intézményekből, képviselői szervekből álló „köztes közeg”, mely átfogja a társadalom egészét vagy annak egyes rétegeit, csoportjait. A szerző írásában igyekszik rámutatni arra, hogy a kamarák által végzett érdekegyeztető és alkalmanként érdekképviselői munka nem elszigetelten, önállóan álló tevékenység, hanem szervesen illeszkedik a társadalmak mindennapjaiba, így a jól-lét előmozdításába.

Remek Éva (PhD, egyetemi docens Kodolányi János Főiskola Nemzetközi tanulmányok és Történelmi tanszék): A nagyvárosok közbiztonsági és szubjektív biztonsági helyzete - különös tekintettel a válság és a jól-lét problémára – a biztonság, amely napjaink egyik legfontosabb problémája, komplexitásából fakadóan szorosan kötődik a konfliktusok és a válságok kialakulásához, kezeléséhez. A konfliktusok eredetével, kialakulásával foglalkozó elméleti irodalom egyszerre használja fel a pszichológia, a filozófia, a szociológia kutatási módszereit és eredményeit, ugyanakkor szerves részét képezi a biztonságtudománynak. Így alkot szerves egészet a témában készített további munkákkal, amelyek a társadalmi konfliktusok, a jól-lét, biztonság, versenyképesség, társadalmi fejlődés kérdéseit vizsgálják az elméletek és a gyakorlati példák tükrében.

Jankó Judit (főiskolai adjunktus Kodolányi János Főiskola Szociális tanulmányok tanszék): Konfliktusok és társadalmi mozgalmak a jól-lét kontextusában: szolgáltatásokat használók mozgalmai – csoportokról, megmozdulásokról, szervezetekről csak a rendszerváltozást követő időszakot vizsgálva érdemes említést tenni, hiszen az azt megelőző szocialista éra alatt olyan helyzet volt, ahol önkéntes részvételről nem lehetett beszélni. A rendszerváltást követően elmondható, hogy a szakszervezetek száma radikálisan csökkent. A „jó társadalom” modelljében egy ember több szervezet tagja is lehet, több fajta civil tevékenységben vesz részt párhuzamosan – ebbe a szakszervezeti tagság éppen úgy beletartozik, mint a szabadidős sporttevékenység és a szociális támogatási szervezetek támogatása. A civil szervezetek és a kormányzat között számos területen és formában jönnek létre együttműködések, amelyek vonatkozhatnak egy konkrét ügyre, programra, rendezvényre is. A szerző a társadalmi mozgalmak és a hagyományos média valamint az internet kapcsolatára is kitér.

Koudela Pál (PhD, főiskolai tanár Kodolányi János Főiskola Nemzetközi tanulmányok és Történelmi tanszék): Konfliktusok és társadalmi mozgalmak a jól-lét kontextusában: migránsok mozgalmi, szabadság- és békemenetek – a megélt életviszonyok mindig a megfelelő környezeti tényezőknek a függvénye, melynek társadalmi referenciája csak akkor lehet, ha vagy időben, vagy térben elérhető ilyen; tehát ha gyors a változás akkor megélhető, ha lassú akkor megszokható. A jól-lét társadalmi feszültségeinek egyik konstruált vetületeként egymás mellé kerültek csoport-jelenségek, mint a szimbólikus tömegmegmozdulások, akár határokat átszelő felvonulások, és a tömegek valóságos lakóhely változtatása: országon

belülre és kívülre. A migráció jól láthatóan mérőmutató is a jól-lét megéltésére, erre klasszikus példákat is mutat a szerző.

Lőrinczné Bencze Edit (PhD, főiskolai tanár Kodolányi János Főiskola Nemzetközi tanulmányok és Történelmi tanszék): Konfliktusok és társadalmi mozgalmak a jól-lét kontextusában: éhséggyaloglások – az új társadalmi mozgalmak képviselői napjainkban már nem forradalmárok, tiltakozásuk nem forradalmi cselekedetekben nyilvánul meg, sokkal gyakorlatiasabbak, megmozdulásaik legtöbbször egy témára koncentrálnak, mint ahogyan ezt az éhséggyaloglások is alátámasztják. A megváltozott társadalmi környezet, az új korszak új válaszokat igényelt, s így jött létre a társadalmi mozgalmak második nemzedéke, melyet a szakirodalom új társadalmi mozgalmaknak (new social movement) titulál. Lényegi elmozdulás abban azonban nem történt, hogy a résztvevők a társadalmi egyenlőtlenségek és a szolidaritás hiányával szemben lépnek fel. A globalizáció egyik fontos következménye a kollektív identitás előtérbe kerülése, s a napjainkban kibontakozó társadalmi mozgalmak ezen megváltozott tartalommal bíró kollektív identitásra épülnek. Igaz a társadalmi mozgalmak igen széles skálán mozognak, mégis elméleti síkon két fő típust különböztetünk meg - proaktív és a reaktív mozgalmat – fogalmazza meg a szerző. A modernkori éhséggyaloglás történelmi előzményei ellenére új típusú tiltakozási forma, számos hagyományos elem felsorakoztatása mellett. A törvényesség keretei között maradó mozgalom jelentősége a kollektív tevékenységben rejlik.

Szokoli Erzsébet (Kodolányi János Főiskola Szociális tanulmányok tanszék): Konfliktusok és társadalmi mozgalmak a jól-lét kontextusában: a kamattartozást felhalmozók mozgalma – a kamattartozást felhalmozók mozgalma feltételezhetően az adóssággal érintett csoportok előre nem várt anyagi lecsúszása, létbizonytalansága miatt erősödött az elmúlt esztendőök során. A háztartások megtakarításai csak részben követték a gazdaságpolitika kanyarulatait. Jellemzően akkor is alacsony volt a megtakarítási hajlandóság, amikor nagyon gyorsan növekedtek a jövedelmek (2002-2008). A 2008-as gazdasági világválságot megelőzően a magyar bankok és pénzügyintézetek is számos olyan intézkedést hoztak, amely megkönnyítette a lakosság hitelezési feltételeit. A PSZÁF adatai szerint több mint százezer ember szerződését már felmondták és még annyian több mint 90 napos elmaradással fizetik hiteleiket. Az adósság problémákkal küzdők szervezetei különböző időben és különböző támogatottsággal jött létre. Az érdekvérvényesítés szervezeteként az életre hívott csoportok, közösségek társaságokként, egyesületekként, civil társaságként, szövetségként jegyeztették be magukat, annak érdekében, hogy a hiteleiket fizetni nem tudók részére közösen találják meg a megoldást. A devizahitelek, kamattartozást felhalmozók problémái egyre nagyobb feszültséget jelentenek, amely probléma ma már túlmutat az egyének megalapozatlan döntésein, hiszen méretei és kezelésének nehézségei miatt kockázatot jelentenek a nemzetgazdaság számára is.

Vizi László Tamás (PhD, főiskolai tanár Kodolányi János Főiskola Nemzetközi tanulmányok és Történelmi tanszék): A trianoni trauma kezelésének 21. századi magyar modellje: a határon átívelő nemzeti önépítés programja – a tanulmány a Nemzeti Összetartozás melletti tanulságtételről szóló 2010. évi XLV. törvényt azzal a céllal kívánja bemutatni, vizsgálni és elemezni, hogy az elfogadott jogszabály alkalmas modellt kínál-e a több mint kilencven éves trianoni trauma kezelésére. Akkor, amikor őszintén szembenézve Trianonnal és következményeivel, június 4-ét nem gyásznapként, hanem az összetartozás napjaként definiálva hirdeti meg a magyar nemzet határok felett magvalósuló újraegyesítését. A törvény egy hosszú kilencven éves küzdelmes folyamat mérőföldkő szerű állomása – mondja a szerző – amely szembenézett Trianon tragédiájával és a belőle fakadó évtizedes nemzeti válsággal, összegezte a zsákutcsás megoldásokat és megoldási alternatívát kínált a magyar nemzet egésze számára.

Simándi Irén (PhD, dr. habil., főiskolai tanár Kodolányi János Főiskola Nemzetközi tanulmányok és Történelmi tanszék): A gazdasági világválság hatása és válságkezelés Magyarországon 1931-1933 – az 1929. októberi gazdasági világválság vetett véget annak, amikor nyugati bankok kölcsönei és üzletemberek hiteleinek egész sora áramlott az országba. Magyarországon a válság leginkább a mezőgazdaságot érintette, azonban a gazdasági válság pénzügyi válsággal is párosult. A válság különösen elmélyült, amikor 1931 nyarát követően a nemzetközi pénzügyi és hitelrendszer összeomlása elérte az országot. A válság megoldásához vezető út nem volt zökkenőmentes. A kormány eredménytelensége miatt az egész országra kiterjedő tüntetéseket, felvonulásokat, sztrájkokat szerveztek. A válság nemzetközi szereplői számára is világos volt, hogy a megoldás új külgazdasági feltételek megteremtése, a mezőgazdasági termékek árgondjainak, valamint a hitelek és kölcsönök problémáinak újragondolása lehet. Az utóbbi esetben kedvező körülmények alakultak az ország számára, mert 1932-ben nemzetközi megállapodás keretében törölték az összes jóvátételi fizetést. 1933-ban mérsékeltek az adós országok kamatfizetési és tőketörlesztési összegeit.

Simon János: Demokrácia és jól-lét – a fejezetben a civil társadalom demokratikus politikai kultúrájának pilléreit elemezte a szerző, történelmi változásaiban és alapvetően tömeg szinten készült közvélemény-kutatási adatokra támaszkodva. A társadalom karakterét és a polgárok politikai viselkedését történelmi változásaiban írta le a négy évtizedes diktatúra és a két évtizedes demokrácia idején. A két évtizedes demokratikus fejlődés is kevés volt, hogy lényeges áttörés történjék a polgári értékek tekintetében. A változások egyértelműek, de kevesek, a polgári értékek gyengék, különösen az intézmények és szervezetek vonatkozásában – bizalom, fontosság, aktivitás tekintetében. Összességében az elmúlt húsz évben a magyar civil társadalom textúrája határozottan növekedett, térben egyre szélesebb körűvé vált, de érzelmileg és intenzitásban megmaradt alacsony szinten.

Hervainé Szabó Gyöngyvér: A gazdasági érdekszervezetek, kamarák, nemzetközi agytrösztök a nemzetközi és gazdasági rendszer problémáiról és a jól-léti megoldási modellekről – a nemzetközi üzleti érdekképviseleti, a szakmai professzionális szervezetek, a globális civil társadalom részévé váló think tank szervezetek a közpolitika alakítás új szereplőivé váltak. Megkerülhetetlenek a pártpolitikák, a kormányzati politikák szempontjából. A 2008 óta tartó gazdasági-, pénzügyi válság a versenyképesség új témáit hozta felszínre, és átrajzolta az állam és piac neoliberais szerepkörét. Új hangsúlyt kaptak a közszolgáltatások, a well-being politika tulajdonképpen nem más, mint az üzlet-, az állam-, a társadalmi szolidaritás új kereteinek kialakítása, a jóléti rendszer értelmezhetővé alakítása a posztfordista társadalomban, a globális Észak és a globális Dél átalakuló viszonylataiban.

Hervainé Szabó Gyöngyvér: A globális jól-léti rezsim, mint a konfliktuskezelés elméleti kerete – a konfliktusok értelmezése ma már több szinten történik. Az egyén, a család szintjén másrészt a szervezetek szintjén, a munkahelyi konfliktusok folyamatában. A globális társadalmi problémák és konfliktusok napjainkban szinte minden területen összekapcsolódtak a jól-léti narratívákkal. A jól-léti modell egyértelműen az új szociálpolitikák által meghatározott, kiemelt eleme a szociális befektetés, az alkalmassá tétel, a képessé tevő állam feladatainak globális szintű rendezése.

Szilágyi István (dr. habil. DSc, egyetemi tanár, Pécsi Tudomány Egyetem, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék): Összegzés-társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában – a jól-lét és a versenyképesség problematika szempontjából nemzetközi szinten a konfliktusok több forrásból fakadnak. Ezek legfontosabb megnyilvánulási formái a következők: - a gazdasági fejlődés dominanciája a nemzetközi rendszerben, a humán fejlődés háttérbe szorítása, az emberarcú globalizáció hiánya; - a tőkés gazdaság ciklikus fejlődése és pénzügyi krízisei által okozott feszültségek; - a nemzetközi fejlődés egyenlőtlen volta, a nemzetközi fejlesztés problémái; - a migráció és társadalmi következményeinek hatása a fejletlen és fejlett országokban; - az interkulturális együttélés, identitás, a migráns társadalmi közösségek problémái, transznacionális kisebbségi társadalmak kialakulása; - a globalizáció és a foglalkoztatás kérdései; - az erőszakos és a mesterségesen is táplált konfliktusok és az igazságtalan békeszerződések által okozott problémák; - a klímaváltozás következtében gyakorivá váló természeti katasztrófák hatásai az érintett lakossági csoportok jól-létére;

- a globális szociálpolitika kérdései, vitái, problémái a nemzetközi rendszerben. A napjainkat is sújtó, immár több éve húzódo gazdasági válság irányította rá a témával foglalkozók figyelmét annak a kérdésnek a kutatására, hogy milyen modelljei léteznek Európában az első világháború után egyre hangsúlyosabb kérdéssé váló gazdasági-, szociális és társadalmi érdekegyeztetés, érdekkiegyenlítés, illetve érdekérvényesítés folyamatának. Mivel Magyarország is a globalizált világ része, annak egyik szereplője és színtere, a globális, és az integrációs szint hazánkban

is új konfliktus-területeket nyit föl. A globalizáció ugyanakkor az új társadalmi mozgalmak nemzetközivé válását is elősegítette. A pályázat keretében készült tanulmányokra összességében az interdiszciplinaritás, az interdiszciplináris szemléletmód a jellemző. A szerzők eredményesen alkalmazzák az objektivitásra épülő innovatív elemzés kvantitív és kvalitatív módszereit és technikáit, széles körben használható kutatási eredményeket tár az olvasó felé, mind a kutatók, mind az oktatók, hallgatók körében. A könyvben számos olyan vizsgálati eredményt találhatunk, amely a politikusok számára is tanulságos és megfontolandó lehet.

Economy & Society

VOLUME 6.

2014

NUMBER 2.

Table Of Content Abstracts

ARTICLES

„Csangos“ and „Hussites“ at Periphery of Hungarian Kingdom: Migration of Golden Ages

*Norbert Varga, associate Professor
University of West Hungary Faculty of Pedagogy*

ABSTRACT Due to the cataclysms of Hungarian history the present state boundaries of Hungary do not coincide with the geographical location of the Hungarian culture, society and language. At the beginning of the 21st century it can also be ambiguous for readers not seriously interested in history that in the first five hundred years of our statehood the borders of the Hungarian Kingdom reached beyond even the Carpathian basin in several cases. A special ethnic and language group of Hungarians, the Csángó people give evidence of this specific historical situation. In my study I focus on the question what historical circumstances forced the Csángós to live outside the Carpathians and whether political, economic or religious components took priority of the causes of migration.

KEYWORDS: Csángó, Hussites, voivodeship, church, kingdom

Crisis, Social Conflicts and Crisis Management in Croatia

*Lőrinczné Bencze Edit, PhD
Kodolányi János University of Applied Sciences
Institute of Social Sciences and Liberal Arts*

ABSTRACT After the political stabilization and the renewal of the transition process in the late 1990s and early 2000s, Croatia has achieved considerable economic progress. The country witnessed relatively high annual growth rates in the pre-crisis period (2002-2007), averaging a 4,00% GDP growth. However it was based mainly on high domestic

consumption linked to fast credit growth and a high increase in real wages, on cheap international capital and loans and the liberalization of foreign trade and financial markets. Despite the country's improvements the reforms came to a halt at an early stage in 2009 due to the economic crisis. The country's economy has been declining since then which is reflected not only in the state's macroeconomic indicators but also in increasing in the poverty rate. In order to improve the country's competitiveness, market oriented economic reforms should be finished. The business environment needs to be strengthened, as well as R&D, innovation, FDI and private capital in order to further stimulate the economy.

KEYWORDS procyclical economic policy, macroeconomic indicators, long run recession, structural reforms, poverty, social welfare

The cultural 'map' of a micro-region

Zsuzsanna Kovács PhD Student

University of West Hungary, Faculty of Economics

ABSTRACT In December 2012 the first library, which is located in a mall, was opened in Hungary. The library operates in Eger. All standard services are available there. Besides tourists can get public information about the city and the surrounding towns, places of interest, programmes. It has become a kind of community space. The study aims to take into account the factors which can affect access to the cultural goods and services. In addition it highlights those which depend on the number of inhabitants. Moreover it attempts to introduce the regional inequality in this regard.

KEYWORDS: culture, community, regional inequality, interview

High developed and less developed micro regions in Komárom-Esztergom County

Zsuzsanna Vajay, PhD Student

University of West Hungary, Faculty of Economics

ABSTRACT Komárom-Esztergom County as the smallest county of the Central Transdanubian Region as well as of Hungary has been in quite a unique situation. Within a developed region it has been a moderately developed county where the most extreme sub-regions can be found.

In my study I am analysing the differences between the sub-region of Tatabánya and Kisbér with the help of the analysis of the regional disparities. I am using the databases of Central Statistical Office as well as the Chamber of Commerce and Industry. Then I am drawing conclusions to show what steps should be taken for reducing the disparities.

KEYWORDS: sub-region, regional disparity, industrial development